vladimir fedorovski

sankt-petersburg
poveștile de dragoste ale unui oraș

HUMANITAS

VLADIMIR FEDOROVSKI (născut la Moscova în 1950) a avut trei cariere profesionale succesive: diplomat sovietic vreme de douăzeci de ani (a fost, printre altele, interpretul lui Brejnev), a devenit apoi un apropiat al lui Gorbaciov, fiind numit consilier diplomatic în Franța, cu misiunea de a explica Perestroika (1985–1990). A doua sa carieră (politică) a durat doar un an, într-o perioadă de răscruce în procesul căderii comunismului în Rusia. În 1991 a devenit unul dintre fondatorii Mișcării pentru Reforme Democratice din URSS, al cărei purtător de cuvânt a fost în timpul puciului paleocomunist de la Moscova, din luna august a aceluiași an. Din această experiență s-a născut cartea *Histoire secrète du coup d'État* (1991). A treia sa carieră este cea de scriitor, rând pe rând eseist, romancier, istoric. Este autorul a șaisprezece cărți, printre care *Histoire de la diplomatie française* (1985), *Le Département du diable* (1996), *Le Triangle russe* (1999), *Les Tsarines* (2000), *De Raspoutine à Poutine, les hommes de l'ombre* (2001), *La Fin de l'URSS* (2002), *L'Histoire secrète des Ballets russes* (2002), *La Guerre froide* (2003), *Le Roman de Saint-Pétersbourg* (2003), *Le Roman du Kremlin* (2004), *Diaghilev et Monaco* (2004).

VLADIMIR FEDOROVSKI

SANKT-PETERSBURG

Poveștile de dragoste ale unui oraș

Traducere din franceză de
SILVIA PALADE

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
GABI DUMITRU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FEDOROVSKI, VLADIMIR
Sankt-Petersburg: poveștile de dragoste ale unui oraș /
Vladimir Fedorovski; trad.: Silvia Palade. – București: Humanitas, 2005
ISBN 973-50-1018-6

I. Palade, Silvia (trad.)

821.161.1-31=135.1

VLADIMIR FEDOROVSKI
LE ROMAN DE SAINT-PÉTERSBOURG.
LES AMOURS AU BORD DE LA NÉVA
© Éditions du Rocher, 2002

© HUMANITAS, 2005, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-1018-6

Preludiu

În fiecare an am obiceiul să revin cu două ocazii la Sankt-Petersburg. Mai întâi pentru festivalul de muzică, atunci când sfârșitul primăverii oferă miracolul nopților albe. Iau atunci *Săgeata roșie* de la Moscova. Pe parcursul călătoriei, în timp ce dorm, își dezvăluie frumusețea câmpiile și lacurile înfășurate în mantia nopții. Dis-de-dimineață retrăiesc în sfârșit bucuria regăsirii Sankt-Petersburgului.

Timp de câteva zile, la începutul lunii iunie, ziua se prelungește până în zori, când cerul capătă culoarea unei perle, iar lumina scade puțin în intensitate. S-ar zice că soarele se amuză și se joacă de-a v-ați ascunselea, pentru a reapărea pe cer și mai strălucitor.

Mai revin și în timpul iernii cu vaporul. Și în acele clipe, când ceața se risipește, iar nori alburii cu reflexe de plumb se rostogolesc pe cer, este o încântare să zărești din depărtare orașul. Suflă un vânt aspru venit din nord, care îngheață asfaltul șoselelor. Pe străzi firele electrice împrăștie ploi de artificii, iar vagi siluete negre merg grăbite pe trotuare, iuțind pasul prin vârtejurile ninsorii care dansează în lumina marilor lampadare.

Universul Sankt-Petersburgului devine un imens vârtej stârnit de un uragan devastator, iar printre fulgii de zăpadă împrăștiați de furtună se întrezăresc turla Amiralității, fortăreața Petropavlovsk, podul Anicikov cu

cele patru statui ecvestre, canalul Ecaterina, unde Alexandru II a fost asasinat după cinci tentative, catedrala Maicii Domnului de la Kazan și Nevski Prospekt, care și-a reluat numele după ce s-a chemat bulevardul Octombrie Roșu. Sfincși egipteni de culoarea ocrului privesc impasibil fluviul galben și, dincolo de Neva, înșiruirea palatelor de la catedrala Smolnâi până la Palatul de Iarnă și golful finic, unde a luat naștere orașul în 1703 pentru a deveni capitală în 1712.

Marea e scăldată în raze aurii, iar Sankt-Petersburgul rivalizează cu asfințitul soarelui prin nuanțele sale de verde-migdală, roz tandru, albastru-azur sau galben, culori pe care le datorează arhitectului italian Rastrelli. Sosit în Rusia la vârsta de șaisprezece ani împreună cu tatăl său sculptor, inginer și arhitect, tânărul Rastrelli a luat cetățenia rusă, devenind principalul arhitect al împărătesei Ecaterina. El a inventat un stil nou, reunind elemente aparent incompatibile într-o fericită simbioză, îmbinând rococoul austriac cu gustul decorativ franțuzesc și cu tradiția rusă inspirată din stilul catedralelor de la Kiev și Novgorod. Asemenea lui Petru cel Mare, Rastrelli a înfăptuit o lucrare supraomenească. Celebrul său Palat de Iarnă — astăzi muzeul Ermitaj — se întinde pe o rază de doi kilometri și are o fațadă susținută de o pădure de coloane corintice. Capodopera sa, catedrala mânăstirii Smolnâi, este o uimitoare și fericită îmbinare între stilul baroc și pura tradiție ruso-bizantină a cupolelor în formă de bulb. Rastrelli reprezintă simbolul unei încercări de fuziune între tradiția rusă și stilul occidental. Ici un mic canal demn de măreția Veneției, colo palatul de marmură construit de Rinaldi pentru prințul Orlov și Biserica Mântuitorului, ale cărei turle aurite și multicolore oferă cel mai frumos spectacol în timpul nopților albe.

Pretutindeni la Sankt-Petersburg se murmură numele lui Aleksandr Pușkin. Franceza era aproape limba

sa maternă, o vorbea la perfecție, ca și germana, engleza, italiana și spaniola. Cu toate acestea, el este cel care, prin geniul său, a ridicat limba rusă pe culmi nebănuite. În cabinetul său de lucru s-au păstrat patru mii de volume în paisprezece limbi, biroul, ultimele articole, sipetul, pana de scris și o sabie amintind de bătălia împotriva turcilor.

Este neîndoielnic faptul că țarii și marii scriitori, Petru I, Pușkin, Dostoievski, au oferit cheile potrivite pentru descifrarea misterelor acestui oraș plin de farmec, dar am preferat să urmăresc și destinul muzelor acestor personalități, cele pe care ei le-au iubit la Sankt-Petersburg: Ecaterina, împărăteasa din popor, soția lui Petru cel Mare, Ecaterina II și puternicul ei complice, Potemkin, Pușkin și iubirile sale, poeții de la începutul secolului al XX-lea. Nu am uitat nici suferințele îndurate de petersburghezi, zdrobiți sub jugul roșu al regimului totalitar.

Figurile legendare m-au făcut adesea să călătoresc de-a lungul timpului, prin palate strălucitoare, îndemnându-mă să meditez la contradicțiile caracterului slav care, întocmai ca și arhitectura Sankt-Petersburgului, nu cunoaște limite și nu seamănă cu nici un stil cunoscut, nici cu goticul flamboaiant al Europei, nici cu stilul bizantin.

Să fie arhitectura sau pur și simplu sufletul rus cel care și-a satisfăcut aceste capricii cu o asemenea fantezie, cu contrastele, culorile, jocurile de lumină, amintind fără îndoială de contradicțiile dramelor istorice? Ce mai rămâne din aceste călătorii inițiatice în inima acestui oraș insolit?

Iubirea care se naște și moare, dar care rămâne veșnic vie în amintire, și voluptatea ninsorilor...

Am resimțit acest sentiment puternic ca o arsură în urmă cu câțiva ani, pe când luam cina împreună cu doi vechi prieteni în celebrul restaurant Metropola, nu

departe de Nevski Prospekt. Mișa, pianist de renume internațional, Aleksandr Ivanovici, un patriarh al literaturii, originar din acest oraș, și cu mine aveam obiceiul să ne întâlnim în marea sală cu coloane și lambriuri poleite cu aur, iar la ferestre cu perdele din mătase verde. Zacusca noastră preferată, limba de elan și ren, anșoa și pastrama afumată de vită ne așteptau deja pe masă.

În seara aceea, schimbând tonul de obicei persiflant și lipsit de gravitate al conversațiilor noastre, Aleksandr Ivanovici ne-a declarat solemn:

— Trebuie să vă povestesc o întâmplare tristă care mi-a transformat viața.

— O poveste de amor! am spus noi în zeflemea.

— Nu tocmai, mai curând povestea unei stele căzătoare... care de altfel s-a dovedit a fi într-un fel povestea orașului nostru.

— Ce te-a apucat, ai devenit romantic? am adăugat noi.

Pe un ton grav, venerabilul își începu povestirea:

— S-a întâmplat cu vreo zece ani în urmă, când încă mai locuiam în Leningrad. Mă aflam tot în restaurantul acesta, singur la masă, când a intrat o doamnă mică de statură, înfofolită într-o haină de blană. Pe cap purta o tocă așezată pe o eșarfă de mohair gri.

Mișa și cu mine eram numai ochi și urechi, gata să îl tachinăm.

— După înfățișare mi-am dat seama că este franțuzoaică. Și-a scos haina de blană, s-a așezat la masă și a deschis imediat meniul. Îi observam chipul încadrat de buclele-i șatene lăsate să cadă în voie. Căldura o ajuta să se dezmorțească încetul cu încetul. Fără să aștept să i se ia comanda, l-am rugat pe chelner să îi servească un pahar din partea mea.

— Și ea a acceptat fără să încrunte sprâncenele? am întrebat eu.

— Ei, răspunse Aleksandr Ivanovici, nu era ea una dintre acele străine naive care căutau Rusia eternă în URSS-ul lui Brejnev, era om de știință. De altfel, era ceva ereditar, fiindcă, așa cum mi-a explicat mai târziu, strămoșul ei, Tredern de Lezerec, care se remarcase de partea cealaltă a Atlanticului prin mărețe fapte de arme pe când America se elibera de sub jugul britanic, a fost și corespondent al Academiei de Științe din Sankt-Petersburg. În 1789, Ecaterina II l-a invitat la curtea imperială și i-a comandat un dicționar rus-breton, iar numele lui a fost dat chiar unei străzi a orașului.

— Și tu i-ai propus, evident, să o căutați împreună? râse în hohote Mișa.

Ridicându-și privirea spre lustra de cristal, Aleksandr Ivanovici schiță un surâs.

— Ne-am plimbat pe străzi în fiecare zi timp de o săptămână. Îi vorbeam despre meandrele iubitului și detestatului meu Petersburg, încercând să o fac să înțeleagă orașul nostru, bătut de viscol, angoasant și inaccesibil în același timp.

— Este un lucru de care nu îmi vorbiți, dragul meu, spuse ea, și care e legat de întemeierea acestui oraș: Petru cel Mare a vrut să înfrângă stihiile naturii cu prețul jertfelor omenești. Cu regret vă spun că ne plimbăm printr-un cimitir... Sankt-Petersburgul reflectă atât lumina cât și întunericul, atât frumusețea cât și urâțenia. Invizibilul care ia forma vizibilului se dedublează în permanență, trecând fără încetare de la realitate la miraj, de la strălucire la obscuritate.

— Această stare de fapt a fost de altfel creionată în opera unui poet de la începutul secolului al XIX-lea, Aleksandr Odoievski, când o serbare somptuoasă din înalta societate a orașului Sankt-Petersburg se transformă deodată într-un bal al unor schelete care dansează într-un imens salon, îmbrățișându-și oasele îngălbenite și arborând un zâmbet fals.

De câte ori, în anii încețoșați, nu am avut și eu aceeași impresie stranie, dar puternică: atunci când ceața se va risipi și se va ridica, nu va duce oare cu sine și tot acest oraș neguros, nu se va ridica el oare odată cu ceața dispărând ca un fum, lăsând în loc vechea mlaștină finlandeză?

Deși era un spirit pozitivist, Zaza, căci așa i se spunea, încerca să dovedească faptul că nu doar oamenii păstrează în memorie trecutul, ci și obiectele sau clădirile. Mi-a dat drept exemplu Grota, celebrul pavilion din Țarskoe Selo, loc privilegiat al întâlnirilor galante ale marilor îndrăgostiți din secolul al XVIII-lea și până în zilele noastre.

— Bineînțeles că ai dus-o acolo, bătrâne don Juan?

— Contrar prejudecăților voastre, nu s-a petrecut nimic între noi doi, totul a rămas în limita fantasmelor și a vorbelor de iubire nerostite. Dar acum, când mă apropii de sfârșitul vieții, înțeleg că Zaza avea dreptate, căci lucrurile mărunte rămân mult timp în memoria ochilor și a urechilor și sfârșesc prin a coborî în suflet.

De la acea memorabilă cină, fie ploaie, fie vânt, întâlnirile noastre urmau să se încheie în mod invariabil la pavilionul Țarskoe Selo, unde mi se părea că într-adevăr zidurile păstraseră în memorie ceea ce auziseră și că mi-au șoptit fără putință de tăgadă amintirile lor.

Astăzi, Aleksandr Ivanovici nu mai este printre noi. Reflectând la întâlnirea lui cu prietena sa franțuzoaică și la pasiunile născute între zidurile pavilionului de la Țarskoe Selo, m-am hotărât să evoc istoria insolită a orașului Sankt-Petersburg.

Ce rămâne în urmă? Iubirea care se naște și moare, dar care rămâne veșnic vie în amintire, și voluptatea ninsorilor...

Un țar fără pereche

Epoca petersburgheză a început cu Petru cel Mare, întemeietorul orașului. Trei elemente au stat la baza acestui proiect: prietenia lui cu străinii, pasiunea sa pentru călătorii și voința sa de a construi un mare port.

Al treilea Romanov, fiul lui Aleksei, Petru a fost proclamat țar în 1682, la vârsta de zece ani, împreună cu fratele său vitreg Ivan. Cei doi copii au împărțit atunci un tron dublu din argint special realizat pentru ei. Regența a fost mai întâi asigurată de sora sa vitregă Sofia, care a acaparat puterea cu sprijinul regimentului gărzii imperiale, *strelții*. Tânărul Petru și mama sa, Natalia, au fost izolați la Praobrajenskoie, nu departe de Moscova. Acolo, viitorul întemeietor al orașului Sankt-Petersburg și-a constituit o mică gardă personală. Jocurile acestor copii nu păreau s-o neliniștească pe regenta Sofia.

Ea nu ar fi trebuit totuși să se încreadă în acele aparențe înșelătoare. Căci Petru, care în fragedă pruncie asistase la masacrarea rudelor sale pusă la cale de Sofia, nu avea de gând să rămână la Praobrajenskoie. Astfel, cu ajutorul regimentului său a reușit să o alunge pe intrigantă și a încredințat puterea lui Narișkin și mamei sale Natalia. La momentul respectiv el încă nu conducea personal țara.

Erau ultimii ani ai Moscovei care, la sosirea pe tron a lui Petru cel Mare, era încă o țară înapoiată, cu o cultură medievală.

Fratele său vitreg, Ivan V cel Simplu, mare duce al Moscovei, țar al Kazanului și Astrahanului, prea puțin interesat de treburile puterii, vegeta în apartamentele sale de la Kremlin, unde era lăsat să se joace cu păpușile. Soția sa, Praskovia Saltikov, i-a dăruit trei copii ai căror tați, cunoscuți de toată lumea, trăiau nestingheriți la curtea Kremlinului.

În ceea ce îl privește pe Petru, el a continuat să se ocupe exclusiv de jocurile sale militare. Dar era timpul ca acestui tânăr impetuos să i se găsească o soție.

„Natalia", notează un martor privilegiat, prințul Boris Kurakin, în Memoriile sale, „a hotărât să-și însoare fiul cu Eudoxia Lopukhin, o tânără de șaisprezece ani care făcea parte dintr-o familie de boieri scăpătați, fără ca el măcar să-și fi văzut viitoarea soție la *smotrini*, cum șade bine unui țar rus."

Ceremonia a avut loc în 1689. Petru a ajuns la catedrală cu mare întârziere, căci petrecuse noaptea la amanta sa Anna Mons.

Acest mariaj nu l-a împiedicat câtuși de puțin pe țar să ducă în continuare o viață de burlac. Dacă nu dormea la Anna Mons sau la vreo altă amantă, atunci își petrecea nopțile în bordelurile din foburgul german, unde era cunoscut sub numele de „Herr Peter" (această suburbie era un fel de ghetou; în urma unui ucaz emis de bunicul lui Petru, țarul Mihail, străinii nu aveau dreptul să locuiască în altă parte).

Astfel s-au scurs ultimii ani de formare a unui țar autodidact, narcisist, aplecat spre satisfacerea propriilor curiozități și spre un tip de educație empirică bazată pe contactele cu străinii din Moscova, precum și pe relațiile cu servitorii, cu condiția ca aceștia să fie inteligenți și capabili. Tot atunci a deprins arta războiului, ca și pe cea a navigației. Pentru navigație Petru a manifestat un interes cu totul deosebit. Timmermann, un fost maistru olandez care lucrase pe un șantier naval, i-a devenit pro-

fesor și l-a învățat aritmetica și cum se construiesc corăbiile cu pânze. Petru își petrecea zile întregi la Muzeul naval din Kremlin, înființat de constructorii străini. În hangarul unchiului său, Nikita Romanov, a găsit un cuter olandez cu pânze care trebuia, așa cum i-a explicat Timmermann, „să plutească împotriva curentului". Atunci a hotărât tânărul țar să construiască un mic port pe râul Iauza și un altul pe un iaz. Din acel moment nu a mai avut decât un singur gând, și anume să dea Rusiei o flotă puternică. Meseria de constructor de corăbii era, spunea el, „cea mai nobilă, mai nobilă chiar și decât aceea de țar".

Lipsea de acasă zile întregi, uneori chiar și săptămâni, preferând compania străinilor și nu pe cea a compatrioților săi, ale căror vechi tradiții, moravuri și obiceiuri le detesta. Totuși marea majoritate a rușilor, și nu numai oamenii de rând, disprețuiau *Nemețkaia sloboda*, acest foburg al „oamenilor veniți de pe alte meleaguri" care, între anii 1690–1694, devenise un loc al plăcerilor și desfrâului.

Atitudinea lui Petru schimbase deja ordinea tradițională de la curtea moscovită. Cum spunea Iosif Brodski: „Spre deosebire de predecesorii, precum și de urmașii săi pe tronul Rusiei, acest monarh de doi metri înălțime nu suferea de nici un complex de inferioritate față de Europa, această maladie tradițională rusă. Nu dorea să imite Europa, ci dorea ca Rusia să fie Europa, așa cum el însuși era, cel puțin în parte, un european."

Încă din copilărie, mulți dintre prietenii și camarazii săi, precum și principalii inamici împotriva cărora lupta erau europeni.

Își dădea el oare seama de faptul că tovarășii săi din foburg erau aproape toți niște aventurieri? Dacă învățase de la ei limbi străine, avea vaste cunoștințe mai ales în domeniul argoului. (Mai târziu s-a dus în Franța pentru a se întâlni cu Filip de Orléans, nepotul lui

Ludovic XIV. A negociat în franceză cu regentul și cu ministrul de externe, Dubois. Acesta din urmă a relatat: „În timp ce vorbesc cu țarul în franceză, mă întreb cine l-o fi învățat limba noastră. Nu cunoaște nici un cuvânt uzual, în schimb folosește expresii care i-ar face să roșească până și pe dragonii din regimentele noastre. L-am auzit odată la Versailles înjurând cu o asemenea fervoare, încât i-a lăsat cu gura căscată pe valeții de la grajduri.")

Suveranul era adesea oaspetele unui scoțian, Patrick Gordon, și al unui elvețian, Franz Lefort; pe unul îl promovase în funcția de general, iar celălalt cumula, din voința sa, gradele de general și amiral. Amândoi au jucat un rol însemnat în primii ani de domnie. Primul i-a stat alături în timpul tulburărilor din 1689 și l-a însoțit în călătoria de pe Marea Albă din 1694. Cel de-al doilea a luat și el parte la toate expedițiile. Petru era oaspetele permanent al lui Lefort, a cărui locuință, situată vizavi de reședința regală de la Preobrajenskoie, pe malul celălalt al râului Iauza, era locul unor adevărate orgii. În acele momente de desfrâu i-a venit lui Petru ideea să înființeze Soborul, adunare alcătuită dintr-un colegiu al băutorilor prezidat de un „Patriarh" suprem care, într-un ritual orgiastic ce amintea de „misterele lui Bachus", lua oarecum în derâdere Biserica ortodoxă. Conduita ireverențioasă a țarului nu avea darul de a-l apropia de popor, deși „colegiul" stârnea ilaritate atunci când traversa străzile în cortegiu. La acea vreme contemporanii săi nu bănuiau că acest tânăr dezmățat va deveni în curând un om de stat genial, capabil să întreprindă acțiuni dintre cele mai dificile, să le ducă la bun sfârșit cu seriozitate și încăpățânare și să se pună pe deplin în slujba statului pentru a se lansa mai apoi într-un vast plan de reforme constructive. Adversarii săi l-au denigrat atunci numindu-l Anticrist.

Un istoric din secolul al XIX-lea, Kliușevski, explica: „Om bun din fire, ca țar Petru era un necioplit care nu

avea obiceiul să se respecte pe sine însuși și nici să-i respecte pe cei din jurul său; mediul din care provenea nu avea cum să-i inculce acest respect. Inteligența înnăscută, vârsta, poziția dobândită vor masca în cele din urmă acest neajuns al tinereții, care va mai reveni uneori la suprafață în anii maturității."

Primul obiectiv al lui Petru va fi de altfel acela de a dota țara cu o flotă puternică ce trebuia să-i permită să îi alunge pe turci din Marea de Azov. Spera ca pe urmă să elibereze Constantinopolul și să deschidă Rusiei o „fereastră spre Orient" începând de la Marea Neagră. El mai visa să „deschidă o fereastră spre Europa" și să obțină o deschidere spre Marea Baltică.

Construirea unui port

Începând din 1695, Petru a fost animat de un singur gând, și anume acela de a construi un port. Drept urmare a ales Voronejul, în inima Rusiei, ca loc de amplasare a șantierelor navale unde urma să fie construită flota sa de pe Don și din Marea de Azov. În jur de 100 000 de ucraineni au fost recrutați cu forța pentru a lucra pe aceste șantiere; Petru și-a numit aghiotantul, Mencikov, în funcția de șef de lucrări și i-a încredințat o sumă fabuloasă; însă Mencikov și camarazii săi au cheltuit toți banii într-o lună, așa încât, atunci când Petru s-a întors în 1696, jumătate din muncitori fuseseră decimați de epidemii și foamete, iar ceilalți fugiseră. Acela a fost începutul cumplitului tribut de vieți omenești pe care Rusia avea să-l plătească pentru edificarea imperiului său și a capitalei sale emblematice.

Temperamentul năvalnic al țarului, dorința de a-și vedea realizate planurile mărețe cât mai repede cu putință, lipsa de educație și necunoașterea regulilor, firea sa nerăbdătoare l-au determinat pe Petru să-și conceapă proiectele în momentul punerii lor în practică. Așa s-a întâmplat cu ocazia întoarcerii țarului din cea de a doua expediție, de data aceasta victorioasă, din Azov. O mare sărbătoare a fost organizată la Kremlin. Ceea ce a surprins cel mai mult a fost intrarea triumfală a amiralului Lefort și a generalului Gordon în caleașca

imperială, în timp ce țarul, îmbrăcat în simplu sergent de artilerie, pășea alături de infanteriști. Poporul, furios, se întreba dacă nu cumva Petru își bate joc de el sau dacă această paradă nu era o reminiscență a distracțiilor de odinioară din suburbia străinilor.

Însă țarul nu își făcea prea multe scrupule. Convins că Turcia ar fi mai ușor de învins prin constituirea unei alianțe europene, Petru a pregătit în 1697 o „mare ambasadă" și a pornit într-un lung periplu în străinătate, curios să vadă cum trăiesc „ceilalți oameni, alții decât rușii", precum și „să învețe lucruri utile". (Această călătorie a durat optsprezece luni și l-a condus prin Prusia, Olanda, Anglia și Austria.) Duma boierilor a fost însărcinată să guverneze în absența lui.

Preocupat în primul rând să se instruiască și detestând eticheta, suveranul a refuzat atât cât a putut să meargă în străinătate în vizite oficiale, știind foarte bine că nu va face altceva decât „să-și piardă timpul pe la recepții". Prefera să se ascundă sub pseudonimul Piotr Mihailov, „voluntar al ambasadei țarului", ai cărei conducători oficiali erau Franz Lefort și Artamon Golovin. Statul-major al lui Petru îi avea în componență pe Piotr Șafirov, interpretul său, care mai târziu avea să devină ministru de externe, și bineînțeles pe Aleksandr Mencikov, aghiotantul său.

Aleksașka, așa era alintat de țar, îi stătea la dispoziție zi și noapte, dormind în camera vecină sau chiar la picioarele patului suveranului. El avea să devină o figură de prim rang în epoca petroviană, punând cinci ani mai târziu piatra de temelie a orașului Sankt-Petersburg. Fusese odinioară grațiat de Petru atunci când fusese surprins încercând să jefuiască un negustor, care nu era altul decât Șafirov. Adaptabil, cu o capacitate de asimilare rapidă, Mencikov a învățat germana și olandeza, fără a rămâne mai puțin rus până în măduva oaselor. Acceptând în ciuda tuturor să rupă cu vechile

obiceiuri și încercând să înțeleagă ideile novatoare, tânărul acesta încarna exact tipul de om pe care dorea Petru să îl creeze în țara sa. Mencikov i-a devenit și confident; o reală afecțiune trebuie să-i fi legat pe cei doi. Asemeni suveranului său, Aleksandr era o forță a naturii. Excelând în practicarea exercițiilor fizice întocmai ca și țarul, știa să execute orice sarcină. Îi era tovarăș în timpul orgiilor, confidentul amorurilor sale, comandantul cavaleriei și un ministru în guvernul său cu devotament și tot atâta abilitate. Tactul și optimismul său, precum și marele său talent de a înțelege și de a anticipa ordinele și izbucnirile de mânie ale țarului îl făceau de neînlocuit. Rapida lui ascensiune i-a atras însă și mulți dușmani. Devenit alter ego-ul lui Petru, Aleksașka știa atât de bine cum reacționa acesta în orice fel de situație, încât ordinele sale erau executate întocmai ca și cele ale țarului. „Poate să facă ce vrea fără să-mi ceară părerea", spunea suveranul, „pe când eu nu iau nici o decizie fără să mă consult cu el".

Călătoriile modelează tinerețea

Suveranul a petrecut un timp la Saardam, în Olanda, unde a lucrat ca simplu muncitor pe un șantier naval al unei companii private. A închiriat o mică încăpere în casa părinților unui dulgher olandez din Moscova. Duminica, Petru vizita familiile tehnicienilor olandezi care lucrau în Rusia și care îl rugaseră să le viziteze familiile. Purtând vesta roșie și pantalonii albi de pânză ai muncitorilor olandezi, țarul credea că va scăpa privirilor curioase ale mulțimii, însă a fost repede recunoscut și urmărit în deplasările sale. La 20 august 1697, a plecat pe furiș din Saardam, ajungând la Amsterdam, unde a fost primit, grație recomandărilor primarului, pe șantierul Companiei olandeze a Indiilor. Aici a muncit zi și noapte, uimind pe toată lumea cu enorma sa capacitate de concentrare și cu priceperea sa în domeniul tâmplăriei și feroneriei. Compania a început construirea unei fregate care a fost terminată în optsprezece săptămâni. Un adevărat record! Petru se interesa mai ales de planurile de construcții portuare. Primarul a trebuit să-l însoțească în deplasările sale și să asculte împreună cu el conferințele marelui medic Ruish. A asistat chiar și la operații chirurgicale. Vizitând, într-o zi, o sală de anatomie, a observat cadavrul unui copil, s-a aplecat și, spre marea uimire a asistenței, a sărutat cadavrul. Cum cei care îl însoțeau nu și-au putut ascunde

dezgustul, Petru a remarcat și i-a obligat pe toți rușii din asistență să facă același gest. Doctorul Boergawe a încercat să-l convingă să se răzgândească, vorbindu-i despre nocivitatea toxinelor cadaverice, dar Petru nu l-a ascultat și a declarat: „Vreau să fac din acești barbari oameni civilizați."

După plecarea țarului, Boergawe a făcut următoarea remarcă: „E un personaj tare original acest țar. Dar nu mi-aș dori să fiu unul dintre supușii săi. Mă tem că regimul lui va costa foarte scump Rusia."

Înainte de a părăsi Olanda, Petru a fost invitat la Utrecht de către Wilhelm de Orania, regele Angliei sub numele de Wilhelm III. În urma acestei întâlniri s-a hotărât să meargă în Anglia, unde construirea de vapoare era și mai bine organizată decât în Olanda. Și astfel s-a îndreptat el spre Deptford, pentru a se perfecționa în arta construcției navale. Regele i-a oferit cea mai bună corabie, iar Societatea Regală de Științe l-a invitat la conferințele sale. La Richmond a studiat fabricarea obuzelor și a grenadelor. La Portsmouth a văzut navele de război britanice și a rămas surprins de calibrul tunurilor, de numărul lor, de greutatea obuzelor și așa mai departe. A scos un carnețel din buzunar și și-a notat tot ce vedea. Amiralitatea a organizat, în cinstea lui, o bătălie navală, aproape de insula Wight. Fericit ca un copil, țarul a vrut să încarce el însuși tunurile de pe vasul pe care se afla. Atunci când amiralul care comanda flota a venit să-i spună că poate să facă ce vrea, Petru i-a sărit de gât și l-a îmbrățișat atât de tare, încât i-a rupt două coaste! Amiralul a trebuit să stea la pat și nu a uitat niciodată îmbrățișarea „Ursului rus". Petru, la rândul lui, nu a uitat niciodată puterea flotei britanice.

Dar în 1698, țarul a trebuit să se întoarcă de urgență de la Viena pentru a înăbuși o nouă revoltă a regimentului de gardă, *strelții*, în favoarea Sofiei.

Îndepărtarea definitivă a surorii sale și pedepsirea sângeroasă a *strelților* au marcat începutul reformelor petroviene. Această întoarcere precipitată l-a făcut conștient pe Petru de faptul că Rusia trebuia să fie occidentală sau deloc. De aici i-a venit această energie care a îndreptat o mare parte a țării spre Epoca Luminilor de o manieră ireversibilă, chiar dacă cealaltă parte se fereca într-un tradiționalism paralizant. Suveranul a impus atunci boierilor o occidentalizare înverșunată. Mare reformator, el a suprimat Duma boierilor, a supus Biserica statului și a înființat academii pentru a forma nobilimea constrânsă a se pune în slujba statului. Astfel a pătruns cu forță în viața cotidiană a rușilor, luptându-se cu tradițiile, cu superstițiile, cu prejudecățile. Hotărâri mai puțin importante în aparență, precum obligația de a-și rade barba și de a înlocui caftanul cu veșmintele europene, au provocat rebeliuni violente. Odată i-a mărturisit unui prieten că este „asemenea sculptorului care a extras din blocul brut de marmură chipul omului, dar încă nu și-a înfăptuit capodopera".

Din punct de vedere diplomatic, „marea ambasadă" s-a soldat totuși cu un eșec, întrucât Petru nu a reușit să formeze o coaliție europeană împotriva turcilor. A început negocierile cu Turcia, încheiate printr-un tratat de pace semnat în 1700.

Țarul a pornit atunci o campanie de cucerire a posesiunilor baltice ale Suediei, care s-a soldat cu un prim eșec răsunător la Narva, în fața tânărului rege al Suediei, Carol XII (optsprezece ani). Războiul Nordului avea să dureze douăzeci și unu de ani (1700–1721), pustiind mari suprafețe ale Europei orientale. În urma tratatului de la Nystad, Rusia a obținut cea mai mare parte a teritoriului actual al Estoniei și Lituaniei. În acest context a hotărât Petru întemeierea unui port la Marea Baltică.

Întemeierea orașului Sankt-Petersburg

Numeroase legende înflăcărate inspirate din istoria Sankt-Petersburgului au contribuit la elaborarea acestui celebru mit al „ferestrei deschise către Europa". Astfel se povestește că pe când Petru explora insula Jainisaari — în finlandeză, „insula iepurilor" —, un vultur i-a zburat pe deasupra capului, într-o lumină difuză. Țarul a pus atunci mâna pe baioneta unui soldat, a tăiat două smocuri de iarbă și, adunându-le, a exclamat: „Aici va fi orașul!" Apoi a luat o cazma și a început să sape o groapă. Când, la 16 mai 1703, de sărbătoarea Sfintei Treimi, groapa a atins o lățime de doi arșini (144 cm), a fost introdusă o criptă din piatră. Un reprezentant al Bisericii a stropit-o cu apă sfințită, iar suveranul a depus în interior o urnă cu sfinte moaște.

Orașul trebuia să poarte numele Sfântului Petru. Se povestește că țarul stătea adesea, în zilele de sărbătoare sau în ziua celebrării solemne a victoriei, cu planul orașului în mână, pe noul meterez, cu fața spre porțile fortăreței decorate cu reprezentările sculptate în lemn ale apostolului Petru. Pe placa din tablă așezată sub numele Sankt-Petersburg era gravat cu cifre romane: „Anul de grație 1703." Vechile manuscrise precizează că pe bastionul cel mai apropiat flutura un drapel galben cu un imens vultur negru ținând în gheare cele patru mări supuse Rusiei.

În realitate, în această zi de mai a anului 1703, Petru se afla pe șantierele navale de pe lacul Ladoga. Aleksandr Mencikov, favoritul țarului, a fost cel care a pus piatra de temelie a fortăreței Petropavlovsk pe o câmpie mlăștinoasă situată la gura de vărsare a Nevei. (Acolo se înălțase cândva o fortăreață suedeză rasă de pe fața pământului la ordinul țarului în 1702.)

Petru a început să cerceteze diferite amplasamente, apoi a ales locurile cele mai potrivite pentru construirea fortăreței și a cartierelor orașului care trebuiau apărate „împotriva suedezilor". Printre aceste locuri se numărau Koivusaari, „insula mestecenilor", și Hirvisaari, „insula elanilor"; prima va deveni Petersburskaia storona, unul dintre cele mai frumoase cartiere ale noii capitale, iar cealaltă va găzdui sediul Amiralității.

Marea construcție a început. Pădurile tăiate au lăsat locul câmpiilor presărate cu trunchiuri de copaci; o puzderie de canale pline cu apă murdară, șisturi grase și pretutindeni bucăți de turbă neagră, asemenea unor sicrie, alcătuiau un peisaj apocaliptic cât vedeai cu ochii. Brazii deși și mestecenii cu trunchiuri albe, ca niște oseminte uscate, au fost transportați pe cărările cafenii pline de băltoace. Încetul cu încetul, în câmpiile pe jumătate înecate în noroi s-au ridicat cabane din bârne, fără ferestre, pentru păstrarea fânului. Casele, construite în întregime din lemn, s-au grupat în jurul unei fântâni sau al unei bisericuțe cu cupolă albastră și cu stele aurii. Și iarăși veșnicele smârcuri.

Terenul era atât de mocirlos, încât oamenii trebuiau să aducă de departe, în saci, pământul necesar construirii temeliilor. Cum nu exista piatră prin împrejurimi, căpitanii tuturor vapoarelor de pe lacul Ladoga și conducătorii tuturor căruțelor care duceau diverse mărfuri la Sankt-Petersburg aveau ordin să transporte o anumită cantitate de piatră stabilită dinainte și să o pună la dispoziția comisarului general al construcțiilor. Ma-

joritatea clădirilor au fost ridicate pe piloți. Pentru a seca mlaștinile s-au săpat canale din și înspre fluviu. Patruzeci de mii de muncitori au fost siliți să lucreze la acest proiect supraomenesc. Era o aglomerație atât de mare, încât nu aveau ce să mănânce și unde să doarmă. Cei mai puțin robuști mureau, lipsiți de orice fel de îngrijire. Alții soseau în convoaie din toate colțurile Imperiului.

Acest climat nesănătos exprimă „esența" orașului lui Petru. Acest oraș construit în delta Nevei reprezintă o sfidare la adresa specificului național și poartă pe bună dreptate calificativul de „străin în propria sa patrie" pe care i l-a dat Nikolai Gogol.

Printr-un ucaz, trei sute cincizeci de familii nobile și tot atâtea familii de negustori și de meșteșugari au fost încurajate să-și stabilească domiciliul la Sankt-Petersburg și să-și construiască locuințele după planuri deja concepute și care obținuseră aprobarea țarului. El însuși s-a instalat aici în 1703, într-o locuință modestă, așteptând terminarea lucrărilor la palatul Peterhof.

Imperiul rus trebuia astfel să succeadă Marelui Principat al Moscoviei. Petru a ordonat ca în *Kuranti,* cum se numeau pe atunci ziarele, să nu se mai vorbească de statul moscovit, ci de statul rus.

Aflat la Sankt-Petersburg, poetul italian și conte prusac Algarotti descria orașul ca pe „o mare fereastră de curând deschisă la nord, prin care Rusia privește spre Europa". Mai târziu, cel mai mare poet rus, Aleksandr Pușkin, a reluat această imagine transformând-o radical. Astfel, geniul rus îl elogia pe marele țar pentru meritul de a fi „cioplit cu toporul o fereastră spre Europa".

În 1712 orașul a fost în mod solemn ridicat la rangul de reședință a curții imperiale. Și pentru a-i conferi semnificația unui sanctuar național, Petru a ordonat să fie aduse aici moaștele sfântului Aleksandr Nevski.

Ca o încununare a triumfului său, Petru s-a proclamat împărat, „Părintele Patriei" și „Mare", asemenea lui Ivan III și cum avea să se proclame mai târziu Ecaterina II.

Obligați să renunțe la comodele obiceiuri moscovite pentru această nouă viață, într-o regiune „plină de lacrimi și de mlaștini", cei ce făceau parte din anturajul împăratului au resimțit această mutare ca pe un exil nemeritat.

Așa cum subliniază Brodski, acest suveran dulgher și navigator ar fi putut să-și deseneze orașul doar folosind o riglă: „Spațiul care i se înfățișa era cu desăvârșire plat, orizontal, iar el avea toate motivele să îl trateze ca pe o hartă unde este suficientă o linie dreaptă. Dacă întâlnim vreo curbă în acest oraș, nu este pentru că s-ar fi dorit acest lucru, ci deoarece Petru era un prost desenator și din când în când îi mai aluneca mâna pe alături, antrenând și creionul în acest derapaj."

După dorința marelui țar, Sankt-Petersburgul creștea, iar „voluntarii" roiau cu miile pentru a-și căuta aici norocul în negustorie sau în administrație. Acum, în acest ținut bizar, unde cerul era de un verde-pal, unde iarba plăpândă se amesteca cu iarba-neagră și cu mușchiul, unde predomina pinul posac și trista lariță, unde vaporii degajați de apele stătătoare încărcau aerul de umiditate, intrau în case și le pătrundeau oamenilor până în măduva oaselor, se ridica acest oraș insolit, „o metropolă artificială și sistematică".

Toate ministerele, toate instituțiile administrative, toate cercurile aristocratice erau adunate în acest colț de lume neguros. „Nici un rus nu se simțea expatriat ajungând pentru prima dată la Moscova, dar toți se simțeau astfel ajungând la Sankt-Petersburg. Rușii nu se simțeau la ei acasă, ci undeva în Europa."

Prin Sankt-Petersburg, Petru a creat o nouă capitală în stil european care avea să schimbe fața Rusiei. Că-

lătorii occidentali nu mai conteneau cu elogiile la adresa clasicismului noilor clădiri ale orașului și anunțau nașterea unei „adevărate" arhitecturi în Rusia, respingând cu dispreț stilul său tradițional ornamental. Clădirile elegante și bulevardele largi ale Sankt-Petersburgului i-au convins că Rusia nu mai era națiunea barbară pe care o ilustra eclectismul excesiv al vechilor edificii.

Blestemul Eudoxiei

Construirea Sankt-Petersburgului a schimbat viața sentimentală a țarului. Încă din timpul călătoriei în străinătate, Petru îi scrisese de la Londra duhovnicului soției sale Eudoxia, cerându-i să o convingă să se călugărească. După ce s-a întors, a stat trei săptămâni fără să o viziteze pe țarină. În cele din urmă, a avut o întrevedere cu soția sa în locuința șefului poștei, Vinnius.

Discuția a fost furtunoasă. La capătul a patru ore, tânăra femeie continua să refuze să se retragă la mânăstire. Furios, țarul a lovit-o chiar în prezența lui Vinnius. Câteva zile mai târziu, o escortă modestă o conducea pe Eudoxia la mânăstirea Suzdal... Blestemându-l pe Petru și orașul său, țarina exilată a prezis orașului Sankt-Petersburg: „Natura își va revendica bunurile uzurpate, luate cândva cu asalt de către țar, iar orașul va pieri în neant."

De atunci tot omul are acest sentiment straniu al precarității vieții la Sankt-Petersburg. De fiecare dată când se produce vreo catastrofă naturală sau premeditată, sunt unii care pretind că au zărit în mulțime un soi de fantomă sau, după cum se exprimă Brodski, „un chip fără vârstă, palid, famelic, cu ochii adânciți în orbite", care șoptește la ureche: „Vă spun eu, acest loc e blestemat!"

Petru nu a dat nici un pic de atenție acestui blestem, el era din ce în ce mai îndrăgostit de Anna Mons

și dorea să o ia de soție. La vremea respectivă încă nu știa că Anna era și amanta ambasadorului Prusiei în Rusia, Keyserling (va afla trei ani mai târziu acest fapt care îl va umple de mânie). Însă în 1706, a întâlnit-o pe cea care îi va deveni soție preaiubită, Ecaterina, prima femeie care s-a aflat pe tronul Rusiei.

Marta Skavronski, născută în Livonia în 1684 din părinți polonezi calviniști, era țărancă. În timpul războiului ruso-suedez, a fost violată, asemenea multor compatrioate de-ale sale. A reușit să nu intre într-un bordel militar, căsătorindu-se cu dragonul suedez Iohann Rabe, pe care l-a urmat în calitate de cantinieră la armată. Însă, nu după mult timp, Rabe, profitând de frumusețea ei, a vândut-o unui soldat livonian care a obligat-o să se prostitueze. Salvată din mâinile „protectorului" ei de către ruși, Marta s-a refugiat la Marienburg, unde a intrat ca econom în serviciul unui pastor. Pacea nu a durat însă prea mult și frumoasa copilă a fost capturată de calmâci. După ce Marienburg a fost cucerit de ruși, a fost luată sub protecția dragonului Demin, intrând apoi în serviciul bătrânului mareșal Șeremetiev. Se spune că, vrăjit de frumusețea tinerei fete, Mencikov a cumpărat-o de la Șeremetiev și a adus-o la Moscova. Atunci și-a luat Marta numele de Ecaterina. Mencikov avea treizeci și doi de ani, iar Ecaterina șaptesprezece. Amândoi urmau să devină prietenii cei mai apropiați ai lui Petru cel Mare, păstrând între ei o complicitate incontestabilă.

Când a văzut-o prima oară pe Ecaterina la Mencikov, țarul a fost cucerit pe loc, iar Mencikov, neputându-i refuza nimic țarului, i-a cedat-o fără remușcări.

Îndrăgostit la culme, Petru dorea să se căsătorească imediat cu Ecaterina. Însă acest lucru nu era deloc ușor. Eudoxia încă mai trăia; în plus, pentru rușii tradiționaliști, căsătoria cu o țărancă străină și analfabetă risca să provoace tulburări serioase. Totuși dragostea

a fost mai presus de toate acestea, iar Petru s-a căsătorit cu Ecaterina în noiembrie 1707. Ceremonia a fost celebrată cu mare discreție la Sankt-Petersburg. Țarul a păstrat mult timp secretul față de popor, de miniștri și de anumiți membri ai familiei sale, deși Ecaterina i-a dăruit cinci copii. De-abia în martie 1711, înainte de a pleca în campania împotriva turcilor, le-a chemat pe sora sa, Natalia, și pe cumnata sa, Prascovia, și le-a prezentat-o pe Ecaterina. Petru le-a spus că ea este soția lui și prin urmare trebuie considerată țarină. Și-a mărturisit dorința de a celebra public căsătoria, dar, în cazul în care murea înainte de această oficiere, ele trebuiau să o accepte ca pe văduva țarului. Petru s-a ținut de cuvânt și a celebrat oficial căsătoria cu mare pompă în februarie 1712. Înainte de ceremonie, tânăra femeie a fost botezată și primită în Biserica ortodoxă. Moștenitorul tronului, Aleksei, fiul Eudoxiei, i-a fost naș. Astfel, frumoasa fată din popor a devenit în mod oficial țarina Ecaterina Alekseievna, deși nu fusese încă încoronată. Petru a mai avut după aceea câteva idile pasagere, dar ele nu au însemnat nimic în viața lui. Ecaterina îi devenise un fel de a doua mamă lui Petru. Afectuoasă, veselă, generoasă, plină de viață și de compasiune, dădea dovadă de o uimitoare vitalitate. Avea un bun-simț înnăscut și sesiza întotdeauna cu perspicacitate minciunile și lingușelile de la curtea Sankt-Petersburgului. În public avea inspirația de a rămâne în plan secund.

Noua împărătească era tovarășa de viață ideală pentru Petru. Îl însoțea aproape pretutindeni. Nimic nu o speria, mergea călare două sau trei zile la rând, dormea sub cerul liber, înfrunta violența bătăliilor. Iubirea lor, precum și rezistența Ecaterinei s-au manifestat și prin nașterea a doisprezece copii, șase fete și șase băieți. Doar doi au ajuns la maturitate: Ana, viitoare ducesă de Holstein și mamă a țarului Petru III, și Elisabeta, care a fost împărătească între 1741 și 1762.

Ecaterina nu se plângea niciodată. Atunci când nu erau împreună își scriau. În scrisori ea făcea câteva glume pe un ton strengar sau plin de tandrețe și vorbea îndelung de copii. Aceste misive erau aproape întotdeauna însoțite de mici colete cu dulciuri sau haine noi. Nu dădea decât rareori sfaturi politice sau personale soțului său, dar recomandările ei erau bine venite în ceea ce privește evoluția noii capitale. Și, la propunerea soției sale, Petru a interzis construirea caselor din lemn la Sankt-Petersburg. Pretutindeni s-au înălțat atunci imobile din piatră, nu se mai putea construi oriunde și oricum. Trebuia să se construiască în stil occidental.

Activitatea lui Petru cel Mare în acea epocă a fost deosebit de intensă, în exterior reîncepuse războiul. Petru a cucerit orașul Dorpat din Curlanda, apoi a ocupat Narva și întreaga Estonie, care fuseseră stăpânite de suedezi. Au izbucnit revolte în regiunea Volgăi, pe Don, în Urali, în Ucraina și în zona Mării Caspice. La patruzeci de ani după Stenka Razin, atamanul Bulavin a reaprins flacăra insurecției. Cazacii de pe Don cărora li s-au alăturat credincioșii de rit vechi, *raskolniki*, și apărătorii bărbii, au proclamat „războiul sfânt" împotriva „Anticristului din Sankt-Petersburg". Țarul a reușit să înăbușe revoltele, dar o teribilă foamete a cuprins țara, urmată de o gravă criză economică ce a atins apogeul între anii 1714 și 1715.

Petru cel Mare la Paris

În timpul acestei perioade dificile, țarul și miniștrii săi au întreprins o nouă călătorie în străinătate în aprilie 1717. La Paris, Petru a dat frâu liber curiozității, intra prin prăvălii, oprea la întâmplare trăsurile pe stradă și vorbea cu vizitiii. La Versailles, le urmărea cu înfrigurare pe doamnele care se plimbau prin grădini: „Maiestatea Sa nu dorea decât să le admire de aproape", a declarat secretarul cancelarului Golovin. Țarul acorda o sumă de bani așa de mare drept compensație acestor doamne, încât aleile de la Versailles s-au umplut cu doritoare care sperau o nouă vizită din partea „Barbarilor ruși"...

Saint-Simon a creionat un portret impresionant lui Petru: „Era un bărbat foarte înalt, bine clădit, destul de suplu, cu o față rotundă, o frunte înaltă, sprâncene frumoase, nasul potrivit de scurt, mai lat la bază, buze destul de groase, tenul închis la culoare, ochii negri, frumoși, mari, pătrunzători, bine conturați, privirea maiestuoasă și grațioasă atunci când era vigilent, altfel severă și sălbatică, cu un tic care se manifesta destul de rar, dar care îi schimba total expresia ochilor și a feței, dându-i un aer înspăimântător [...]. Întreaga sa ținută îi reflecta spiritul, grandoarea și, într-o oarecare măsură, grația." Descriindu-i apoi vestimentația, Saint-Simon precizează: „Cu toată simplitatea lui, nu se putea să nu sesizezi aerul de grandoare care îi era natural." Iar

în continuare observă: „Ceea ce bea și mânca în timpul celor două mese zilnice este de neînchipuit." Saint-Simon mai notează: „Țarul înțelegea bine franceza și cred că putea să o și vorbească dacă ar fi vrut; însă, ca semn de grandoare, avea întotdeauna un interpret. Cât privește latina și încă multe alte limbi, le vorbea foarte bine." Pe scurt, conchide Saint-Simon: „Acest monarh s-a făcut admirat prin extrema sa curiozitate, care a contribuit la formarea concepțiilor sale despre guvernare, comerț, instrucție, poliție, iar această curiozitate se manifesta în toate și nu disprețuia nimic, căutând și în cele mai mici detalii o utilitate precisă, savantă, apreciind numai ceea ce merita cu adevărat a fi stimat, făcând dovada vie și la justă valoare a inteligenței sale. Totul dezvăluia în el vastele-i cunoștințe și încă ceva în plus. Îmbina într-o manieră cu totul surprinzătoare maiestatea cea mai înaltă, cea mai mândră, cea mai delicată, cea mai distinsă și în același timp cea mai stânjenitoare... Avea un soi de familiaritate care venea din spiritul de libertate; însă nu era lipsit de o puternică amprentă a acestei vechi barbarii a țării sale care îi conferea o notă de precipitare tuturor gesturilor..."

Pe lângă distracții, Petru vizita muzee și arsenale, colecții anatomice de ceară, ateliere unde se turnau statui, manufactura Gobelins, magazinele cu lucrări de marmură de la Luvru; voia să descopere, pe lângă Grădina botanică, locurile încărcate de semnificații istorice și artistice precum Meudon și Sceaux. De la Domul Invalizilor la Observator, de la Marly la Saint-Cyr, pretutindeni punea întrebări și își lua notițe.

Aceste câteva săptămâni pariziene au avut asupra lui Petru o influență culturală incontestabilă. În nici un alt oraș nu și-a manifestat țarul atâta interes pentru artă. Și-a consacrat o zi întreagă întâlnirii cu personalități legate de progresul științific, interesându-se printre altele de bogata colecție de mașini a academiei Pajot

d'Osembray din Percy. A trecut în revistă trupele regale pe Champs-Elysées, a asistat la o ședință a Academiei de Științe, precum și la o reuniune a parlamentului la Paris. Cu ocazia unei mari recepții, țarul l-a îmbrățișat cu căldură pe Ludovic XV și i-a șoptit Regentului câteva cuvinte la ureche. Chiar în ziua respectivă, curtezanii vorbeau deja de un proiect de căsătorie a celei de a doua fiice a țarului, Elisabeta, cu regele Franței... Este adevărat că Petru spera să-și căsătorească fata cu tânărul Ludovic XV și dorea să inițieze tratative financiare cu guvernul francez. De altfel, în cadrul acestei recepții de la Versailles, ministrul țarului i-a spus mareșalului de Tessé: „Nu vă îngrijorează formidabila putere a Casei de Austria? Înlocuiți Suedia cu noi, iar noi vom face tot ce ați putea spera de la ea contra Austriei."

Această căsătorie trebuia să aibă drept consecință o alianță strânsă între Sankt-Petersburg, noua capitală a Rusiei, și Paris...Totuși mariajul nu a avut loc. Întrucât Prusia nu vedea cu ochi buni această alianță franco-rusă, trebuia găsit un alt pretendent pentru Elisabeta. În cele din urmă, Elisabeta va rămâne celibatară, dacă nu ținem seama de căsătoria morganatică cu cantorul capelei imperiale, Andrei Rozumovski, un alcoolic cumsecade care a devenit conte al Sfântului Imperiu Romano-German. Ludovic XV s-a căsătorit cu fiica lui Stanislas Leszczynski, regele detronat al Poloniei și candidat nefericit la alegerea regală din 1733, care a primit drept compensație ducatul de Lorena. (La moartea sa, acest ducat a fost redat coroanei Franței.)

La întoarcerea sa de la Versailles, Petru a emis regulamente de bună educație, iar în 1718 a impus societății petersburgheze „reuniunile" unde, după un ritual bine stabilit, bărbați și femei trebuiau să participe la distracții occidentale.

Un an mai târziu, cu ocazia unei noi călătorii în Olanda, Petru s-a arătat a fi pe deplin cucerit de artă;

a început să caute pictori, a asistat la îndelungi ședințe de poză și a sfârșit prin a achiziționa, în urma unei licitații, tablouri din școlile flamandă și olandeză, exprimându-și preferința pentru peisajele marine. Până atunci îl interesaseră cu precădere două forme de artă: arhitectura, deoarece era o artă științifică făcută pentru a-i plăcea spiritului său de constructor, și prelucrarea metalelor prețioase din motive economice. Preferința pentru sculptură și pictură a început să se manifeste abia după întâlnirea cu talentele franceze.

Arhitectura și urbanismul reprezentaseră pentru întemeietorul Sankt-Petersburgului arte majore, cu mult înainte de a-i fi încolțit ideea unei noi capitale. De aceea a apelat ulterior la maeștri străini care uneori s-au lăudat cu titlul de arhitect fără a avea poate toate calitățile necesare. Italieni, nemți, olandezi s-au perindat prin Sankt-Petersburg, până la sosirea francezilor reuniți sub conducerea arhitectului Jean-Baptiste Alexandre Leblond în 1716. Cum echipa francezilor cuprindea toate meseriile, Leblond a format ateliere de tâmplărie, de cioplitori în piatră, de lăcătușerie și topitorie. Lui i se datorează prima școală de sculptură în lemn, organizarea unei școli de arhitectură, precum și transformarea Cancelariei Afacerilor Urbane în Ministerul Construcțiilor. Din acel moment a început să se manifeste o înțelegere inedită a vieții cotidiene și în același timp cu arta de a construi s-a instaurat și somptuozitatea decorațiunilor interioare.

La întoarcere, Petru a recunoscut-o pe Ecaterina drept regentă și suverană, în cazul în care murea înaintea ei. Și Ecaterina, la rândul ei, i-a făcut o surpriză soțului său.

Cumpărase un mic domeniu aflat la douăzeci de kilometri sud de Sankt-Petersburg, pe pământurile recucerite de la suedezi în timpul războiului Nordului. Pe acest loc, devenit Țarskoe Selo, satul țarului, se va înălța mai târziu palatul dedicat acestei țarine.

Cele câteva nuclee care formau inima viitoarelor și frumoaselor cartiere ale capitalei s-au dezvoltat din ce în ce mai mult. Au răsărit de pretutindeni imobile somptuoase, ministere, palate. Fortăreața de pe insula Kotlin, Kronslott (devenită mai târziu Kronstadt), era aproape terminată.

Însă în mijlocul acestei frenezii, o dramă avea să îndolieze Rusia. În timp ce războiul Nordului trena, nemulțumirea țării creștea. O adevărată opoziție s-a cristalizat în jurul fiului lui Petru și al fostei țarine Eudoxia, iar Rusia seculară părea să vrea să se ralieze țareviciului Aleksei. În octombrie 1715, Charlotte de Brunswick, soția lui Aleksei, murea aducându-l pe lume pe viitorul Petru II, în timp ce Ecaterina aducea pe lume un băiat care a fost și el botezat Petru. După câteva zile, Aleksei a primit o scrisoare de la tatăl său în care era acuzat de intrigi subversive. A urmat arestarea a mii de opozanți. Frații și verii Eudoxiei, amantul acesteia și sute de boieri au fost executați. Fosta țarină a fost exilată într-o mânăstire din regiunea lacului Lagoda. Mencikov a arestat-o pe amanta lui Aleksei și a întemnițat-o în fortăreața Petropavlovsk, unde țarul s-a dus să o interogheze personal. Tânăra nu a fost torturată, dar i-a dezvăluit lui Petru planurile fiului său: după urcarea pe tron, Aleksei avea de gând să revină la Moscova, să dizolve în mare parte armata și să distrugă flota. Visurile țareviciului erau, așadar, îndreptate în esență împotriva a tot ce simboliza Sankt-Petersburgul pe care Petru îl considera marea realizare a vieții lui și o necesitate vitală pentru Rusia.

Aleksei a fost declarat vinovat de a fi șeful unei rețele de conspiratori îndreptate împotriva „vieții țarului" și „securității statului" și a fost condamnat la moarte prin biciuire.

După moartea lui Aleksei, Petru a început să pregătească urcarea pe tron a celuilalt fiu al său, Petru, dar

blestemul l-a atins din nou: într-o zi, pe când guvernantele plimbau copilul prin parcul palatului Peterhof, o furtună de o rară violență s-a stârnit cu atâta rapiditate, încât ele nu au mai avut timp să se refugieze cu țareviciul în palat și s-au adăpostit într-o mică grotă, în apropierea Cascadei Monștrilor, unde i-a lovit trăsnetul. Petru cel Mare nu s-a consolat după moartea fiului său și s-a tânguit zile întregi în fața pătuțului gol.

Gurile rele au spus că aceasta era pedeapsa divină pentru uciderea lui Aleksei. Nebun de mânie, țarul a ordonat încetarea acestor speculații, iar câteva zeci de limbi au fost efectiv tăiate de către călăi. În ceea ce îl privește pe cel de-al doilea fiu al lui Petru și al Ecaterinei, Pavel, el a murit de o boală misterioasă care l-a doborât în câteva secunde; s-a vorbit de otrăvire. O anchetă s-a încheiat cu moartea câtorva nefericiți, însă nu a elucidat-o nicidecum pe cea a țareviciului.

În căutare de moștenitori, Petru a vrut să își mărite fiicele și nepoatele. Fiica cea mare, Ana Petrovna, s-a căsătorit cu ducele de Schleswig-Holstein în 1725, creând astfel ramura Holstein-Gottorp Romanov. Nepoatele sale, Ana Ivanovna și Ecaterina Ivanovna, s-au căsătorit cu ducele de Curlanda și, respectiv, cu ducele de Mecklemburg.

Însă Petru nu a reușit să o mărite pe Elisabeta, deși a trimis mai multe misiuni diplomatice cu portretul ei pe la toate curțile Europei. Versailles nu dorea o căsătorie cu o prințesă rusă, la fel ca și Viena, Madridul sau capitalele germane. Și când în sfârșit s-a găsit un logodnic pentru Elisabeta printre prinții din Imperiu, acesta a murit pe drumul spre Sankt-Petersburg.

Țarul se întrista pe zi ce trece; colaboratorii săi erau niște hrăpăreți care sfâșiau moștenirea Sankt-Petersburgului, opera vieții lui. Toți erau corupți până în măduva oaselor. Odată i-a mărturisit lui Mencikov: „Trebuie să tăiem rădăcinile răului și nu ramurile, așa cum faci tu. Nu e de ajuns să-i decapităm pe hoții mărunți; tre-

buie loviți toți, oricine ar fi ei, fără a ține seama de ce sânge sunt. Toți!" Apoi i-a spus procurorului: „Pregătește o nouă lege. Cel care va fura de la stat și al cărui furt va fi estimat la o sumă egală sau superioară valorii unei funii să fie spânzurat de acea funie."

Ca să-și mai aline amărăciunea, țarul se refugia din ce în ce mai des în grădinile de la Peterhof, acest Versailles rusesc cu zidurile de un galben-aprins, unde te încântă o puzderie de canale și fântâni. Multe dintre ele sunt de fapt capcane și îi pot stropi pe vizitatori pe neașteptate. Punctul culminant îl reprezintă Marea Cascadă ale cărei șaptezeci și cinci de jocuri de apă se revarsă pe șaptesprezece terase pentru a reveni la canalul care leagă palatul de mare.

I se întâmpla lui Petru să stea singur ore întregi și să contemple vârtejurile de apă din jurul celor două sute de statui, basoreliefuri, busturi și vaze de marmură, de bronz și de plumb aurit, înainte de a se reîntoarce la Monplaisir. Acest loc a fost inițial ales pentru că de aici se putea supraveghea cu ușurință construirea fortăreței Kronstadt, din apropiere, care trebuia să apere noua capitală. Palatul Peterhof trebuia să se înalțe pe o colină cu vedere spre mare. Dar chiar de la începutul construcției, Petru a trasat el însuși planurile unui pavilion mai modest, numit Monplaisir, care a fost ridicat destul de repede pentru a-i permite să locuiască acolo în așteptarea terminării palatului și a grădinilor. Dar, de fapt, acest pavilion a devenit reședința favorită a țarului, de aceea, chiar și după terminarea vastului său palat, el prefera să locuiască sau să primească oaspeți la Monplaisir.

Obiceiul de a invita persoane alese într-un pavilion elegant în mijlocul naturii era în mare vogă în Europa secolului al XVIII-lea. Observând această noutate în cursul călătoriilor sale, Petru a dorit să facă și el întocmai, depășindu-și chiar modelele prin invenții care îi surprindeau și îi încântau totodată pe invitați, precum

acel sistem de scripeți care făcea să dispară sau să apară centrul mesei din sala de oaspeți, nemaifiind astfel deranjați de servitori.

Dacă palatele din împrejurimile orașelor și ale domeniilor le permiteau proprietarilor să se odihnească departe de tumultul vieții urbane, acestea se dovedeau perfecte și pentru recepțiile extravagante. Se organizau petreceri cu sute de invitați care se puteau bucura de toate plăcerile vieții la țară: plimbări pe jos sau cu barca în timpul verii, vânătoare toamna și plimbări în troika iarna. Clădirile erau în general destul de spațioase pentru a primi numeroși oaspeți zile în șir. Aceștia nu ar fi putut fi găzduiți și hrăniți corespunzător fără un număr impresionant de servitori. Apoi moda s-a schimbat. Clasicismul sever al primelor grădini a lăsat locul cultului romantic al naturii care a antrenat modificări până și în planul domeniului. Dacă grădina *à la française* continua să facă legătura între locuință și parc, de acum înainte pădurea va permite o apropiere mai directă de natură. În ciuda acestor schimbări, s-a reușit păstrarea unei armonii între casă și împrejurimi. Astfel, în timp ce castelul sau palatul baroc de la începutul secolului al XVIII-lea se potriveau perfect cu grădinile *à la française*, arhitectura strict clasică era în ton cu parcurile *à l'anglaise*. Vegetația era aranjată cât se poate de riguros, iar statuile cu subiect mitologic sau istoric străjuiau aleile.

Multe dintre aceste domenii au fost concepute de echipe de arhitecți ruși și străini, iar dacă influența europeană este de netăgăduit în construcția lor, și-au făcut simțită prezența și anumite influențe ruse. Abundența poleielii cu aur a palatelor nu era doar o simplă etalare a bogăției, ci și o subtilă încercare atavică de a capta razele soarelui a căror strălucire se schimba în funcție de orele zilei și de anotimpuri. Fațadele zugrăvite de regulă în nuanțe pastel păreau încă și mai luminoase în opoziție cu cerul gri al Rusiei de Nord.

Declinul titanului

Această împodobire a orașului Sankt-Petersburg a încununat armonia cuplului imperial, dar un triumf ascunde uneori o tragedie. Ecaterina părea pe atunci că subestimează gelozia soțului ei. Într-o noapte, după un chef monstru la care au participat membrii colegiului său de bețivi și de gurmanzi, Petru s-a întors acasă și a observat o umbră care a ieșit din dormitorul Ecaterinei și a dispărut repede în parc. L-a urmărit pe necunoscut, dar s-a împiedicat și și-a scrântit glezna. O anchetă a stabilit că umbra era șambelanul Mons.

Seara următoare, pe 8 noiembrie 1724, țarul lua cina împreună cu soția și cu fiicele sale și discuta banalități cu Mons. Arătându-se obosit, o întrebă pe Ecaterina cât este ceasul. Era ora nouă. „E timpul ca toată lumea să meargă la culcare", spuse Petru. Bine dispus, Mons se retrase. Pe cer se profilau ramurile negre ale arborilor presărate cu stele scânteietoare. Nici nu se dezbrăcă bine, că și dădu buzna în cameră generalul Ușakov, care îl arestă pentru corupție. Ecaterina nu a reușit să obțină nici un act de clemență pentru protejatul ei. Pe data de 16 noiembrie, William Mons a fost dus cu sania la locul de execuție și a fost decapitat. După execuție, țarul a obligat-o pe soția sa să facă o plimbare cu sania în jurul eșafodului. Ecaterina, care tăgăduise tot timpul că ar fi fost amanta acestui bărbat, a rămas total impasibilă, știind

că la cel mai mic semn de emoție Petru ar fi fost în stare să o sugrume pe loc. Se spune că, nemaiștiind ce să inventeze ca să prelungească suferințele mute ale Ecaterinei, Petru ar fi pus capul amantului într-un vas cu alcool în dormitorul soției sale. A doua zi după execuția lui Mons, Petru i-a confiscat Ecaterinei toată averea și a pus-o sub observație strictă.

Petru a fost cât pe ce să-și piardă mințile din pricina acestei „afaceri Mons". El, care toată viața adorase Europa occidentală, a refuzat brusc să mai creadă în superioritatea tehnică a Occidentului, devenind aproape dușmanul străinilor.

Atmosfera de la Sankt-Petersburg s-a schimbat. Țarul nu mai vedea în fața ochilor decât deșertăciune; el era singurul care „îndrepta Rusia spre culmi, în timp ce ceilalți făceau totul pentru a o determina să se prăbușească". Petru și Ecaterina își vorbeau tot mai puțin, nu mai luau masa împreună și dormeau separat. Viața personală a țarului a devenit mai agitată ca oricând. Apoi starea depresivă a suveranului s-a agravat. Se plimba ore întregi pe străzile orașului, izolat, pierdut, cu privirea în gol, cu o expresie rătăcită, cu capul descoperit și părul în vânt.

Domnia lui Petru se apropia de sfârșit. Iar colaboratorii lui își dădeau seama de acest lucru. Câțiva dintre apropiații lui s-au reunit acasă la Mencikov și au discutat fără oprelişti. Prințul serenisim își făcea planuri din cele mai mirifice. Gurile rele îi atribuiau deja următoarele cuvinte: „Ecaterina trebuie să îi succeadă lui Petru. Iar eu nu urmează decât să divorțez pentru a mă căsători cu Ecaterina și a deveni țarul tuturor provinciilor ruse!"

Visurile de după coșmaruri

Țarul continua să rătăcească prin capitală, absorbit în planurile de invadare și cucerire a Indiilor. Într-o zi s-a oprit în fața Amiralității, a intrat în biroul amiralului și i-a spus: „M-am hotărât să trimit o expediție militară și diplomatică... în Madagascar. Această insulă ne va servi drept loc de popas pe drumul spre Indii. Pregătește fregatele."

Câteva fregate au și pornit la drum, dar și-au pierdut velele în largul mării și s-au întors la Sankt-Petersburg. Acest eșec l-a afectat profund pe țar.

În toamna anului 1724, o creștere neobișnuită a nivelului Nevei amenința să inunde capitala și o furtună năprasnică s-a abătut asupra orașului. Petru s-a aruncat într-o barcă și s-a dus să constate stricăciunile provocate de inundații. La întoarcere a zărit o barcă scufundându-se. După ce a chemat în ajutor o șalupă, a plonjat în apa înghețată și i-a dus pe naufragiați la țărm. Petru nu avea decât cincizeci și doi de ani, însă constituția sa robustă fusese greu pusă la încercare de nenumărate excese și în plus suferea și de calculi renali.

Oare el nu știa că, la vârsta lui, o asemenea experiență i-ar putea fi fatală? Sau mai degrabă a ales, în acea zi de noiembrie, momentul potrivit pentru a-și ispăși toate păcatele și a fi iertat? Se gândea el oare că își va salva orașul pierind în acest mod eroic? Cert este că în

seara aceea, întorcându-se la palat, a fost cuprins de o febră puternică. Câteva zile mai târziu făcea un ultim efort de a dicta secretarului său proiectul unei noi expediții în Oceanul Înghețat; era vorba despre explorarea unei noi rute care, trecând pe la cercul polar, ar fi ajuns în China și în Indii. Petru a adresat ultima sa scrisoare căpitanului Bering, pe care îl invita să plece în februarie pentru a descoperi această rută ce separa Asia de America. Misiva se încheia astfel:

„Acum, după construirea orașului Sankt-Petersburg, patria nu mai este în pericol. Acum, că este victorioasă la toate frontierele, a sosit clipa să ne gândim la noi cuceriri, dar de data aceasta în domeniul artelor și științelor." Acesta a fost ultimul lui mesaj. Câteva zile mai târziu, a reizbucnit febra. S-a auzit, la căderea nopții, urletul unui animal rănit de moarte, iar apoi... câteva horcăieli... Numele lui Alioșenka, fiul ucis prin biciuire în fortăreața Schlüsselburg, a fost rostit de mai multe ori în timpul delirului...

S-au ivit zorile.

Petru a făcut un semn, cerând ceva de scris. I s-a așezat o foaie de hârtie pe cuvertură și, stând într-un cot, a început să scrie cu mâna arzând de febră:

„Dați totul..."

Nu a putut încheia...

I-a căzut capul pe pernă.

Era ora cinci dimineața, în acel 28 ianuarie 1725. Sankt-Petersburg dormea sub fulgii de zăpadă, țarul Petru cel Mare nu mai era.

Domnia lui a costat Rusia aproape trei milioane de oameni, dacă adunăm războaiele, perioadele de foamete, revoltele, epidemiile, construirea orașelor Sankt-Petersburg, Kronstadt și a altora, industrializarea forțată, lupta împotriva credincioșilor de rit vechi.

Decretul promulgat de Petru în 1722 pentru privilegierea soției sale dădea posibilitatea monarhilor ruși

să-și aleagă moștenitorii după preferință, indiferent de sex. Acest document esențial urma să permită femeilor să domnească în Rusia practic pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. Timp de șaptezeci de ani se vor succeda pe tron Ecaterina I, două țarine purtând numele de Ana, Elisabeta și Ecaterina II. Astfel, Rusia a devenit o mare putere, iar Sankt-Petersburg și-a păstrat renumele de creație miraculoasă. Această imagine era confirmată de vitalitatea orașului, care trecuse cu succes proba morții lui Petru. Agitația unei domnii interimare datorate absenței unui succesor desemnat nu a încetinit practic deloc acest avânt.

Capitala împărăteselor

Între moartea lui Petru cel Mare, în 1725, și ascensiunea fiicei sale Elisabeta în 1741, s-au succedat patru suverani la Sankt-Petersburg. Ecaterina I (1684–1727) a urcat pe tron după dispariția soțului său. Petru II, fiul lui Aleksei și nepotul lui Petru I, i-a succedat la vârsta de unsprezece ani. A murit trei ani mai târziu după ce a mutat curtea imperială la Moscova. Ana, fiica țarului Ivan V, a domnit între anii 1730–1740. Înainte de moartea sa neașteptată în 1740, a avut timp să-și desemneze succesorul, în persoana nepotului ei, Ivan VI, strănepotul lui Ivan V. Copilul abia se născuse. Profitând de lupta între pretendenții la regență, Elisabeta, fiica lui Petru cel Mare și a Ecaterinei, s-a impus la Sankt-Petersburg printr-o lovitură de stat.

Elisabeta a urcat pe tron cu ajutorul secret al ambasadorului Franței la Sankt-Petersburg.

Inițiativa apropierii de Rusia i-a revenit ambasadorului Franței la curtea Anei Ivanovna, marchizul de La Chétardie. Pierzând orice speranță de a schimba politica externă dusă de consilierii Anei, La Chétardie a început să se intereseze mai îndeaproape de marea ducesă Elisabeta. De altfel, ambasadorul nu a ezitat să o curteze pe viitoarea împărăteasă. Astfel s-a născut la Sankt-Petersburg un „partid francez" care, pe lângă ambasadorul lui Ludovic XV, îl mai cuprindea pe Lestocq, medicul preferat al Elisabetei.

Conspirația care a adus-o pe fiica lui Petru cel Mare pe tron a fost pregătită de ei. De data aceasta, prin Elisabeta o adevărată rusoaică urma să guverneze Rusia... Suferind influența franceză până și în jocurile de alcov și în vocabularul amoros, Elisabeta continua opera tatălui său. A iubit cu patimă, însă nu a amestecat niciodată exaltările inimii în treburile statului. Domnia ei la Sankt-Petersburg a fost, într-un cuvânt, fericită. Prima măsură luată de Elisabeta, care va domni douăzeci de ani, a fost abandonarea definitivă a Moscovei în favoarea noii capitale.

La treizeci și opt de ani de la întemeierea sa de către Petru cel Mare, Sankt-Petersburgul încă nu oferea, la acest început de domnie, un spectacol prea încântător, dacă judecăm după spusele unui diplomat al epocii, Algarotti: „Atunci când intrăm în Sankt-Petersburg nu prea întâlnim orașul acela frumos pe care ni-l închipuiam. Nici nu e de mirare, nu degeaba a întreprins Petru cel Mare prima sa călătorie de studii în Olanda. La Saardam a descoperit acest nou Prometeu focul pe care îl va duce națiunii sale. De altfel, în amintirea Olandei, a pus să se planteze de-a lungul străzilor acele rânduri de arbori pe care le vedem prin tot Petersburgul și a ordonat construirea canalelor care, desigur, nu au aceeași utilitate ca la Amsterdam!

Fără îndoială că mai marii Imperiului Rus au fost obligați să se stabilească aici împotriva voinței lor, căci Moscova și Kremlinul vor rămâne veșnic pentru ruși adevăratul centru al țării. Doar moartea prematură a lui Petru II a împiedicat întoarcerea definitivă la Moscova... Poporul crede că Moscova nu va redeveni capitala Rusiei decât dacă un „veritabil guvern național" se va îngriji de interesele sale...

Revenind la Sankt-Petersburg, se observă cu ușurință că palatele mai-marilor Imperiului Rus care se află pe malurile Nevei au fost construite mai mult prin con-

strângere și teamă decât din plăcere. Zidurile sunt deja crăpate; e de mirare cum de nu se prăbușesc. Legat de aceasta, un diplomat rus mi-a spus de curând că dacă, oriunde în altă parte, ruinele se fac singure, aici, la Sankt-Petersburg, le construiesc oamenii!"

Ecaterina II va nota și ea ulterior, în Memoriile sale, că aceste palate erau complet lipsite de confort și de utilități și adesea luau foc. Iarna, în dormitorul împărătesei era adusă o trupă de soldați și li se dădea ordinul: „Suflați aer cald!" Și în acest fel răsuflarea acelor oameni încălzea camera și o împiedica pe împărătească să moară de frig.

Curtea imperială semăna, împrumutând termenii istoricului și scriitorului rus Valentin Pikul, cu un bivuac sau mai precis cu „o tabără în continuă mișcare". Anturajul împărătesei: niște nomazi care semănau cu vechii sciți! Veșmintele femeilor erau pe jumătate feminine și pe jumătate masculine. Pantalonii înlocuiau adesea fustele. Doamnele palatului locuiau în corturi și în cabane. Se încălzeau în jurul focurilor de lemne. Năștеau în mijlocul soldaților. Iar doamnele de companie cunoșteau regulile tot așa de bine ca și ofițerii care erau însărcinați să le stabilească. Oare ce Dumnezeu îi mâna? Dă-i bice, birjar! Și curtea Maiestății Sale se punea dintr-odată în mișcare. Îngrămădeau în căruțe serviciile de masă, comodele, toaletele, tablourile de Rubens și paturile. Și deasupra se așezau calmâcii și negrii. Apoi cortegiul pornea la drum.

„Totul trosnea, se bălăngănea, zăngănea. Dar ei mergeau înainte.

În cursul unei singure nopți, cortegiul se oprea de trei ori, pentru ca de fiecare dată curtenii să se încălzească în jurul focului.

Mâncau în veselă de aur, dar mesele nu aveau picioare. În locul lor puneau bușteni.

Pretutindeni agățau capodopere aduse din toată Europa. Dar nici vorbă să se oprească într-un loc. Iar în zidurile palatelor, fisuri mari cât un deget!

Între două drumuri, construiau, în douăzeci și patru de ore, locuințele destinate Elisabetei și suitei sale. Mujicii își puneau topoarele în funcție. Și loveau, și loveau până când totul era gata. Ușile erau adesea prost montate. Câteodată nici nu se mai amenajau încăperile.

Cineva a coborât pe o scândură de la fereastră?

Era o doamnă de companie, frumoasa prințesă Gagarin, care se ducea în tufișuri să-și facă nevoile.

Pisici, gândaci, câini, ploșnițe, purici, muște...

...Dar străinii primiți la curte nu remarcau acest «nomadism». Lor li se arăta numai fațada Rusiei, exteriorul aurit. În zilele de recepție, ambasadorii erau conduși de-a lungul coloanelor somptuoase, pe pardoseli luxoase."

Scrierile ambasadorilor străini, precum și mărturiile contemporanilor se opreau cu o grijă deosebită asupra amestecului fantastic de lux și grosolănie. Era, așadar, evidentă ruptura dintre decor și realitate, dintre fațadele și interiorul edificiilor. În ciuda acestei critici acerbe din partea diplomaților, Sankt-Petersburg a devenit în curând acea fabuloasă „Palmyră a Nordului" despre care se vorbea cu admirație pe la toate curțile Europei.

Magnifice palate s-au înălțat de-a lungul Nevei și deja, în 1750, orașul număra aproape o sută de mii de locuitori. Limba și literatura franceză au pătruns în profunzime în straturile superioare ale societății petersburgheze. Un număr însemnat de savanți străini veneau în noua capitală de pe Neva pentru a urma cursurile unuia dintre cei mai renumiți fizicieni ai secolului al XVIII-lea, M.V. Lomonosov.

Sub domnia Elisabetei, serbările au părăsit străzile Sankt-Petersburgului pentru a cuceri palatele care puteau de acum înainte să le adăpostească. Baluri masca-

te somptuoase erau organizate la Palatul de Iarnă unde, cu această ocazie, se deschideau toate camerele care conduceau spre marea sală. Douăsprezece ferestre imense erau de o parte a sălii, iar de cealaltă același număr de oglinzi, dintre cele mai mari; plafonul era decorat cu figuri emblematice. În această sală impresionantă prin amploarea și măreția ei dansau curtenii mascați, îmbrăcați în costumele cele mai elegante. Toate încăperile erau puternic iluminate. Într-o clipă se aprindeau nu mai puțin de o mie de lumânări. Palatul era deschis păturilor bogate ale societății, cu condiția de a avea o ținută potrivită și de a nu purta barbă. Poporul, separat de înalta societate într-o măsură mai mare decât era într-o țară ca Franța, avea totuși posibilitatea de a asista la focurile de artificii și chiar și la unele baluri mascate. Cu toate acestea, la Sankt-Petersburg sărbătorile religioase erau publice și reprezentau o ocazie pentru membrii curții imperiale de a se arăta poporului. Astfel, aproape 23 000 de persoane au asistat în 1751 la sărbătoarea Bobotezei. Această sărbătoare tradițională făcea parte din calendarul curții de la Sankt-Petersburg.

Și aici împărătesele au fost cele care au dat tonul. Călătorul englez Jonas Hanway conchidea: „Sankt-Petersburg poate fi considerat în prezent o metropolă modernă și civilizată, capitala Imperiului, și, deși a fost atâta timp doar o mlaștină, este acum un oraș elegant și magnific, foarte curat, în care se găsesc din belșug toate cele necesare traiului, precum și multe dintre plăcerile vieții....“

Sankt-Petersburg este într-un fel emblema domniei Elisabetei. Încă de-atunci orașul era comparabil cu Moscova prin numărul locuitorilor. Luxul palatelor și al monumentelor, frumusețea podurilor, lărgimea bulevardelor lăsau cu mult în urmă vechea capitală. Așezată pe piloni de stejar, Palmyra Nordului ocupa insulele Nevei și depresiunile care o mărgineau. Suprafața orașului

era de aproximativ 40,2 km² de pământ solid, fără a lua în considerație suprafața cursurilor sale de apă — Neva mare, Neva mică (sau Nevka), râurile Fontanka, Moika, Ecaterininka și Karpovka; numeroase canale brăzdau orașul; o sută patruzeci și unu de poduri, unele dintre ele rezervate pietonilor, îi întăreau asemănarea cu Veneția. Această similitudine devine frapantă în zilele cele mai bune, precum și în cele mai proaste, sub bruma de raze ale soarelui sau sub perdeaua fină a deselor ploi, sau în lumina stranie a nopților albe care amintesc de apropierea de Cercul polar. Orașul devine atunci fantasmagoric și neliniștitor, precum un vis al cărui înțeles nu-l pricepem.

Stilul arhitectural al Sankt-Petersburgului poartă denumirea de baroc elisabetan, legat în principal de numele lui Bartolomeo Rastrelli (1700–1771), supranumit de ruși Bartolomeu Bartolomeievici. Să amintim faptul că Rastrelli a construit palate magnifice — între care Palatul de Iarnă, pentru care Elisabeta a cheltuit o avere, fără a se putea instala vreodată aici, construcția fiind terminată abia la un an după moartea împărătesei —, biserici, case particulare (orice proprietar bogat se fălea cu clădirea sa, construită în stilul arhitectului împărătesei). Elev al arhitecților francezi, a fost totuși influențat și de stilul german (München, Dresda și mai ales Viena i-au servit drept modele). Palatele lui Rastrelli sunt perfect proporționate, cu coloanele și rezalitele lor care rup monotonia fațadelor. Interioarele sunt somptuoase și puse în valoare printr-o abundență de motive decorative.

A fost creat un teatru francez, iar împărăteasa a adus aici o trupă franceză în 1742.

Făcând primii pași atât în calitate de curteni, cât și de ofițeri, elevii corpului de cadeți au jucat tragedii și comedii începând cu anii 1747–1748, mai întâi în franceză și apoi în rusă. În curând au fost puse în scenă spec-

tacole la Palatul de Iarnă, unde s-a construit un teatru. În fine, un edict emis în august 1756 fonda în mod oficial „teatrul rus pentru reprezentarea comediilor și tragediilor". Teatrul atrăgea un public restrâns, dar foarte avizat și cunoscător al limbii franceze. Distincția dintre teatrul de curte sau privat și teatrul public nu avea nici o semnificație la Sankt-Petersburg. O corespondență diplomatică între marchizul de L'Hospital și ministrul afacerilor externe Bernis demonstrează faptul că o prăpastie separa din acest punct de vedere capitala rusă de cea franceză. În 1758, dorind să-i invite pentru câteva luni la Sankt-Petersburg pe Lekain și domnișoara Clairon, actori francezi de renume, Elisabeta l-a pus în încurcătură pe ambasador. Acesta a sfârșit prin a-i explica: „Lekain și Clairon sunt în slujba Regelui, căruia i-ar face plăcere să îi împrumute împărătesei Rusiei. Dar ei sunt totodată și în slujba publicului, jucând la Comedia Franceză, al cărei principal sprijin îl reprezintă."

În discursul de primire la Academia Franceză, Voltaire declara: „Operele Domniilor voastre au pătruns până în această capitală a Imperiului celui mai îndepărtat din Europa și din Asia, și a celui mai vast din univers, în acest oraș care nu era în urmă cu patruzeci de ani decât un pustiu locuit de animale sălbatice: aici vă sunt reprezentate operele dramatice și, cu același gust înnăscut cu care este ascultată muzica italienilor în orașul lui Petru cel Mare și al demnei sale fiice, este iubită și elocința Domniilor voastre."

În 1745, René-Louis d'Argenson, devenit ministru al afacerilor externe cu un an în urmă, l-a însărcinat pe prietenul său Voltaire să îi scrie țarinei. Voltaire a profitat de ocazie și de curierul diplomatic pentru a-i face cunoscut domnului d'Alion, ambasadorul Franței în Rusia, că, fiind deja membru al academiilor din Londra, Edinburgh, Berlin și Bologna, ar fi onorat să fie primit și în Academia de la Sankt-Petersburg. Și a mai adăugat:

„Am slăvit-o pe Elisabeta a Angliei; ce n-aș spune de cea care o întrece prin măreție și care o egalează prin celelalte virtuți? Am scris acum câțiva ani *Istoria lui Carol XII* bazându-mă pe niște memorii demne de încredere în esență, dar care conțineau câteva erori... În momentul de față dețin documente mai exacte... Intenția mea ar fi să le includ într-o *Istorie a lui Petru cel Mare*. Modul meu de gândire mă îndreaptă mai mult înspre acest împărat decât înspre regele Suediei. Cel dintâi a fost un legiuitor, a întemeiat orașe și, îndrăznesc să spun, un imperiu. Carol XII aproape că și-a distrus regatul. A fost un mare soldat, dar cred că Petru a fost un și mai mare om."

În urma acestei epistole Voltaire a fost ales la Academia de Științe din Sankt-Petersburg. O încântătoare poveste născută în epocă pe malurile Nevei a pus în valoare atașamentul împărătesei față de Franța.

Nemaiavând nici o reprezentanță diplomatică la Sankt-Petersburg (după rechemarea marchizului La Chétardie pentru niște vorbe imprudente și ofensatoare la adresa împărătesei*), Ludovic XV a folosit agenți secreți, iar printre ei pe celebrul cavaler d'Éon, despre care se spune că s-ar fi infiltrat în anturajul intim al Elisabetei, câștigându-i încrederea deghizat în femeie. Istoricii vor dovedi că episodul nu este decât o legendă. Fapt este că, sub acoperirea de secretar al reprezentantului secret al Curții de la Versailles, scoțianul Mackenzie Douglas, Éon a avut acces la împărătească, favorizând apropierea franco-rusă. Ostilă Rusiei, Curtea de la Versailles privea Sankt-Petersburgul cu dispreț. Franța nu cunoștea absolut deloc situația „Imperiului Septentrionului". Dovada o constituie lista de întrebări trimise lui Douglas, în care i se cereau informații cu privire la

---

* Vezi Vladimir Fédorovski, *Les Tsarines, les femmes qui ont fait la Russie*, Éditions du Rocher, 2000. (*N.a.*)

starea armatei și a flotei, la economie, dispozițiile împărătesei etc.

La Sankt-Petersburg, în schimb, Franța era foarte bine cunoscută, iar o parte a consilierilor Elisabetei încercau de mult timp să o convingă de faptul că o alianță cu Ludovic XV ar fi fost de cea mai mare utilitate. Condus de vicecancelarul Voronțov, „partidul francez" a câștigat în putere prin aderarea familiei noului amant al împărătesei, Șuvalov. Francezii îl aveau drept adversar pe cancelarul Bestujev, dușman al Prusiei și adept al unei alianțe cu Anglia.

În *Memoriile* sale, cavalerul d'Éon afirmă că a fost angajat ca „cititoare pe lângă împărătească, deghizat în femeie, pentru a întări partidul francez la Sankt-Petersburg".

„Mai aproape, veniți mai aproape, am putea vorbi mai încet, spuse Elisabeta...

Am început să tremur, relatează cavalerul d'Éon. Eram prins între împărătească, pe de o parte, și monseniorul Conti, pe de altă parte. Acesta mă însărcinase să-i mijlocesc o femeie, dar nu mă însărcinase să merg mai departe. Cum să procedez? mă întrebam: să trădez un prinț este periculos; dar să rezist unei suverane, asta este încă și mai periculos... Acesta era raționamentul în ale cărui ițe mă simțeam strâns ca într-o menghină...

Pentru un diplomat începător aveam și de ce să mă simt stânjenit. În nedumerirea mea, i-am aruncat împărătesei o privire imploratoare prin care îi ceream iertare și o rugam să aibă milă. Țarina avea buzele albăstrii, senzuale, pomeții strălucitori, pleoapele arzând, ochii umezi. Chipul îi era transfigurat de focul pasiunii care atunci când arde în adâncul sufletului urcă la suprafață și se răspândește precum uleiul. Scăldată în sudoare, pielea îi emana lascivitate prin toți porii. Privindu-i brațele goale, gâtul indecent descoperit, decolteul adânc, părul desfăcut, lăsat să cadă în dezordine pe umerii goi,

închipuindu-mi-o avidă de voluptate, lacomă de desfrâu, am crezut că văd o bacantă beată sau flămândă. Am lăsat privirea în jos tot atât de repede precum am ridicat-o. Mi-a revenit în minte tot ce îmi povestise Voronțov despre suverană și orgiile ei. M-am gândit că această femeie care se află în fața mea strânsese în brațe nu știu câți bărbați, culeși la întâmplare de pe stradă, că gura, gâtul, sânii îi fuseseră maculați, ofiliți de sărutările soldaților... Și m-am tras înapoi din fața acestei epave imperiale, întinată de atâtea pofte, șubrezită de atâta desfrâu... Însă odată pornită, țarina nu este femeia care să se oprească; când dădea frâu liber pasiunilor, acestea depășeau dintr-odată orice limită. Mă simțeam încolțit și nu vedeam nici o portiță de scăpare!..."

Și d'Éon își încheie relatarea în hohotele de râs ale țarinei. Mai întâi pentru că ea descoperise vicleșugul travestirii, iar apoi constatând că „un geniu rău domina și paraliza"... virilitatea Liei de Beaumont!

Și astfel, grație înclinațiilor particulare ale Elisabetei, a început apropierea franco-rusă.

Realitatea pare să fi fost cu totul alta, căci toate documentele Imperiului confirmă faptul că nu a existat nici o doamnă de companie cu numele de Lia de Beaumont. Totuși, chiar și potrivit *Memoriilor* „sale", singura dovadă de afecțiune pe care i-ar fi arătat-o Lia a fost să îi „fricționeze picioarele"! Într-adevăr, Elisabeta refuza să doarmă noaptea — avea o teamă viscerală de întuneric — și obișnuia să-și petreacă lungile ore de nesomn împreună cu cititoarele sale, care, pe tot parcursul conversațiilor, îi frecau ușor tălpile picioarelor. Când se lumina de ziuă apărea un favorit al țarinei, și abia atunci tinerele femei se retrăgeau. Elisabeta dormea apoi până la prânz, sub protecția intendentului său care veghea în spatele draperiilor, cu mâna pe spadă.

La sfârșitul anului 1755, Lia de Beaumont se întorcea la Versailles cu o depeșă a Elisabetei adresată „fratelui său Ludovic XV" și ascunsă sub coperta unei cărți de Montesquieu. Împărăteasa mai păstra încă simpatie față de regele Franței cu care ar fi dorit să o mărite tatăl ei cu un sfert de secol în urmă. În schimb, nutrea o profundă dușmănie față de regele Frederic II, deoarece regele Prusiei, spunea ea, „nu are frică de Dumnezeu, nu crede în Dumnezeu, nu merge la biserică și nu trăiește, după lege, cu o soție."

Neputând avea copii, Elisabeta l-a adoptat pe fiul surorii sale defuncte și al lui Carol de Holstein, obținând astfel un moștenitor. Acest băiat orfan, în vârstă de paisprezece ani, a decepționat pe loc întreg Sankt-Petersburgul la sosirea sa în 1742. Slab, prost proporționat, neinstruit și violent, adolescentul dizgrațios era orbit de admirație pentru Frederic II al Prusiei, îi disprețuia pe ruși și nu a acceptat să le învețe limba decât din constrângere. Elisabeta se consola spunându-și că, odată depășită vârsta critică și cu ajutorul educației, lucrurile se vor îndrepta încetul cu încetul. Au trecut doi ani, dar nici caracterul și nici fizicul nu păreau că se vor putea îmbunătăți. Împărăteasa s-a gândit atunci că însurătoarea i-ar putea fi benefică. Fără îndoială că alegerea logodnicei a fost dictată de amintirea lui Carol August de Holstein, mort înainte de a se căsători cu Elisabeta. Astfel, această iubire lăsată în suspensie a hotărât destinul fabulos al Sofiei d'Anhalt-Zerbst, nepoata iubitului defunct.

Ecaterina cea Mare sau arta de a iubi

Ecaterina cea Mare (1729–1796) domină istoria Sankt-Petersburgului secolului al XVIII-lea. Ea a fost cea de-a doua țarină care a purtat acest nume, după Ecaterina I, și este fără îndoială personalitatea cea mai marcantă dintre cei șapte țari și țarine ai acestui secol.

Aparținând micii aristocrații germane, prințesa Sofia d'Anhalt-Zerbst a adoptat prenumele de Ecaterina abia după ce s-a convertit la ortodoxie pentru a se căsători cu Petru de Holstein. Dumnezeu știe dacă această tânără prințesă germană își imagina că va urca într-o zi pe tronul celui mai mare imperiu din Europa pe când se juca nu demult în marea piață Stettin cu copiii orașului. Din punct de vedere politic, partida care i se oferise era de invidiat, însă din punct de vedere uman era un dezastru. Cu fața ciupită de vărsat și dizgrațioasă, Petru III era perfid și josnic. Prințesa Daşkova, celebră memorialistă, îl descria astfel pe moștenitorul Elisabetei: „Să se prezinte dimineața, la trecerea în revistă, îmbrăcat în uniformă de caporal-șef, să ia un mic dejun copios, să bea un vin bun de Bourgogne, să-și petreacă serile în compania bufonilor săi și a câtorva femei, să execute ordinele regelui Prusiei, iată ce-i făcea plăcere lui Petru III."

În 1774, peisajul Sankt-Petersburgului era profund marcat de apa care ocupa o zecime din suprafața sa,

un veritabil labirint creat de arhitectul francez Leblond. Vântul glacial al Mării Baltice pătrundea pretutindeni. Iarna era năprasnică și fără sfârșit. Ceața învăluia palatele și cheiurile într-o lumină palidă, aproape fantomatică. Cețurile argintii ale acestei Veneții a Nordului deveniseră pentru Ecaterina simbolul cărărilor destinului său.

Sosită la curtea Rusiei pe când avea cincisprezece ani, Ecaterina a dat dovadă de o mai mare maturitate decât Petru, care era cu doi ani mai în vârstă. Devenit țar la moartea Elisabetei, în 1762, Petru III se afla sub influența Germaniei, țara lui natală, și a lui Frederic II al Prusiei. A domnit șase luni, din decembrie 1761 până la 28 iunie 1762, data abdicării sale. În acest scurt interval, a încercat să „schimbe direcția", dovedindu-se antirus, antiortodox, anticlerical, ajungând să-și umple vistieria cu banii Bisericii... În plus, o amenința pe Ecaterina că o va repudia pentru a se căsători cu amanta sa. Depășise orice măsură. Neputinciosul Senat — de care nu mai auzea nimeni — s-a ridicat împotriva lui, sprijinit bineînțeles de Biserica rusă și ajutat de garda fidelă Ecaterinei. Astfel, în noaptea de 27 spre 28 iunie 1762, o mână de conjurați, conduși de frații Orlov, Aleksei și Grigori, au urcat-o pe Ecaterina pe tron. Lovitura de stat a reușit, iar Petru a fost constrâns să abdice și a fost întemnițat. Înainte de sfârșitul anului 1762, deja băteau clopotele catedralei Petropavlovsk la înmormântarea lui. Potrivit actului oficial, decesul fusese cauzat de o colică la care s-a adăugat o comoție cerebrală. Cronicile istorice, mai puțin îngăduitoare, afirmă că Ecaterina a ordonat pur și simplu asasinarea lui. El a rămas totuși în istorie prin două măsuri liberale: suprimarea cancelariei secrete și abrogarea obligativității serviciului militar pentru nobilime.

Ecaterina a început construcția unui imperiu care trebuia să depășească prin dimensiune Imperiile Roman

și Bizantin la un loc. După o primă fază liberală, pusă sub auspiciile filozofiei Luminilor, domnia ei la Sankt-Petersburg a evoluat spre o politică mai curând conservatoare. Dacă domnia Ecaterinei a fost marcată de o profundă efervescență culturală, ea a reprezentat de asemenea și epoca de aur a iobăgiei.

Ecaterina, care învățase franceza în copilărie, a studiat cu fervoare filozofia Luminilor. A întreținut o bogată corespondență cu Voltaire și l-a invitat pe Diderot, care a petrecut mai multe luni la curtea imperială și i-a dăruit o parte din imensa sa bibliotecă. Influența franceză, perceptibilă la curtea de la Sankt-Petersburg din momentul încheierii alianței cu Franța în timpul războiului de șapte ani, a fost atunci mai puternică decât oricând. Împărăteasa s-a inspirat din ideile lui Montesquieu și în special din lucrarea acestuia *Despre spiritul legilor.*

Pasionată de arhitectură, ea a început să acorde mai multă atenție fațadelor decât chipurilor. Motivul care a determinat apariția barocului în Rusia a fost dorința urmașilor lui Petru de a face din noua capitală un oraș plin de splendoare. Sub domnia Ecaterinei II câteva dintre cele mai frumoase clădiri din epoca lui Petru și-au schimbat înfățișarea — marele palat Peterhof, spre exemplu, care, construit de Leblond, sau în orice caz început pe baza proiectului său, a fost refăcut de Rastrelli —, dar erau numeroase și cele care, încă de la origini, precum palatele Mencikov sau Oranienbaum, operele lui Schädel, fuseseră create cu gust și cu o vădită înclinație artistică. Nu trebuie uitat nici faptul că Trezzini însuși, în perioada construirii mânăstirii Aleksandr-Nevski, lucrase mai mult ca arhitect decât ca inginer.

Trecuseră deja doisprezece ani de când Ecaterina se afla pe tronul Rusiei. Dar nu era cu desăvârșire liberă. Contribuind la uciderea soțului ei, Grigori Orlov o ținea pe împărătească în subordinea lui. Iată ce scrie Bérenger,

însărcinatul cu afaceri externe al Franței la Sankt-Petersburg:

„Cu cât îl observ mai îndeaproape pe domnul Orlov, cu atât am impresia că nu-i lipsește decât numele de Împărat. Este de o familiaritate față de împărătească care frapează pe toată lumea și despre care rușii spun că nu s-a mai văzut în nici o țară de la întemeierea monarhiei. Lipsit de orice fel de etichetă, își permite în public niște libertăți pe care, într-o lume civilizată, o suverană care se respectă nu i le-ar permite amantului său."

Sătulă de aroganța și de violențele lui Orlov, Ecaterina și-a căutat refugiul în altă parte. Își conturase deja în minte profilul favoritului ideal: un fizic impresionant, o puternică forță masculină, o îndrăzneală fără limite și o capacitate de a visa și în același timp de a o face să viseze.

Atunci s-a ivit un nume care urma să intre în analele gloriei militare a Rusiei, dar și în istoria sentimentală a Sankt-Petersburgului: Grigori Potemkin, „favoritul favoriților" marii împărătese.

Nimic nu prevestea destinul extraordinar al viitorului prinț. Născut în 1739 într-o familie de nobili de țară, a părăsit orașul Smolensk pentru a-și face studiile la universitatea din Moscova, de unde a fost dat afară pentru că era leneș... După aceea s-a înrolat în garda călare.

Cu ocazia conspirației din 1762, la care a participat regimentul acestui tânăr frumos de douăzeci și trei de ani, a avut pentru prima dată ocazia să o vadă de aproape pe împărătească.

— Este prea frumos pentru a fi sergent, să fie făcut locotenent! spusese ea, întâlnindu-i privirea de o profunzime „supranaturală".

Tânărul s-a văzut mai apoi numit șambelan drept recompensă pentru serviciile sale loiale, obținând astfel intrarea la curtea imperială.

Potemkin era insolent și făcea totul — fără îndoială chiar prea mult — pentru a atrage atenția suveranei. Deși frații Orlov îl apreciaseră dintotdeauna și îl protejaseră pe viitorul prinț, acest comportament le-a trezit gelozia. Au căutat atunci un mijloc de a înlătura un potențial rival de la curtea Sankt-Petersburgului. Legenda spune că Aleksei Orlov a căutat motiv de ceartă în timpul unei partide de biliard și i-a scos un ochi cu tacul pe care îl ținea în mână. De atunci privirea îi va fi, cu siguranță, mai greu de întâlnit! După acest accident, Potemkin, crezându-se desfigurat, a părăsit Sankt-Petersburgul.

Din 1762 până în 1774, anul intrării sale la curtea Ecaterinei, Potemkin a făcut o carieră strălucită, devenind general-maior, apoi general-locotenent. Frumosul fără un ochi nu era un simplu salariat galant; avea stofă în el.

În anii 1770, războiul cu Turcia se prelungea, țăranii înfometați se răsculau pretutindeni, intrigile se întețeau la curte, poporul se revoltase, iar cazacii se ridicaseră la luptă. O primă răscoală țărănească izbucnise în 1771, punând Sankt-Petersburgul în pericol. Doi ani mai târziu, Pugaciov, un dezertor și aventurier cazac care se dădea drept Petru III, s-a aflat în fruntea unei impresionante răscoale țărănești. Pornită din nordul Mării Caspice, a acoperit un imens teritoriu, cucerind o mulțime de orașe importante.

Era timpul ca un general să vină la Sankt-Petersburg...

Adresându-i-se de pe o poziție superioară, Ecaterina a făcut fără nici un fel de reținere primul pas:

„Domnule general-locotenent, îmi închipui că sunteți atât de ocupat cu problema Silistrei încât nu aveți timp să citiți scrisori. Încă nu am aflat dacă bombardamentele dumneavoastră au avut succes, dar sunt absolut convinsă că tot ce veți întreprinde nu poate avea alt motiv decât zelul dumneavoastră arzător pentru persoana mea și pentru patria scumpă pe care vă place să o slujiți. Dar cum, pe de altă parte, doresc să-i păstrez

pe oamenii curajoși, inteligenți, abili și plini de zel, vă rog să nu vă expuneți inutil pericolului. Citind această scrisoare, vă veți întreba probabil de ce a fost scrisă? Vă voi răspunde la această întrebare pentru a vă confirma modul meu de a gândi despre dumneavoastră, căci vă doresc mereu numai binele."

Adevăratele povești de iubire se întâmplă adesea după patruzeci de ani. Ecaterina avea patruzeci și patru de ani, Grigori Potemkin treizeci și cinci. De mult visa el în secret la această femeie inaccesibilă, mărturisind în jurnalul său intim, scris în stilul înflăcărat propriu epocii sale: „Oh, Doamne! Ce suferință să o iubesc pe cea căreia nu îndrăznesc să i-o spun! Pe cea care nu va putea fi niciodată a mea! Cerule crud, de ce ai făcut-o atât de frumoasă? De ce ai vrut să fie ea, și nimeni alta, cea pe care să o iubesc?"

Printr-o fereastră se vedea în depărtare tabloul imens al Nevei scăldate în ninsoare, iar prin cealaltă, mai spre stânga, o aripă a Palatului de Iarnă. Domnia Ecaterinei II își pusese deja amprenta asupra capitalei prin construcții în stil neo-grec din care dispăreau ornamentele bogate ale barocului. Italianul Rinaldi introdusese stilul Ludovic XVI, iar francezul de La Mothe clasicismul francez.

Drept în față, albe și foarte apropiate, se înălțau zvelte două biserici ale căror cupole aurite reflectau petele albăstrii ale stăncuțelor care se roteau neîncetat.

Întâlnirea dintre Potemkin și Ecaterina a fost înregistrată în amănunt în jurnalul de ceremonie al palatului, pe data de 4 februarie 1774. „La ora șase după-amiaza, a intrat generalul-locotenent Grigori Aleksandrovici Potemkin."

Pe cerul albastru-închis, pensula unui uriaș părea să fi trasat dungi mari de aur cu nuanțe rozalii. Dar el nu privea cerul și nici zborul unui stol de păsări care, la căderea întunericului, se îndreptau spre nord. Mai multe

trăsuri ocupau deja curtea de onoare și așteptau liniștite la picioarele înaltelor coloane care decorau celebra fațadă de culoare albă și verde-migdală.

Potemkin revenea în acest palat de unde era guvernată imensitatea Sfintei Rusii, de unde plecau chiar în acel moment ordinele pentru războiul împotriva turcilor. Încă puțin intimidat de splendoarea încăperilor, se lăsă dezbrăcat de pelerină de către valeții în livrea albastră cu fir de aur. Unul dintre ei îl conduse pe scara Jourdain. Urcă treptele acoperite cu un covor roșu-stăpânit de o emoție pe care încerca să o disimuleze. La primul nivel, scara se despărțea în două. Valetul în livrea îl invită să o ia la dreapta. Fastul extrem al palatului conferea acestei primiri ceremonioase un caracter și mai solemn. Atent să-l urmeze pe valet, Potemkin nu avea destui ochi pentru a admira în trecere ornamentele din aur și din bronz, tapiseriile și tablourile. Palatul devenise și mai somptuos în timpul absenței sale de la Sankt-Petersburg. Mergea cu impresia exaltantă că urcă spre niște înălțimi extraordinare, unde urma să i se hotărască soarta. Ajuns la intrarea unei vaste galerii, valetul îi strigă numele cu putere. Aproape imediat un bărbat în puterea vârstei îi veni în întâmpinare. Potemkin îl recunoscu pe contele Grigori Orlov, cel mai puternic bărbat din Imperiu. Impresionat de faptul că era primit cu toate onorurile de către conte în persoană, Potemkin avu nevoie de mult curaj pentru a găsi ceva de spus:

— Conte, care sunt noutățile la palat?

— Nimic nou, dragul meu. Eu cobor.... Dumneata urci....

Acesta a fost răspunsul evaziv al importantului personaj care îl conduse de-a lungul unei alte galerii ale cărei ferestre dădeau spre Neva. Oferindu-i fostului ei amant onoarea de a i-l prezenta pe Potemkin, Ecaterina își regla conturile, căci Orlov nu știa în mod sigur în ce fel își convocase ea viitorul favorit...

— Sunteți aici, domnule, din ordinul Maiestății Sale, îi spuse el. Ea nu va întârzia să-și facă intrarea.

Potemkin contempla sala a cărei splendoare îi tăia răsuflarea. Coloanele de malachit și de lapislazuli cu coroane de bronz aurit îi dădeau niște proporții excepționale. În spatele unei coloane, ofițeri ai gardei imperiale discutau cu voce joasă. Puțin mai departe, câțiva reprezentanți ai unei provincii îndepărtate așteptau răbdători să fie primiți. Ambasadori străini în ținută de gală se plimbau încoace și încolo împreună cu consilierii lor. Toți îl priveau fix pe contele Orlov, întrebându-se cui va adresa el cuvântul. Acesta părea că nu vede pe nimeni și mergea drept înainte cu siguranța pe care ți-o dă puterea atunci când ea este imensă. Potemkin îl urma ca umbra lui și reținu lecția. Îi făcu semn să aștepte și, urmat de aghiotantul său, se îndreptă brusc spre un caucazian îmbrăcat într-o bluză de mătase albastră cu galoane de aur. Îl prinse cu familiaritate de braț și începu o conversație din care nimeni nu putu să audă nimic.

Se deschiseră în cele din urmă înaltele uși sculptate ale sălii tronului. Împărăteasa apăru în toată maiestatea ei, precedată de marele șambelan. Purta o rochie de tafta roz cu panglici verzi. La urechi avea cercei de smarald ca două picături. Ecaterina se așeză pe un fotoliu de mătase galbenă pe care era brodată acvila imperială. Audiența începu. Această întrevedere decisivă nu dură decât o oră, în timpul căreia cei doi au discutat despre situația Imperiului.

Între putere și femeie noul aghiotant Potemkin a ales în acel moment, fără nici o îndoială, femeia. Totuși, această dragoste la prima vedere urma să bulverseze nu doar luptele pentru putere de la Sankt-Petersburg, ci și istoria geopolitică a Europei.

Potemkin era partizanul războiului până la capăt împotriva turcilor și dorea să încheie noi alianțe cu Europa.

Ecaterina și-a instalat iubitul aproape de ea, la Palatul de Iarnă. Cei care au vizitat Muzeul Ermitaj cunosc acest loc încărcat de istorie. Apartamentul noului favorit, în prezent transformat în săli de expoziție, se afla pe atunci exact deasupra celui al împărătesei.

Ecaterina a Doua, cum o numeau rușii, își atinsese, după spusele ei, scopul vieții și afirma mai mult decât oricând că dorința nu are sens decât dacă este condusă de dragoste. Ce renaștere se produsese brusc! Nici un rege nu-i semăna lui Potemkin, care era „frumos, inteligent, agreabil, amuzant". Era o ființă inestimabilă, unică. Nici un bărbat nu-l putea egala.

„Oh, domnule Potemkin, ce minune necurată ați înfăptuit de ați sucit o minte pe care lumea o considera până acum cea mai strălucită din Europa!"

Chiar în acea perioadă, Denis Diderot, care petrecuse cinci luni la Sankt-Petersburg la invitația muzei lui imperiale pe care o numea „Semiramida Nordului", se plângea că nu și-a putut lua rămas-bun de la împărătească. Într-adevăr, ea era prea ocupată să fie fericită...

A venit vara. Împărăteasa l-a instalat pe iubitul ei Grișka la Țarskoe Selo, reședința de vară. De zece ori pe zi, pentru un da sau pentru un nu, acest îndrăgostit se grăbea să-și reîntâlnească iubita în Pavilionul Marelui Palat. Urca pe scara de marmură fără ca măcar să arunce o singură privire la platourile și vasele de porțelan de Japonia și China. În ciuda acestei apropieri care le permitea să se vadă ori de câte ori doreau, Ecaterina îi trimitea numeroase bilete de amor. „Voi fi pentru tine o femeie focoasă, așa cum spui tu..."

Cuprinsă de focul pasiunii, Ecaterina, care recunoștea că este o femeie cerebrală, se compara cu o „pisică în călduri". Ca o școlăriță, îl pândea la fereastră, îl admira, îl adora, îl idolatriza: „Cum aș putea să mai iubesc pe altcineva după ce te-am cunoscut pe tine? Cred că nici un bărbat din lume nu te poate egala, mai cu seamă că

inima mea e constantă din fire. [...] Nu-mi place schimbarea. [...] Ceea ce am visat toată viața mi s-a întâmplat", mai scria ea.

Dornică să-i ofere totul celui care îi cucerise inima, Ecaterina l-a numit rând pe rând general, feld-mareșal, apoi i-a dat titlul de conte. Era tratat ca un prinț consort, acordându-i-se toate onorurilor în public. Când a primit titlul de prinț în 1776, a fost recunoscut în toată țara drept prinț serenisim.

Pe lângă un amant nepereche, ea intuise în Potemkin omul de stat și vedea în el un sprijin pentru conducerea Rusiei spre mărețe împliniri. La sugestiile lui, domnia Ecaterinei a cunoscut numeroase reforme în diverse domenii. Împărăteasa a ordonat construirea de noi orașe, a reformat guvernul și administrația, a secularizat averile Bisericii, a încurajat dezvoltarea industriei și a marinei. A creat douăzeci și cinci de școli de-a lungul întregii Rusii, printre care celebrul institut Smolnâi, la Sankt-Petersburg, destinat în principal fetelor nobile. De asemenea, i-a propus lui Potemkin să se căsătorească. Desigur ca dovadă a iubirii pe care i-o purta, dar și ca semn de clarviziune și din rațiuni de stat. Căsătoria a avut loc la sfârșitul anului 1774 la biserica Sfântul Samson, într-o după-amiază în care norii alunecau pe cerul de argint al Sankt-Petersburgului. Prieteni sau mai degrabă confidenți, precum și câțiva nepoți ai lui Potemkin se înghesuiau în fața iconostasului impresionant, foarte încărcat, ca și inima Ecaterinei. Când, după ploaie, a apărut soarele redând orașului toate culorile sale, o corabie s-a desprins de pe cheiul Palatului de Iarnă, a traversat Neva și a acostat chiar în fața acestei catedrale care mai există încă în zilele noastre.

Printre nenumăratele nume de alint cu care îl copleșea în corespondență — porumbelul meu iubit, scumpul meu, inimioară neprețuită, bomboană de profesie, pisoiaș, păun, ghiaur, cazac, cocoș de aur, tigru — se ames-

tecau și complimentele cele mai potrivite pentru a-l flata.

Cu toate acestea, Ecaterina și principalul ei consilier, Potemkin, nu uitau niciodată treburile de stat. De altfel, Potemkin promova idei progresiste. Sub influența favoritului ei, împărăteasa și-a afirmat intenția de a reduce abuzurile iobăgiei — fără îndoială, problema cea mai arzătoare a societății ruse a vremii —, câștigându-și o reputație de toleranță și bunătate. (În același timp și în totală contradicție, a încercat să facă din nobilime cel mai sigur garant al stabilității tronului. I-a menținut privilegiile și i-a acordat domenii cu tot cu iobagi.)

Potemkin era copleșit. Din acea clipă avea să împartă absolut totul cu suverana Rusiei, inima, patul conjugal, regatul, o complicitate perfectă, aproape „prea perfectă", căci fisura era deja acolo, iar acest mariaj nu era decât începutul unui calvar. Ecaterina nu l-a intuit decât pe jumătate și punea starea de angoasă a iubitului ei pe seama faptului că făcea băi reci.

Ce-și dorea în acel moment Grigori? Dacă la început fusese atras de femeia inaccesibilă, Ecaterina răspunsese la acel apel arătându-se familiară și grațioasă, spirituală și plină de viață, frivolă și senzuală, dar nu în calitate de suverană. Însă, de acum înainte, trebuia să împartă cu ea moștenirea istorică a țarilor Rusiei — mai grea decât dragostea —, povara puterii la Sankt-Petersburg.

Iubirea, absolutul au ele vreun loc în această lume aflată sub semnul raporturilor de forță și al calculelor?

Un an mai târziu se năștea din această uniune o fetiță botezată Temkina. Ce se întâmplase cu vigurosul general, amantul generos și fără pereche, „stăpânul neobosit"? „Sufletul meu, iubitul meu soț, nu vrei să-mi dăruiești mângâieri?" nu înceta ea să-i scrie. Grigori devenea din ce în ce mai distant și se închidea în sine. Nu-l mai atrăgea decât suverana; fugea de femeia care i se dăruia total.

În acea perioadă, un alt eveniment a agitat Sankt-Petersburgul. În întreaga Europă se vorbea despre o curtezană care își spunea când domnișoara Chelles, când Ah Emecté sau Sultane Éléonore. Oricare va fi fost numele ei adevărat, avea prostul obicei de a-și ruina admiratorii și era urmărită dincolo de frontiere de către creditori tot mai numeroși. Oare cărui sfat intrigant și-a aplecat ea urechea drăguță sau de ce demoni a fost posedată atunci când a hotărât să-i uzurpe numele Aurorei Tarakanova, fiica împărătesei Elisabeta și a soțului ei morganatic, cazacul Razumovski? Nu auzise oare de soarta autenticei Aurora? Cum existența ei amenința tronul Ecaterinei II, aceasta a ordonat să fie prinsă și închisă într-o mânăstire unde a trăit până la sfârșitul zilelor, acceptându-și soarta cu o nobilă resemnare.

În vreme ce adevărata Aurora Tarakanova își ispășea „vina" originii sale regale, la Paris a apărut o femeie care pretindea a fi această prințesă și ale cărei trăsături grațioase semănau foarte mult cu cele ale domnișoarei Chelles. Această pseudoprințesă trebuie să fi fost extrem de convingătoare, căci a reușit să adune în jurul ei câțiva adepți deciși să-i susțină cauza și revendicările. Încrezătoare în sprijinul lor, s-a îmbarcat spre Italia.

La Sankt-Petersburg, împărăteasa tuturor provinciilor ruse a fost imediat informată că o intrigantă se dădea drept cumnata ei și a hotărât să o înlăture. Afacerea trebuie să i se fi părut suficient de delicată, deoarece nu l-a însărcinat pe Potemkin, ci pe contele Orlov să îndeplinească această misiune. Stratagema de care s-a folosit pentru a-și atinge scopul a fost destul de crudă. Cum de și-a închipuit aventuriera că l-a întâlnit din pură întâmplare pe contele Aleksei Orlov la Florența? În acea seară, toți invitații de la petrecere l-au remarcat pe acest mare senior rus care se purta cu o grație irezistibilă. „Prințesa", îmbrăcată într-o superbă rochie persană țesută cu fir de aur și cu o tunică de mătase, nu a rezistat prea mult

șarmului contelui, care s-a dovedit atât de stăruitor, încât i-a propus imediat prea-frumoasei să se căsătorească în secret. Ea a acceptat, fără să bănuiască o singură clipă că acea uniune era celebrată de preoți falși. De altminteri, nimeni nu a știut unde s-a jucat această teribilă comedie! Copleșită, „contesa Orlov" a început să-și repună în mișcare întreaga energie pe care o folosise odinioară pentru a-i seduce pe bărbați cu scopul de a porni să-și cucerească „imperiul". Cuplul s-a instalat la Livorno, unde Aurora s-a străduit să semneze decrete și a susținut sus și tare ilustra sa origine, sprijinită de Orlov, care și-a permis până și luxul de a-i găsi aliați. Într-o bună zi de primăvară a fost invitată de amiralul Grieg să viziteze escadra rusă care era acostată în radă. „Prințesa Tarakanova", în sfârșit recunoscută, își savura deja apoteoza. Împodobită cu cele mai frumoase veșminte și încrezătoare în protecția soțului ei, a urcat la bordul vasului amiral în calitate de suverană. A fost primită cu urale, toți susținătorii ei au aclamat-o, aruncându-i flori la picioare, iar marinarii în poziție de drepți erau îmbrăcați, în onoarea ei, în ținută de ceremonie. Dar nici nu a apucat să se bucure de triumf, că vasul a și plecat, iar brațe grosolane au pus stăpânire pe drăguța ei persoană. Implorându-l din priviri pe Orlov, a descoperit cu durere că bărbatul a cărui soție se credea nu era decât un temnicer rece și fără milă.

Călătoria până la Sankt-Petersburg a fost lungă. Sosită în Rusia în mai 1775, nu ca regină, ci în calitate de criminală, falsa Auroră a fost aruncată într-o temniță a fortăreței Petropavlovsk, unde a murit de ftizie în cursul iernii. Dar până la ultima suflare, falsa prințesă a refuzat să divulge secretul originii sale.

Potemkin a fost ofensat de onorurile acordate contelui Orlov. Acea iarnă a anului 1776 a fost o perioadă dificilă pentru împărătească, a fost iarna declinului pasiunii sale. Ecaterina, ca și când ar fi fost o adevărată

rusoaică, îl invita adesea pe Grigori Potemkin la plimbare pe lângă zidurile de cărămidă roșie ca sângele ale mânăstirilor. Ea știa că este credincios și pasionat de istoria Bisericii. Mână în mână, cei doi călcau pe zăpada proaspăt căzută, iar ritmul pașilor le era acompaniat de sunetul trist și pătrunzător al clopotelor. În aparență, întâlnirile lor erau la fel de tandre ca și înainte. Ecaterina îl aștepta întinsă pe o sofa brodată cu fir de aur, purtând doar un caftan scurt cu blăniță de zibelină în stilul hanilor tătari și inspirând cu desfătare mirosul umed al aerului hibernal al Nevei pe care i-l aducea de afară atunci când intra în cameră. Cu gesturile unui bărbat sigur pe sine, își dădea jos haina de blană plină de zăpadă. După ce își dezbrăca iubita, nu o îmbrățișa imediat, ci o încălța cu papucii de lebădă. Îi mai aducea și pieptenele de baga cu care adora ea să-și prindă părul lung, punând mâna la gură pentru a-și înăbuși un căscat. Îi plăcea să îngenuncheze lângă ea în penumbră și apoi redevenea amantul viguros ale cărui mângâieri și le dorea Ecaterina cu înfrigurare.

Și totuși, atât de volubil de obicei, acum rămânea tăcut. Din ce în ce mai des, el era cel care punea capăt acestei exaltări, propunându-i să se plimbe prin Sankt-Petersburg. Le plăcea să se regăsească în comuniune în această ambianță profund rusească a bisericilor capitalei. Pâlpâitul slab al lumânărilor, atât de clar în obscuritatea rece, lumina în chip misterios aurul vechi al icoanelor și al dalelor funerare.

Dar, pe zi ce trecea, Potemkin devenea din ce în ce mai schimbător și mai capricios. „Pentru tine, îi scria Ecaterina, liniștea este o stare de spirit absolut insuportabilă."

În timpul unei cine în *tête à tête* cu nepotul său, Engelhardt, pe când glumea bine dispus, s-a întristat dintr-odată și a zis:

„Oare există vreun om mai fericit decât mine? Toate dorințele mi-au fost îndeplinite ca printr-un fel de vrajă. Într-un cuvânt, sunt copleșit. Mi-am dorit să am titluri, le am, mi-am dorit decorații, le am, mi-am dorit să joc și am pierdut sume fabuloase, mi-am dorit locuințe frumoase și am avut palate, îmi plăceau obiectele frumoase și am avut colecțiile cele mai rare." Și spunând acestea, luă o farfurie și o sparse înainte de a se închide în cameră.

Adesea Potemkin o chema în ajutor pe Ecaterina. „Iubitul meu soț m-a chemat: Unde să merg, ce trebuie să fac?" îi răspundea ea, amintindu-i de legătura lor sacră, pentru a-i alina depresia.

„Iubitul meu soț, veniți să mă vedeți imediat și vă voi primi ca întotdeauna cu brațele deschise..." Frumosul general nu mai era așa de îndrăgostit ca înainte; pleca și venea, făcând totul pentru a provoca o ruptură, dar fără a-și mărturisi vreodată intențiile. În 1776, diplomații străini, mai precis un atașat al ambasadei franceze la Sankt-Petersburg, Marie-Daniel de Corberon, raporta guvernului său că „o furtună" este pe cale să izbucnească pe coridoarele aurite ale palatelor imperiale ruse. Când Ecaterina mărturisea: „Marea mea iubire pentru tine mă sperie, dar voi găsi mijlocul de a-i rezista", ea lansa deja o amenințare plină de subînțelesuri: „Mă voi strădui să-mi ascund flăcările..."

Timp de câteva luni, ea va mai încerca să-și păstreze iubitul, evitând ca forțele obscure ale rațiunii de stat să se amestece în această dramă. „Să nu amestecăm afacerile statului în afacerile inimii", scria ea.

Dacă între 1774 și 1775 Grigori nu o părăsise pe Ecaterina nici măcar o singură zi, el dispăru din Sankt-Petersburg din 21 mai până la 2 iunie și din 20 iunie până la 24 iulie 1776. Pe când Ecaterina îl însoțea într-o seară pe Grigori la palatul său, o tânără delicată și zveltă, purtând încă pe cap o pălărie mare de catifea roșie și

îmbrăcată într-o haină de blană de Siberia, îi întâmpină în vestibul. S-a înclinat în fața suveranei, iar apoi, jucându-se cu panglica de la pălărie, l-a fixat pe Potemkin cu o privire de o fermecătoare intensitate și s-a grăbit să-l îmbrățișeze. Ecaterina i s-a adresat atunci lui Potemkin:

— Eu nu mai rămân. Am făcut prea multe lucruri astăzi, dragul meu, spuse ea pe un ton aproape indiferent, luându-l de braț.

Fără să se împotrivească dorinței împărătesei, Potemkin a însoțit-o la trăsură. Ea s-a urcat, lăsând să-i scape un suspin ușor.

— Cine e tânăra care te-a întâmpinat cu atâta căldură?

— Acest fluturaș este nepoata mea, Barbe Engelhardt; Ecaterina, ar trebui să-ți fie rușine să-ți închipui cine știe ce, a adăugat el închizând portiera.

Palatul strălucea în întunericul adânc al nopții hibernale. Aruncând o scurtă privire spre catedralele de pe Nevski Prospekt, care era pustiu, Ecaterina a cerut să oprească trăsura în fața porților deschise ale unei bisericuțe luminate, de unde se auzea cântând, sfâșietor de trist, un cor de tinere fete. Stăpânită de un sentiment de disperare, a simțit o irezistibilă dorință de a intra, dar, tulburată de amintirea privirii pătrunzătoare a nepoatei lui Potemkin, nu a reușit să se roage. Și-a ascuns fața în mantou, iar apoi a ieșit din biserică, făcându-și cruce de trei ori. I se perindau prin minte amintirile iubirii sale cu Grigori, căldura misterioasă a primelor sărutări. Liniștea nu era întreruptă decât de bătăile ușoare ale orologiului.

Înainte de a adormi, Ecaterina rememoră plimbările lor pe străzile Sankt-Petersburgului; sublime clipe de fericire în care căldura radioasă a soarelui contrasta cu frigul venit din profunzimile acestei Rusii pe care se hotărâse să o iubească.

În acea noapte, s-a stârnit o furtună asupra țării, de parcă s-ar fi trezit toți demonii Rusiei.

Potemkin i-a arătat palatul tinerei Barbe, care urma să locuiască aici un timp împreună cu fratele ei. I-a explicat proveniența tablourilor și a icoanelor pe care le colecționa. Încă din copilărie, Grigori era un credincios fervent. Însă, în fața icoanelor de argint, amândoi preferau să-și îndrepte privirea spre ferestrele unde, în spatele geamurilor, dansau ramuri albe în bătaia vântului.

— Este timpul să mergeți să vă odihniți, unchiule, spuse tânăra fată.

Auzind un zgomot ușor, frumoasa Barbe alergă în salonul vecin de unde venea un miros de lumânare stinsă. S-a urcat pe un taburet și a reaprins candela care căzuse, apoi a plecat în grabă.

Potemkin rămase tăcut. Frumusețea Ecaterinei începuse să pălească, își spunea el, amintindu-și de fața ei cu porii dilatați ascunși sub un strat gros de pudră. Se duse în camera lui și se întinse pe pat fără să poată adormi. Gândindu-se la trupul acela atât de tânăr, la pieptul acela mic și ferm, își pierdu capul. Deodată, o forță irezistibilă îl împinse aproape împotriva voinței lui înspre camera tinerei Barbe. Intră fără ca măcar să bată. Fascinat, o contemplă nemișcat pe tânăra fată. Era încă și mai frumoasă decât se gândise el, chipul angelic contrastând cu șoldurile care erau deja cele ale unei femei, rotunde și voluptoase. Fixă acest trup cu o privire beată și impudică.

Îl aștepta ea oare? La vederea chipului ei senin, înțelese că într-adevăr dormea. Când a îmbrățișat-o, ea nu s-a zbătut și nu s-a plâns, ci s-a dăruit de bunăvoie mângâierilor agresorului ei.

A doua zi, Potemkin a luat singur micul dejun. Amintirea buzelor roșii ca cireașa ale tinerei fete era atât de puternică, încât rămase ca paralizat, simțindu-se prost atât față de împărătească, cât și față de nepoată. Privi

Neva prin fereastră. După furtuna care ținuse toată noaptea, dimineața era liniștită și însorită.

Ecaterina nu era însă femeia care să se lase înșelată. Prin însăși intensitatea ei, pasiunea fizică nu avea cum să dureze. Cu toate acestea, cine își închipuia că își va repudia soțul secret înseamnă că nu o cunoștea deloc pe împărăteasă. Ea era gata să piardă un amant fără pereche, dar niciodată complicele, prietenul preferat, soțul iubit împreună cu care guverna la Sankt-Petersburg și care îi mai scria încă: „Sufletul meu neprețuit, știi prea bine că îți aparțin în întregime și că tu ești singura. Îți sunt credincios până la moarte. Din acest motiv îți apăr interesele, dar și pentru că îmi place să o fac. Lucrul care mă încântă cel mai mult este să te slujesc și să-ți fiu util. Nu vei regreta niciodată faptul că ai făcut totul pentru mine."

În politică, precum și în dragoste, e nevoie de la fel de mult talent pentru a păstra cuceririle ca și pentru a le obține. Ecaterina era fără îndoială o femeie pasională și nu putea să-și petreacă nici măcar o singură oră fără Potemkin. Dar era în egală măsură o femeie cerebrală. Nu-l anunțase ea oare deja în decembrie 1775: „Sunt atât de copleșită de mângâierile tale și bineînțeles că mă simt fericită, dar totul o să treacă, până și senzualitatea mea fără margini, și ce va mai rămâne...

Numai iubirea pură!"

Înainte de a-i plăti cu aceeași monedă, Ecaterina și-a folosit toată intuiția și inteligența pentru ca situația să nu devină ireversibilă. Și-a stăpânit instinctul de dominație, deopotrivă feminin și imperial. Împărăteasa a consimțit chiar să-i acorde rangul de doamnă de companie nepoatei lui Potemkin. Ecaterina știa foarte bine că dacă își înfrunta amantul sub influența mâniei risca să îi împingă pe amândoi să comită ireparabilul. De aceea, a preferat să aibă o explicație — nu pentru a rupe definitiv legătura, ci pentru a reînnoi dialogul.

A hotărât să-și pună în scenă sentimentele, să le teatralizeze, în decorul sublim al Sankt-Petersburgului.

Prințul s-a lăsat rugat de două ori înainte de a se duce la Palatul de Iarnă, la invitația împărătesei. În cele din urmă, sania lui alunecă pe zăpada care acoperea peluzele palatului.

În câteva luni de absență, pierduse obișnuința sălilor puternic luminate. Unicul său ochi se acomoda cu greutate iradierilor difuze ale oglinzilor, ale sculpturilor din aur și din piatră în spatele reflexelor sutelor de lumânări. Sosirea lui provocă un murmur. Un elegant costum militar îi punea perfect în evidență talia înaltă și zveltă. O vestă cu marginea din blană de vulpe de Siberia îi acoperea picioarele puternice. Trăsăturile lui, cum va spune mai târziu Ecaterina, „păreau modelate pentru aurul sau bronzul unei medalii".

Și Potemkin își pregătise cu atenție revenirea la curte. Avusese grijă să apară însoțit de șase negri magnifici cu turbane albe, cu pantaloni largi de culoare roz, strânși în talie cu o centură din piese de aur, și cu tunici din mătase verde.

Împărăteasa, uimită, și-a disimulat perfect tulburarea și, pentru a trezi gelozia amantului său, a invitat un tânăr prinț circasian cu talie fină și cu pieptul lat să ia loc alături de ea în timpul cinei.

Ceremonia atinsese apogeul.

Un tablou viu, creat în onoarea țarinei, amintea momentele cele mai glorioase ale istoriei Rusiei. Astfel, invitații treceau pe lângă un călugăr cu barba deasă care vorbea cu înflăcărare unui urs dresat ce părea că îl ascultă cu atenție. Era Serghei Radoneg, părinte spiritual și sfânt patron al Rusiei care, în secolul al XIV-lea, trăind ca sihastru în pădure, a reînsuflețit viața religioasă a țării. În continuare, putea fi admirat un grup de cazaci zaporojeni redactând, în hohote de râs, celebra scrisoare prin care îi anunțau pe turci că nu se vor

supune niciodată puterii Sublimei Porți, ci vor rămâne fideli coroanei imperiale. Iar o acvilă de aur arunca un fulger năprasnic asupra unei hoarde de lupi încremeniți într-un somn veșnic.

În spatele tronului imperial, pe marmura albă, o imensă jerbă de orhidee se desfășura ca un gigantic foc de artificii vegetal.

Făcând o derogare de la protocol, Ecaterina a cerut după cină să-i fie pregătită sania cu cinci locuri și l-a invitat pe Potemkin să o urmeze. Cu picioarele înfășurate într-o blană de urs, înfofolită în haina de catifea dublată cu blană de samur, împărăteasa își ținea manșonul strâns la piept. De-a lungul Nevei, i-a prezentat lui Grigori schimbările care se petrecuseră între timp cu ea.

Dacă renunțase la posesiunea exclusivă, Ecaterina nu se putea totuși lipsi nici de el și nici de complicitatea lor; de aceea era timpul să depună armele și să construiască noi relații.

Puțin mai târziu, Potemkin primea următorul bilet: „Astăzi, dacă febra nu te împiedică și dacă vei veni să mă vezi, vei remarca unele schimbări în apartamentele mele."

De la începutul anului 1776, împărăteasa, sătulă de angoasele și de răceala soțului său, s-a apropiat de tânărul ei secretar, contele Zavadovski, pe care i-l recomandase Potemkin însuși. Antoine Leroy-Beaulieu preciza: „Țarina rămânea europeană până și în viciile sale." Ecaterina dorea să îmbine pasiunea cu echilibrul; stranie dialectică în care coexistă romantismul și înțelepciunea, permanența și efemerul.

De atunci înainte, Ecaterina și Potemkin au făcut un pact inedit, lăsând fiecăruia libertatea senzuală, rămânând în același timp uniți prin complicitate și împărțirea puterii. Însă acest acord tacit a mers chiar mai departe, căci el implica și împărtășirea dorințelor și a fantasmelor. Potemkin își va da girul în ceea ce privește alege-

rea tuturor amanților Ecaterinei, cu excepția ultimului, Platon Zubov.

Știind să împartă, suverana și prințul îl recompensau din plin pe cel de-al treilea membru al triunghiului conjugal. Toți favoriții erau astfel integrați în cercul puterii de la Sankt-Petersburg și o ajutau pe Ecaterina să-și consolideze stabilitatea tronului. În dragoste, ca și în politică, ea a știut să se folosească de bărbați experimentați precum tinerii plini de energie și de ambiție; astfel se confesa ea mai târziu într-o scrisoare adresată lui Grimm: „Pentru mine, nici o țară nu duce lipsă de bărbați, problema nu este să știi să-i găsești, ci să-i folosești pe cei pe care îi ai la îndemână...."

Adevăratul strateg al acestei alianțe instaurate la Sankt-Petersburg va fi de fapt Potemkin. Imensa putere pe care o deținea trezea gelozie și ură. Într-adevăr, în treburile de stat el era cel care lua adesea deciziile. A fost descris ca ambițios. Totuși nimic nu-l satisfăcea în totalitate; nici banii, nici puterea și nici măcar iubirea.

A fost el oare un veșnic neliniștit, un romantic înainte de vreme? În orice caz, acest om de stat avizat a fost incontestabil adevăratul făuritor al Imperiului Rusiei, devenit în timpul domniei Ecaterinei unul dintre cele mai puternice din Europa. Sub conducerea lui Potemkin, Rusia și-a lărgit considerabil frontierele. El a format o alianță cu Frederic II al Prusiei împotriva polonezilor, acuzați că îi persecutau pe luterani și pe ortodocși. Turcia a trebuit să cedeze Rusiei Crimeea și tot litoralul nordic al Mării Negre. Potemkin a obținut de la Ecaterina puteri depline pentru a întreprinde lucrări fără precedent în regiunile deșertice.

Pactul nescris încheiat între Ecaterina și Potemkin implica, așadar, că fiecare favorit se angaja să apere interesele prințului. De acum înainte, împărăteasa „va instituționaliza", ca să spunem așa, existența favoriților săi care urmau să fie tratați ca înalți funcționari ai

curții de la Sankt-Petersburg, călătorind alături de ea în trăsură și fiind permanent la dispoziția ei.

Ecaterina dorea tot timpul să dovedească faptul că iubirea nu are vârstă. Numindu-și tinerii amanți „copiii ei", accepta să fie privită ca mamă, dar îi alunga neîntârziat dacă aceștia începeau s-o considere ca o soră.... Ea le repeta tinerilor favoriți: „Sunt pe deplin convinsă că tot ceea ce vei face din proprie inițiativă nu va avea alt motiv decât dorința ta arzătoare de a-ți servi patria... Iar eu îi păstrez pe bărbații plini de zel." Din aceste cuvinte reiese interesul absolut rațional al marii împărătese, el fiind și mai evident dacă analizăm bine personalitățile favoriților ei, care erau întotdeauna tineri fără avere, fără familie, fără părinți influenți.

Nici unul dintre acești favoriți, nici măcar Zubov — ultimul —, care a fost învestit cu o mare putere la Sankt-Petersburg după moartea lui Potemkin, n-a jucat un rol autonom.

Natura acestor raporturi a fost cu totul deosebită în cazul lui Aleksandr Lanskoi, care nu a avut timp să se mândrească deloc cu poziția pe care o ocupa. Era un tânăr de douăzeci și doi de ani, și el fără avere. A ajuns aghiotantul prințului, dar de data aceasta atașamentul femeii de cincizeci de ani față de acest foarte tânăr bărbat părea mult mai puternic.

Timp de patru ani fidelitatea lui față de prinț a fost totală. În scrisorile pe care i le adresa, Lanskoi nu-l numea niciodată altfel decât „unchiule", își exprima neîncetat regretul pentru absența lui de la curte și îl informa cu promptitudine în legătură cu starea de spirit a împărătesei, precum și cu starea ei de sănătate. Moartea lui subită la 26 iunie 1784, la vârsta de douăzeci și șase de ani, i-a provocat o mare durere Ecaterinei. Gurile rele au pus dispariția lui pe seama abuzului de afrodisiace, însă rapoartele medicale au lăsat să se înțeleagă că a fost vorba de o difterie care l-a răpus în șase zile.

Dispunem astăzi de mărturia Ecaterinei care i se adresa astfel baronului Grimm: „Fericirea mea s-a dus. Am crezut că nu voi putea supraviețui acestei pierderi iremediabile. Speram că el va fi sprijinul meu la bătrânețe. Și-a desăvârșit educația cu atâta sârg, obținea deja succese importante. Nu pot nici să dorm, nici să mănânc, totul în mine este angoasă și disperare, nu mai am nici măcar putere să scriu. Nu știu ce se va întâmpla cu mine."

Marea împărătească s-a baricadat într-un pavilion la Țarskoe Selo, nemaivoind să primească pe nimeni.

Pentru a evita o criză la vârful statului, consilierii ei l-au convocat atunci pe.... Potemkin. Acesta a consolat-o „urlând" împreună cu ea, potrivit afirmațiilor ambasadorului Austriei, Cobenzl. Potemkin își relua rolul de soț afectuos. Ca o confirmare a faptului că nimic în viață nu este definitiv, ea s-a îndreptat spre cel căruia i se putea confesa fără a se teme de vreun reproș: „Vino să mă consolezi, să mă alinți." Iar el era singurul care o putea face, care o putea înțelege. Prințul avea metoda lui de a o consola pe marea împărătească. O asculta fără să o întrerupă. Știa că ei îi place să dăruiască dragoste atunci când triumfa, dar și cât de mult avea ea nevoie să fie iubită atunci când suferea.

Rămânându-i în continuare complicele sentimental, el a ajutat-o, în această jumătate a secolului al XVIII-lea, să țină cârma corabiei Imperiului pe mările agitate ale Europei. După ce fusese amantul viguros, acționa acum în calitate de mare comandant de armate. Activitatea lui în sudul Rusiei era primordială pentru Ecaterina, căci ea o considera o etapă importantă în realizarea proiectului de pătrundere a Imperiului Rus spre Marea Mediterană, în detrimentul Imperiului Otoman.

În acei ani 1790, Sankt-Petersburgul era preocupat de transformările din Europa ca urmare a Revoluției Franceze. Propagarea ideilor revoluționare devenise pentru

țarină o adevărată obsesie. Considera chiar că Potemkin subestima acest pericol.

Pe atunci în vârstă de peste șaizeci de ani, Ecaterina a ezitat pentru prima dată să-și înștiințeze soțul de apariția în viața ei a unui locotenent al gărzii călare. Încălcase în felul acesta pactul lor secret: Potemkin trebuia să aibă dreptul de a-și spune părerea în legătură cu alegerile soției sale.

Spionii prințului la Sankt-Petersburg s-au grăbit să-l informeze cu privire la prezența noului favorit, Platon Zubov.

Dacă împărăteasa pândea reacțiile soțului ei, Potemkin avea alte preocupări. Este adevărat că sosirea tânărului putea să schimbe echilibrul forțelor politice în defavoarea lui; cu toate acestea, prințul știa că, în momentele fatidice, doar forța și voința contau. Nu mai era vorba ca el să îndeplinească sarcini tandre, ci să câștige marile bătălii pe care i le oferea împărătesei, pentru gloria Imperiului.

Victoriile armatei și ale flotei ruse împotriva Sublimei Porți urmau să-i priveze pe adversarii săi până și de cea mai mică posibilitate de a-i slăbi autoritatea. În acele momente Potemkin s-a dovedit un fin diplomat. Ca urmare a Revoluției Franceze, relațiile franco-ruse se înrăutățeau. Simțindu-se slăbirea Rusiei, în cercurile conducătoare de la Berlin a început să se vorbească despre detronarea împărătesei în favoarea fiului ei Pavel. Dacă Ecaterina și-a exprimat intenția de a utiliza forța pentru a riposta acestor intrigi urzite de către regele Prusiei, Potemkin, mai intuitiv, a ales diplomația; ceea ce a condus la dispute violente în sânul cuplului.

Un straniu joc de oglinzi s-a produs atunci între conducătorul armatei, care insista asupra unei soluții de compromis, și femeia ofensată care dorea să meargă până la capătul demersului ei de suverană. Aceste scene semănau foarte bine cu certurile domestice. Împă-

răteasa plângea, refuzând să accepte ultimatumurile Berlinului; Potemkin rămânea imperturbabil. A sfârşit prin a o învinge aliindu-se cu... noul favorit Zubov, care într-o zi şi-a exprimat surprinderea că nu există nici un monument în onoarea lui Potemkin. Acesta din urmă a răspuns râzând:

— E mai bine ca oamenii să se întrebe de ce nu există nici un monument în onoarea lui Potemkin decât să se întrebe din ce cauză sunt atâtea monumente închinate acestui prinț!

Este de asemenea adevărat că viitorul Pavel I îl detesta pe Potemkin şi că la moartea mamei sale el va merge până acolo încât va transforma în grajduri palatul Taurida de la Sankt-Petersburg.

Cu puțin timp înainte de dispariția lui Potemkin, Ecaterina îi scria: „Mi se pare că nu te-am văzut de un an, ar fi timpul să te întorci. Chiar aşa, dragul meu prieten, urşii din pădurile dumneavoastră nu vă apreciază atât cât vă apreciem noi (în aceeaşi scrisoare, când îl tutuieşte, când îi vorbeşte la persoana a II-a plural). E bine oare să-ți părăseşti prietenii şi să te retragi în pădurile virgine? Alaltăieri, zărind nişte nori grei, mă bucuram sperând că vă vor alunga din păduri. Adio, dragul meu prieten, să aveți grijă. Adio, frumosul meu Fazan, vă iubesc... Adio. Tristețe... iubire."

După moartea lui Potemkin în 1791, domnia Ecaterinei va mai dura până în 1796.

Dar acest capitol de prim rang din istoria sentimentală a Sankt-Petersburgului se va termina tot într-un mod neaşteptat, printr-un fel de halucinație colectivă, dacă e să dăm crezare mărturiilor doamnelor de companie care se aflau în anticamera Ecaterinei din Palatul de Iarnă.

În acea toamnă, ele erau mai atente ca de obicei la cel mai mic apel al suveranei, căci aceasta era grav bolnavă. Prin urmare, au fost extrem de mirate să-i vadă

impunătoarea siluetă strecurându-se pe furiș afară din cameră, în cămașă de noapte, cu un sfeșnic din bronz în mână și îndreptându-se spre sala tronului, fără a privi pe nimeni.

Nici una dintre doamnele de companie nu a îndrăznit să o urmeze, dar toate au fost repede cuprinse de neliniște, căci nu au mai văzut-o întorcându-se. Începuseră să-și reproșeze că nu au însoțit-o, când s-a auzit deodată din camera goală a țarinei clinchetul subțire al clopoțelului ei de argint. S-au privit uluite în tăcere.

Cum era posibil una ca asta, de vreme ce tocmai o văzuseră ieșind? După un moment de ezitare, s-au năpustit în cameră și, spre marea lor surpriză, au constatat că Ecaterina cea Mare era în pat!

Pe un ton arțăgos, le-a întrebat de ce fac atâta tărăboi, iar doamnele i-au povestit atunci ceea ce văzuseră. Contrar tuturor așteptărilor, Ecaterina le-a luat în serios și, după ce s-a îmbrăcat cu un capot, le-a poruncit să o însoțească până în sala tronului pentru a lămuri lucrurile. A traversat grădina de iarnă, unde creștea din abundență o gamă variată de floră exotică, apoi a străbătut culoarele largi cu statui din marmură albă de-o parte și de alta. S-a oprit o clipă în fața unei ferestre înalte, pentru a contempla gânditoare piața Amiralității unde se înălțau atâtea monumente construite sub domnia ei.

Atunci când Ecaterina și doamnele sale de companie au intrat în sfârșit în imensa sală tăcută și sumbră, unde lumina lumânărilor arunca reflexe de aur și de cristal, au descoperit, potrivit spuselor lor, „scăldată într-un soi de lumină fosforescentă, fantoma împărătesei așezată pe tron"!

Această halucinație colectivă a înlemnit-o pe Ecaterina. Nu a mai avut timp decât să murmure „Ai milă, Doamne" și a leșinat. Medicii au făcut tot ce le-a stat în putere pentru a o scoate din comă. În zadar.

S-a stins două zile mai târziu, fără să-și fi recăpătat cunoștința.

Marea împărătească a lăsat puterea de la Sankt-Petersburg în mâna fiului său Pavel I, ținut departe de treburile statului în timpul domniei. Noul țar, care o bănuia pe mama lui de asasinarea tatălui său, nu s-a dovedit deloc înclinat să continue opera Ecaterinei, deși a planat dintotdeauna o anumită îndoială asupra adevăratei identități a tatălui său (ceea ce îi face pe anumiți istorici să afirme că dinastia Romanovilor s-a stins la moartea lui Petru III). El însuși a fost asasinat, în 1801, în cursul unei lovituri de palat.

Domnia lui Pavel I a fost, așadar, scurtă și extravagantă. Timp de cinci ani, din 1796 până în 1801, Sankt-Petersburgul a cunoscut aproape aceleași furtuni care se abătuseră asupra Kremlinului sub domnia lui Ivan cel Groaznic. Într-adevăr, Pavel I a fost considerat drept un țar pe jumătate nebun, vândut Prusiei și Ordinului de Malta, al cărui mare maestru fusese. O conjurație chiar în sânul familiei imperiale și al gărzii a hotărât să-l înlăture de la putere. Vreo douăzeci de tineri ofițeri au pătruns într-o seară în apartamentele țarului. I-au luat cu asalt camera și l-au ucis. Câțiva conjurați au afirmat la vremea respectivă că moștenitorul tronului, Alexandru, ascuns în spatele unei tapiserii, a asistat la asasinat, iar unul dintre istoricii familiei imperiale, marele duce Nicolae, nu a ezitat să scrie: „Moștenitorul tronului cunoștea foarte bine toate detaliile complotului, dar nu a făcut nimic ca să-l împiedice."

E neîndoielnic faptul că acest complot care i-a oferit coroana imperială a apăsat greu asupra conștiinței noului țar Alexandru I. Nepot al Ecaterinei cea Mare, el a fost crescut de aceasta într-o atmosferă de cultură franceză, fiind înconjurat de emigranți care fugiseră de Revoluție. Preceptorul său, filozoful La Harpe, de origine

elveţiană, l-a educat în spiritul Luminilor şi probabil că acestuia îi datorează agnosticismul său afişat.

Alexandru I i-a succedat, aşadar, lui Pavel I în 1801. Noul ţar era foarte ataşat valorilor umaniste şi progresiste insuflate de bunica sa. La începutul domniei a înfăptuit o serie de reforme liberale şi a avut chiar în intenţie abolirea iobăgiei. Aceste ambiţii nu au avut totuşi decât un impact foarte limitat. În plus, politica expansionistă a lui Napoleon I îi va distrage atenţia de la afacerile interne.

Acest ţar monden era adulat de femei, avea o talie frumoasă, fiind blând şi impozant în acelaşi timp. Eleganţa ca şi politeţea îi erau unanim recunoscute la Sankt-Petersburg. Îmbrăcat adesea în alb din cap până în picioare, avea obiceiul să-şi umezească lenjeria de corp pentru a accentua efectul sculptural al siluetei sale. Mariajul cu o prinţesă germană de o mare frumuseţe, Elisabeta de Baden, nu l-a împiedicat să acumuleze cuceriri feminine. Printre ele, o frumoasă poloneză, Maria Narişkina, a fost fără îndoială marea lui iubire. Aceasta i-a dăruit o fiică, dar din păcate ea a murit de timpuriu, de altfel ca şi cea pe care a avut-o de la soţia sa legitimă.

Aceste dispariţii premature au jucat oare un rol determinant în căutările mistice care l-au obsedat pe ţar după victoria asupra lui Napoleon în 1812? Fără nici o îndoială, la fel ca şi remuşcările de care a fost cuprins în legătură cu complotul destinat detronării tatălui său.

Alexandru I avea două defecte: îşi trăgea capul mult înainte şi era tare de ureche. Fiind foarte superstiţios, avea întotdeauna grijă să-şi încalţe mai întâi piciorul stâng, apoi, chiar şi în zilele cele mai friguroase, deschidea fereastra şi respira aer curat timp de un sfert de oră. Iubea precizia. Nu se arăta niciodată în ţinută de casă, la fel ca şi soţia lui de altfel, nici măcar în cercurile intime. Obsedat de ordine, totul era perfect aranjat pe biroul său, iar documentele pe care le semna trebuiau să

aibă întotdeauna același format. Pasiunea lui pentru simetrie friza ridicolul; mobilele palatelor imperiale de la Sankt-Petersburg trebuiau să fie perfect aliniate, iar frumusețea simetrică a paradelor îl încânta nespus....

Din 1805 până în 1807 țarul a făcut parte din coaliția împotriva Franței alături de Austria, Marea Britanie și Prusia. Dar victoriile obținute de francezi la Austerlitz, Jena, Eylau și Friedland l-au determinat să negocieze o pace separată cu Napoleon. Cei doi s-au întâlnit în iunie 1807 la Tilsit și au semnat un tratat confirmat un an mai târziu la Erfurt. Cei doi suverani au hotărât recrearea statului polonez cu teritoriile luate Prusiei. Temându-se de o schimbare a atitudinii țarului în favoarea Angliei, Napoleon a pornit, fără nici o declarație de război prealabilă, o campanie împotriva Rusiei în iunie 1812. Pentru a complica aprovizionarea Marii Armate, care număra 600 000 de oameni, strălucitul general Kutuzov a decis să o lase să pătrundă adânc în interiorul țării. „Războiul pentru patrie" a culminat cu bătălia de la Borodino, când peste 100 000 de oameni au pierit într-o singură zi. Această victorie i-a permis lui Napoleon să intre în Moscova la 14 septembrie. Părăsit de locuitori, orașul a fost distrus de un incendiu, făcând imposibilă aprovizionarea și obligându-i pe francezi să plece în octombrie. Retragerea din Rusia s-a transformat într-un dezastru. Atacurile repetate ale cavaleriei ruse, precum și iarna timpurie și deosebit de aspră au învins Marea Armată. Când a ajuns la Vilna, la șase luni de la începutul campaniei, nu mai număra decât 40 000 de oameni. Luptele eroice din anul 1812 au marcat profund identitatea rusă.

Armatele lui Alexandru s-au lansat apoi în urmărirea lui Napoleon și au pătruns în Paris la 31 martie 1814. Îmbătat de glorie, țarul s-a proclamat marele învingător în războaiele napoleoniene. Congresul de la Viena din anul următor va confirma anexarea marelui ducat

al Varșoviei. În cadrul Sfintei Alianțe încheiate cu regele Prusiei și cu împăratul Austriei, țarul a încercat să stabilească un pact destinat menținerii păcii în Europa, în conformitate cu principiile creștinismului.

Contradicțiile caracterului său s-au evidențiat în momentele de glorie după înfrângerea lui Napoleon. Primit cu urale la Paris în 1815, păstrându-și totuși spiritul francofil în ciuda războiului, țarul s-a simțit învestit cu o misiune de pace față de poporul francez. În acel an, Paștele era sărbătorit în aceeași zi atât de Biserica ortodoxă, cât și de Biserica romano-catolică, ceea ce se întâmplă extrem de rar. Alexandru a profitat de această ocazie istorică pentru a celebra slujba „reconcilierii" de Paști după ritul grec, în Place de la Concorde.

Întorcându-se la Sankt-Petersburg, țarul a renunțat la obiceiurile mondene, reluându-și viața sănătoasă și echilibrată. Se scula la șase dimineața, se îmbrăca și își lua ceaiul înainte de a coborî în parc unde îl aștepta grădinarul său fidel. Când îl zăreau de departe pe împărat, lebedele, gâștele și rațele alergau înspre el scoțând strigăte ascuțite, căci obișnuia să le împartă mâncarea preferată. După ce-i dădea ordine grădinarului care avea grijă să-i aducă fructele culese dis-de-dimineață din serele de portocali, împăratul urca în apartamentele sale pentru a-i primi pe miniștri și pe șeful de stat-major al armatelor imperiale. La ora trei se ducea să-și viziteze mama la Pavlovsk, lua masa la ora patru și, după ce-și bea ceaiul la ora nouă, lucra în biroul său. La ora unsprezece mânca brânză de vaci proaspătă sau prune și apoi se culca. Acest program riguros era adesea perturbat de sărbătorile și balurile la care Alexandru trebuia să participe. La 6 ianuarie, spre exemplu, împăratul avea obiceiul să coboare pe scara Jourdain a Palatului de Iarnă pentru ceremonia botezului Nevei. Cu această ocazie, orașul era în plină efervescență, organizându-se parade pe mare și pe uscat. O corabie cu o sută douăzeci de tu-

nuri la bord era lansată pe Neva în fața curții și a întregului oraș, se bea, se râdea și erau admirați husarii gărzii imperiale cu vesta lor scurtă în mod savant aruncată pe umărul stâng. Festivitățile durau întreaga noapte în toate cartierele Sankt-Petersburgului, iar la Palatul de Iarnă un mare bal încheia această zi sfântă....

În timp ce țarul se întorcea în cameră, încă îi mai răsunau în urechi zgomotele acestei zile istovitoare. Îi revenea oare atunci în memorie clipa cea mai neagră a existenței sale? Auzea el oare atunci pasul hotărât al husarilor care străbăteau culoarele palatului pentru a-i ucide tatăl, țarul Pavel? Oricum, cert este că Alexandru nu făcuse nimic pentru a împiedica asasinarea lui și această amintire îl chinuia din ce în ce mai des în timpul nopții.

Acest țar zbuciumat, învingătorul lui Napoleon, ar fi putut să-și pună amprenta asupra Sankt-Petersburgului așa cum au făcut-o iluștrii săi predecesori Petru I și Ecaterina II. Dar nu s-a întâmplat așa, căci cel mai mare dintre poeții ruși i-a furat gloria eternă.

Astăzi, ca și ieri, pe malurile Nevei, pretutindeni îi este șoptit numele: Aleksandr Pușkin.

Puşkin sau voluptatea ninsorilor

Puşkin nu este numai un simbol al Sankt-Petersburgului, el este pur şi simplu unul dintre cei mai mari ruşi. Puşkin este cu adevărat creatorul unei estetici moderne a prozei, el ilustrând cu succes toate genurile literare. Opera sa marchează încununarea unui secol de maturizare a limbii literare ruse.

Om al Luminilor, Puşkin întruchipează unirea spiritului a două secole, al XVIII-lea, care l-a inspirat, şi al XIX-lea, care l-a modelat. Acestei fuziuni i se adaugă o altă dimensiune: cel mai mare dintre scriitorii ruşi a fost şi cel mai ataşat limbii franceze. Scriitorul care a exprimat în cel mai înalt grad perfecţiunea limbii naţionale, turnând-o într-o proză şi o poezie admirabile, a fost de asemenea cel pe care colegii de breaslă l-au supranumit „francezul".

Totuşi, mai presus de orice, Sankt-Petersburgul l-a inspirat pe poet.

Totul a început cu studiile la liceul fondat de Alexandru I la Ţarskoe Selo în 1811. Pe domeniul dăruit odinioară lui Petru cel Mare de către Ecaterina I, se înalţă nu departe marele palat, o minune a barocului.

Admiterea la liceul de la Ţarskoe Selo era o favoare acordată originii nobile şi meritelor. Vicontele Eugène Melchior de Vogüé, unul dintre cei mai fini cunoscători ai civilizaţiei ruse, descrie astfel acest liceu imperial:

„Cele mai multe dintre personalitățile din prima promoție a liceului, aceea din 1817, au marcat secolul, în frunte cu două dintre cele mai ilustre: Pușkin și Gorceakov. Țarskoe Selo nu a strălucit prin nivelul înalt al studiilor. Profesorii fuseseră aleși pe fugă, fără o selecție serioasă. L-am găsit printre ei pe profesorul de literatură, domnul de Baudry, iar sub acest nume se ascundea nimeni altul decât fratele lui Marat. Acesta le povestea elevilor cum «Prietenul Poporului» fusese ucis mișelește de Charlotte Corday, «un al doilea Ravaillac». Am descoperit că unul dintre profesori era un ocnaș evadat, care avea pe conștiință patru sau cinci crime... Liceenii se amestecau printre regimentele care erau cantonate ca și ei în reședința imperială. Mâncau împreună cu husarii și luau parte la șotiile acestora, punând deja în aplicare cu subretele de la curte lecțiile lui Faublas, clasicul lor de căpătâi. Această educație nu a făcut din ei savanți, dar a început să sufle, pe sub laricii din parcul Ecaterinei, un vânt care a unit și a ațâțat toate aceste flăcări ale tinereții înspre poezie și patriotism."

Războiul împotriva lui Napoleon a întărit conștiința tinerilor liceeni de la Țarskoe Selo, care își întrerupeau orele ca să citească știrile de la Borodino, Moscova și Berezina. Astfel, ca urmare a anului 1812, acești băieți deveniseră bărbați, căci văzuseră această superbă ridicare la luptă care cuprinsese patria invadată. Acest „an teribil" a contribuit la nașterea morală a celui mai ales dintre poeții, gânditorii și oamenii politici ai țării.

În acea dimineață ferestrele înalte ale liceului imperial ofereau privirii spectacolul eroismului: Moscova era amenințată, iar un grup de regimente traversa Țarskoe Selo pentru a merge să apere turnul lui Ivan cel Groaznic care domină piața Catedralelor. Se auzea sunetul potcoavelor cailor pe caldarâm, razele soarelui luceau pe platoșe, muzica suflătorilor răsuna puternic în urechi. Văzându-i defilând pe husari, lăncieri, cazaci înarmați

până în dinți, sufletele elevilor erau profund impresionate. Printre ei, cel mai înzestrat, cel care se interesa mai mult de perfecțiunea rimei decât de premiile școlare, va exprima în numele tuturor acea irezistibilă dorință care îi cuprinsese pe toți de a merge să moară pentru patrie.

Aleksandr Pușkin era numele lui. Un strămoș din partea mamei fusese negru abisinian, Abraham Hannibal, sclav furat din seraiul de la Constantinopol, adus în Rusia de un corsar și adoptat de către Petru cel Mare, care l-a făcut general înainte de a-l însura cu o doamnă de la curte. Avea un chip remarcabil, buzele groase, dinții albi și părul creț. „Picătura de sânge căzută din Africa pe zăpada Rusiei", după cum scria Melchior de Vogüé, explicând originea acestei înfățișări pe care istoria o confirmă. Astfel se justifică poate anumite contraste și mai ales înflăcărarea și melancolia împletite în această natură fără pereche. Avea darul de a scrie, de a plăcea și de a uimi.

Încă din anii de studiu, Pușkin își uimea colegii prin extraordinarul său talent creator. Era comparat cu Lamartine, dar el se declara adeptul lui Byron. În materie de poezie, era asemenea jucătorului surâzător care nu se arată câtuși de puțin surprins de binefacerile sorții. La ruleta rusească a vieții nu a avut la început prea mult noroc. Un tată avar și o mamă despotică, un cuplu absent care se va debarasa repede de el. Toată viața va disimula aceste prime răni sub o insolență fără margini. Cât privește grația, ea era probabil străină unui fizic pe care mulți îl considerau ingrat.

Și totuși, acest geniu al poeziei a fost și un geniu al iubirii. Țarul poeților a modelat „arta de a iubi la Sankt-Petersburg".

De unde venea forța lui Pușkin? Nu doar din energia sa vitală, din talentul său generos, ci și dintr-un spirit cu adevărat sănătos, o excepție în literatura rusă și

o raritate printre poeți. Totuși, el era capabil să reunească toate contradicțiile. Fratele său, Lev, spunea: „Era urât, foarte mic, dar bine făcut, admirabil proporționat și delicat. Când era captivat de o femeie, maniera lui de a conversa devenea irezistibilă." „Rar mi-a fost dat să cunosc", afirmă el în continuare, „un bărbat care să fie atât de absent atunci când nu-l interesa subiectul conversației, dar care să aprindă un foc de artificii de vorbe scânteietoare imediat ce își făcea apariția o femeie."

Dar să nu ne amăgim: dacă Pușkin seducea, nu o făcea prin versurile sale, ci pentru că se dăruia cu întreaga sa ființă seducției. Era iubit pentru autenticitatea sa, pentru focul său interior. Poezia rămânea grădina sa secretă. Nu se cobora până într-acolo încât să folosească această armă prețioasă pentru a cuceri inimile. În schimb, s-a servit în jocurile iubirii de o profundă cunoaștere a caracterului feminin, a subterfugiilor, a nelinișilor, a ambițiilor și a hotărârii ascunse sub aparențele fragilității.

De o sensibilitate exacerbată, Pușkin era preocupat exclusiv de universul feminin. În vreme ce conversațiile cu bărbații îl plictiseau, trecerea unei tinere femei necunoscute pe Nevski Prospekt îl făcea să-și piardă capul.

La Sankt-Petersburg poetul trăia într-o permanentă stare de euforie senzuală. Își amintea de prima emoție sentimentală pe la vârsta de șase sau nouă ani. „Iubita" lui nu avea decât opt ani! Într-o scrisoare adresată unui confrate îi povestea cât de mult îl inspira ea, cum se îmbrățișau, și ne surprinde îndrăzneala gesturilor celor doi copii. Să fie oare această uimitoare precocitate doar o plăsmuire ulterioară a poetului, inspirat într-un chip aparte de eternul feminin? Libertinii francezi, în special Parny și Choderlos de Laclos, sunt cei care l-au format pe Pușkin într-o mai mare măsură decât profesorii. Poetul se arunca în genunchi la picioarele femeilor cu

atâta fervoare întrucât îl obseda o imagine a perfecțiunii, și anume cea a „piciorușului".

De câte ori în viață, precum și în poeme, nu a fost el fascinat de perfecțiunea unui pantof de dans, de piciorul arcuit al unei balerine, de tocul arogant al unei aristocrate din Sankt-Petersburg sau de picioarele goale ale unei tinere țărănci!

La Țarskoe Selo, asemenea tuturor liceenilor, Aleksandr Pușkin s-a îndrăgostit mai întâi de sora unuia dintre colegii săi, Aleksei Bakunin. Se numea Ecaterina și era domnișoară de onoare a împărătesei. Deși era cu cinci ani mai mare decât el, inima tânărului poet s-a înflăcărat numaidecât: „Nu am mai văzut-o de optsprezece ore, ce cumplit! Ce suferință, dar am fost totuși fericit preț de cinci minute."

Iubire platonică, fără îndoială, dar câtă înflăcărare! Pușkin nu putea să uite întâlnirea lor de pe peronul liceului imperial, privirea în pământ, fața palidă, rochia neagră. El nu avea decât șaptesprezece ani.

Liceul de la Țarskoe Selo era propice întâlnirilor. În jurul profesorilor se înfiripase o bogată viață socială și culturală. Seara, Engelhardt, directorul liceului, îi invita pe elevii cei mai străluciți, la el acasă unde organiza serate rafinate. Conversația era elevată, se cânta la pian și nu se despărțeau niciodată înainte de a fi făcut o plimbare sub clar de lună pe lângă lacurile proprietății imperiale, în compania lebedelor albe și negre. La început, Pușkin evita aceste serate pompoase, dar aflând de sosirea unei văduve frumoase, evident de origine franceză, imediat și-a găsit locul pe lângă director. Numele ei de domnișoară era Marie Charon-Laroze, își pierduse soțul și lăsa să se întrevadă o melancolie pasionantă. Pușkin nu mai contenea să converseze cu ea în franceză, o întreba despre Paris și despre moda literară din Franța. La început mândră și indiferentă, l-a privit apoi mai cu atenție pe acest tânăr a cărui stranie ardoare o

fermeca. Și astfel nu a trecut mult până să o invite să-l însoțească într-un pavilion al Palatului Ecaterinei de la Țarskoe Selo. Nu se întuneca pe deplin decât spre miezul nopții, iar penumbra asfințitului se prelungea în liniștea parcului imobil. În nopțile cu lună plină, ea se contopea în mod misterios cu lumina astrului, și el imobil și vrăjit. Pacea care domnea pretutindeni, limpezimea cerului și a aerului dădeau impresia că nu va mai ploua. De data aceasta s-au sărutat sub copacii înalți. Pușkin era convins că trăiește aievea pagini întregi din Chompré, Crébillon sau Chaulieu. Tânăra văduvă era totuși puțin cam neîncrezătoare, temătoare chiar, fiind convinsă că, din spatele norilor, soțul ei vedea tot ce se petrece pe malul lacului în bătaia lunii. Poate că Pușkin rememora în acele clipe versurile din *Livre de la Colombe*: „Soarele-i focul de pe chipul lui Dumnezeu, stelele îi cad din mantia-i... Noaptea-i întunecată de gândurile Domnului, aurora dimineții i se revarsă din privire."

Astfel, Franța îi oferea tânărului nostru nu numai plăcerile literaturii, ci și primele lecții de iubire la Sankt-Petersburg, grație unei femei care, deși se simțea vinovată, nu putea să nu-i dezvăluie ceea ce are viața mai frumos. Însă destinul îi va despărți în curând, căci la terminarea studiilor Pușkin va intra la Ministerul Afacerilor Externe.

În 1817, proaspăt ieșit din liceul în care se simțea prizonier, va duce la Sankt-Petersburg o viață dezordonată, frecventând cercurile de tineri burghezi înstăriți și rebeli, teatrele și culisele acestora, ofițerii gărzii, seratele literare, lumea largă cu lupanarele ei.

Încerca în zadar să-și publice un volum de poezii, căci încă nu existau editori profesioniști în Rusia, mai cu seamă pentru poezie rusă! Erau doar câțiva librari care publicau câteodată opere savante subvenționate sau lucrări pe cheltuiala autorilor. Clienții, cel mai adesea aristocrați, citeau în franceză, uneori în germană, mai rar în engle-

ză, dar în general disprețuiau limba rusă; bibliotecile lor cuprindeau numai cărți franțuzești. Voltaire, doamna de Genlis, Auguste La Fontaine erau autorii cei mai citiți la Sankt-Petersburg.

Pentru doamnele de lume din capitala Imperiului țarilor, rusa era încă un fel de dialect nedemn de saloanele și budoarele lor. Mergeau la teatrul francez sau la cel italian, teatrul rus era bun doar pentru doici.

Maturizat după primele experiențe amoroase, Pușkin nu vedea nici un obstacol în calea unei vieți pasionale și costisitoare. Nu avea încă optsprezece ani, dar era gata de orice aventură. Așa cum scrie Custine în *Rusia în 1839*: „Sankt-Petersburgul, cu splendoarea și imensitatea sa, este un trofeu închinat de ruși puterii lor viitoare. Speranța care dă asemenea roade mi se pare un sentiment sublim." Iar Pușkin împărtășea acest sentiment.

În centrul unei piețe cu pavaj gri se înalță o coloană înaltă din granit roz având în vârf un înger de aur cu o cruce în mână. De o parte și de alta se află două palate, unul baroc, iar celălalt clasic. Primul este de culoare verde-pal cu cupole de aur, cel de-al doilea galben, cu un car tras de cai în vârf. Piața este vastă și împresurată de grădini. Spre acest loc se îndrepta tânărul dandy rus pentru o nouă întâlnire amoroasă în apropierea unei fleșe aurite și a unei cupole care pare că străpunge cerul gri-perlă al capitalei.

Pușkin, supranumit de camarazi „lăcusta din Sankt-Petersburg", era prezent pretutindeni, în cafenelele literare, în saloane, în culisele operei, punându-și adesea în pericol reputația. A fost chiar văzut implorând la ușa unei curtezane celebre. Karamzin, marele istoric al epocii, scria de altfel: „Din cauza iubirii minte pe toată lumea, din cauza iubirii se ceartă cu toată lumea, din cauza iubirii a încetat să mai scrie."

Puşkin devenise un european la Sankt-Petersburg. Afişa o ţinută incredibilă. Cu un joben cu boruri largi, capă închisă la culoare pe umeri, ceas Breguet în jiletcă, cizmele lustruite, pantaloni crem-citron şi o blană în jurul gâtului, intra ca un erou în plină iarnă:

„La căderea nopţii el s-aruncă-n sanie.
«La gară!» strigă cu putere....
Fulgi de nea
Îi adastă pe guleru-i de castor."

Frenezia franceză era pe-atunci în toi în capitala Imperiului. Restaurantele cele mai în vogă erau desigur franţuzeşti, şi ce nu făceau petersburghezii ca să cineze la Andrieu, unde meniul era renumit! Iar când Puşkin rostea un toast ridicând cupa de şampanie, aceasta conţinea băutura făcută celebră printre ofiţerii ţarului de către văduva Clicquot. Aceasta botezase producţia din 1811 „vinul cometei". De la întemeierea sa, Sankt-Petersburgul, această verigă ce a legat Rusia de Europa, a reprezentat un melanj de limbi şi de obiceiuri vestimentare, deşi spiritul rusesc nu a încetat nici o clipă să fie omniprezent. În arhitectura locuinţelor, în stilul mobilierului, cei bogaţi şi de familie bună încercau să imite gusturile particulare ale foburgului Saint-Germain, dar asta pe o scară mult mai largă, pe măsura Rusiei. Se beau vinuri străine, dar *kvas*-ul şi *nastoika* (cidru rusesc şi lichior de fructe) nu lipseau niciodată de la masă; meniurile franţuzeşti erau impuse la dineurile oficiale, însă mâncărurile ruseşti rămâneau cele preferate. Tot unui francez, arhitectul Montferrand, datorează Sankt-Petersburgul cele două capodopere ale sale, coloana Alexandru şi, mai târziu, opera vieţii lui, catedrala Isaakiev.

Înalta societate a capitalei se încăpăţâna să rămână profund franceză. Cu toate acestea, influenţa franceză nu mai avea înfăţişarea din secolul al XVIII-lea. Ge-

nerația precedentă fusese crescută în ideile filozofice. Părinții erau atei, raționaliști și libertini; ideile secolului iluminist francez fuseseră abstracte, implantate la Sankt-Petersburg în mod superficial, ele nu îndemnaseră la acțiune generația anterioară. Copiii secolului romantic erau atrași de sentimente și ardeau de dorința de a acționa; primii discutau și nu făceau nimic, ceilalți discutau și ei la fel de mult, dar încercau să se angajeze în acțiune. Istoricul rus al vremii, Kliucevski, explică motivul acestei transformări psihologice descrind două tipuri de francezi complet diferite chemate să propună înaltei societăți o imagine a Franței. La începutul secolului al XVIII-lea, preceptorii francezi din Rusia erau, dacă putem spune așa, ocazionali; slab instruiți, singurul lor merit era că vorbeau franceza. Mai erau apoi și coaforii care, în timp ce pudrau peruca vreunui mare personaj, îi evocau acestuia, prin povestirile lor, imaginea unei anumite Franțe, frivolă și vulgară, sau călătorii mai educați care răspândeau idei libertine prin saloanele capitalei.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea un nou val de francezi a luat calea Rusiei. Erau aceia pe care Revoluția îi alungase din țară, aristocrați și „mici abați" aparținând nobilimii. Mulți dintre ei propovăduiau nu cu mult timp în urmă ideile enciclopediștilor și se proclamau libertini. Dar furtuna revoluționară i-a obligat curând să-și revizuiască opiniile. Raționalismul își pierduse miza, iar idealurile egalitariste erau puternic compromise în ochii lor. Jocurile de salon se soldaseră cu condamnați la moarte. Acești emigranți, foarte bine primiți în Rusia, au constatat cu îngrijorare că aceleași idei care îi conduseseră pe ei spre exil erau larg răspândite în societatea rusă. Pe malurile Nevei nu se mai stabileau Figaro glumeți sau discipoli ai filozofilor, ci abați cumințiți, conservatori și catolici, hotărâți să-i învețe pe ruși cu totul altceva decât predecesorii lor. Bineînțeles că

erau și francezi care își atribuiau titluri dintre cele mai fanteziste — pe care nimeni de altfel nu se gândea să le conteste —, dar destinul lor în Rusia a fost cu totul diferit. Nu vorbim de cei care, la marginea vreunei provincii ruse, au rămas până la sfârșitul zilelor preceptori în familiile de moșieri, sau pur și simplu pensionari pe viață pe lângă bogătași. La Sankt-Petersburg mulți francezi au devenit un ornament indispensabil în saloanele mondene; ei erau primiți cu căldură în regimentele cele mai răsărite, acordându-li-se uneori grade înalte, chiar înainte de a face dovada competenței lor; unii dintre ei s-au căsătorit cu moștenitoarele unor mari familii, iar societatea petersburgheză fiind francofonă, s-au simțit imediat ca la ei acasă. Rușii îi considerau în general „frivoli, dar încântători". Memorialistul Viguel scria: „Tinerii emigranți care serveau în Garda noastră și pe care i-am întâlnit pot fi considerați floarea Franței. Acești oameni, care au cunoscut atâta nefericire, erau cuviincioși, modești, bine crescuți și buni elevi. Judecățile lor, cu excepția celor asupra revoluției, erau sănătoase și pline de spirit. Foștii «păcătoși», cu fireturile lor și crucea Sfântul Ludovic, erau «veseli», adesea amuzanți, tineri plini de respect." Integrarea francezilor în societatea Sankt-Petersburgului era de altfel destul de rapidă. Frumoasa Alexandra Rossetti, de origine franceză și neavând nici o picătură de sânge rusesc în vene, a devenit într-un anumit fel prototipul marii doamne educate a Rusiei de la începutul secolului al XIX-lea. După mișcările revoluționare, arhitectura franceză și-a reluat drepturile și influențele. Clasicismul și stilul Empire rus susțineau în egală măsură hegemonia marii puteri care devenise Rusia. Încă din 1789, viitorul Pavel I cumpărase 273 de schițe de arhitectură ale lui Ledoux. Același Ledoux va dedica lucrarea *Architecture* lui Alexandru I în 1804, însă Alexandru îi va cere unui alt francez, Fontaine, tabloul statistic al „operelor de artă cu

care împăratul francezilor înfrumusețează capitala imperiului său". Țarul va primi treisprezece fascicule între 1809 și 1815. *Recueils des grands prix d'architecture* pe care Academia de la Paris le decerna în fiecare an reprezintă o operă de referință pentru arhitecții care au lucrat la Sankt-Petersburg, fie ei ruși sau străini, precum francezul Thomas de Thomon. Temple, porticuri, coloane, arcuri triumfale marchează peisajul capitalei. Urbanismul general al orașului și integrarea unor evenimente punctuale într-un ansamblu se datorează italianului Carlo Rossi: marile decoruri urbane din piața Palatului, clădirile Senatului și Sinodului, strada Teatrului.

La Sankt-Petersburg petrecerile se țineau lanț. Pe Neva, care seara părea un șuvoi de metal, vapoarele lăsau în urmă dâre negre. Râsete cristaline răsunau de pe vasele de plăcere, precum și de pe ambarcațiunile ușoare. Piețele și străzile erau animate până târziu în noapte, și la ore destul de avansate lumea ieșea de la grădinile publice care adăposteau teatre în aer liber sau estrade unde cântau orchestrele odată cu sosirea anotimpului cald. Cea mai frumoasă grădină a orașului, Arcadia, dispunea de două teatre, unul dintre ele fiind o veritabilă operă unde putea fi aplaudată frumoasa doamnă Vaillant-Couturier. Acolo, ca și în alte teatre din Sankt-Petersburg, piesele franțuzești făceau de mult timp furori și toată lumea păstra în memorie trecerea prin capitală, cu câțiva ani în urmă, a celei mai mari actrițe a Teatrului Francez, celebra domnișoară George. Ea a stat patru ani în Rusia, impresionându-și contemporanii prin talentul și fizicul ei impozant. În *Fedra* își putea dezvălui opulența formelor care îi justificau succesul. Deși gurile rele pretindeau că este la fel de magnifică pe cât e de voinică, ea a exercitat asupra rușilor o atracție extraordinar de puternică. Sosirea ei fusese precedată de un zvon măgulitor, și anume legătura ei cu Napoleon. Frumoasa robustă care la cincisprezece ani îl cucerise

pe împăratul francezilor și-a făcut o intrare mai mult decât triumfală la Sankt-Petersburg, în toată splendoarea celor douăzeci de ani ai săi.

Primăvara anului 1808 a constituit pentru ea preludiul unei cariere amoroase strălucite în Rusia. A început printr-o aventură rocambolescă, pe când se afla încă la Paris. Spectatorii veniți să asiste la reprezentație începuseră să se impacienteze. Ce se întâmpla, unde era actrița pe care o aștepta toată lumea? Domnișoara George pur și simplu se îndrăgostise de un ofițer rus care o răpise. Acest tânăr ofițer nu era altul decât Aleksandr Benkendorf, viitorul șef al poliției lui Nicolae I și eminența lui cenușie.

La scurt timp după aceea, Benkendorf s-a instalat pe cheiul râului Moika în compania iubitei sale franțuzoaice, devenită vedeta întregului Sankt-Petersburg. Pasiunea lui pentru ea l-a transformat evident într-un abonat la teatru. Aici l-a întâlnit în timpul unui antract pe Joseph de Maistre, care s-a declarat impresionat atât de frumusețea răpitoare a actriței, cât și de talentul ei artistic.

În cursul uneia dintre celebrele nopți albe de la Sankt-Petersburg împăratul Alexandru I în persoană a fost condus la teatru pentru a asista la o reprezentație cu *Fedra*. Țarul venise incognito, dar, zărindu-l în loja unde stătea însoțit de doar doi dintre apropiații săi, lui Benkendorf nu i-au trebuit mai mult de două secunde ca să priceapă semnificația acelei priviri un pic cam insistente. Benkendorf știa, mai bine decât oricine, să citească în ochii albaștri ai țarului de sub sprâncenele blonde și s-a înclinat imediat cu atât mai mult zel cu cât interesul manifestat de împărat pentru metresa lui îi oferea ocazia să se răzbune pe cel care pretindea că îl urmează în patul domnișoarei George, nobilul Narișkin. Mare crai, Alexandru, aruncându-și privirea asupra actriței, nu ascundea faptul că dorinței sale auguste i se adăuga o curiozitate de ordin istoric. După întâlnirea de la Tilsit, îi

făcea plăcere să se măsoare cu celălalt împărat, cel care o primise pe tânăra actriță în biblioteca de la Compiègne. A mers până într-acolo încât a lăsat să-i scape afirmația: „Aș vrea să gust apă chiar din fântâna de la care și-a potolit deja setea rivalul meu."

Acestea erau moravurile Sankt-Petersburgului epocii, cu clevetelile sale, cu vorbele de duh și libertățile permise celor puternici. Dar marea literatură rusă s-a născut aici, pe malurile Nevei, în această atmosferă de sărbătoare. Poeții, oamenii de litere, pamfletarii, jurnaliștii, membrii societăților secrete, toți își puneau în joc versurile usturătoare sau strofele înveninate. Dar nimeni nu îndrăznea să-l atace pe țar. Nu și Pușkin. Fără să fie provocat, ci împins de aceeași patimă de a trăi care îl făcea să-și dorească să impună respect și să se bată în duel cu cei mai buni prieteni aproape în fiecare săptămână, sub cele mai puerile pretexte. Tovarășii săi de petreceri și apropiații palatului, foști colegi de liceu în mare parte, precum și profesorii săi l-au avertizat de pericol. Și asta fără să ia în calcul și văpaia sau verva batjocoritoare a poetului. Țarul s-a înfuriat la culme. Amicii lui au încercat să intervină. Dar în zadar. Se pronunțase deja căderea lui Pușkin în dizgrație: trebuia să părăsească Sankt-Petersburgul și să-și exercite talentele într-o administrație de provincie, în Basarabia. Nu avea decât douăzeci și unu de ani.

La începutul lunii mai a anului 1820, Pușkin pleca, așadar, să-și ia în primire postul administrativ care îi fusese atribuit de către țar pe durata exilului. „La ferestre", spunea el, „era o bogăție de micsandre și trandafiri, iar în grădini înfloreau solaneele înveselite de maci".

Femeile care se gătiseră cu mare grijă pentru întâlnirea cu petersburghezul prin excelență, cu dezmățatul dandy, și care sperau să afle câte ceva din bârfele capitalei sau despre noile magazine la modă, au rămas puțin cam surprinse. Nu e altul mai bun decât un orășean

pentru a-i convinge pe provinciali de meritele vieții la țară, în comparație cu infernul de la oraș.

Pe parcursul acestor câtorva ani petrecuți departe de Sankt-Petersburg, Pușkin va cunoaște tihna, iubirea și creația, exilul conjugându-se cu o călătorie în mijlocul unor peisaje mirifice, cu descoperirea Mării Negre și cu aventuri radioase în Crimeea. Iar acest tânăr cu fire vulcanică va câștiga o anume seninătate sub cerul sudului.

Era astfel dat uitării nebunul care într-o zi, din gelozie, în plin teatru, a mușcat-o de umăr până la sânge pe „dulcea sa amică", soția unui guvernator general! Suflet bucolic, inspirat de măreția munților și de blândețea mării, poetul își va regăsi puritatea din care se va naște un stil nou. Iubirea părea atunci secretul supraviețuirii. De aceea fără iubire Pușkin nu era el însuși.

În legătură cu acest aspect să dăm încă o dată cuvântul lui Eugène Melchior de Vogüé, francezul care a surprins esențialul: „Acest slav are asupra tuturor lucrurilor concepțiile clare ale unui atenian. Melancolia nu-i vine din deznădejdea rusească, din spaima sumbră sub un cer livid, din tristețea de a vedea atâta sărăcie. Ea îi vine din acel «mal du siècle», și al tuturor secolelor, din faptul că viața, care era bună, păcătuiește prin aceea că trece prea repede lăsând lucrurile neterminate. El are toate acele calități literare pe care nu le vom mai întâlni la scriitorii țării sale. El este pe atât de concis pe cât sunt aceștia de împrăștiați, pe atât de clar pe cât sunt ei de confuzi, are un stil șlefuit, vioi, elegant și pur ca un bronz grec. Într-un cuvânt, el are gust, un termen care va mai fi destul de rar folosit în literatura rusă."

Și cu toate acestea, nostalgia Sankt-Petersburgului a fost cea care i-a dat viață eroului lucrării pe care o concepea atunci: *Evgheni Oneghin*, operă unică în multe privințe în istoria literaturii universale, și astăzi citită, studiată, comentată, considerată intraductibilă și totuși tradusă în peste o sută de limbi, stârnind încă po-

lemici pasionante, capodoperă a poemului romantic după unii, primul roman realist după alții. Această „mică enciclopedie a vieții" nu este doar a capitalei Imperiului, ci a întregii Rusii.

În 1825, Alexandru I a murit subit fără a avea descendenți. Renunțarea la tron a celui mai mare dintre frații lui a provocat un vid de putere. Un grup de tineri ofițeri, aproape toți prieteni de-ai lui Pușkin și adepți ai concepțiilor liberale ale Europei occidentale, au încercat o lovitură de stat pentru a-l înlătura pe celălalt frate, Nicolae. Cine știe, poate că exilarea lui Pușkin în sudul Rusiei a fost un mare noroc, căci dacă ar fi rămas în capitală e posibil, dat fiind temperamentul lui impetuos, să se fi implicat profund în aventura lor... Revolta a eșuat, iar instigatorii mișcării, tineri ofițeri rămași în memoria posterității sub numele de decembriști, au fost executați sau exilați în Siberia. Aceste evenimente dramatice l-au marcat profund pe noul țar. Decis să apere autocrația, el a combătut orice tentativă de schimbare. Militar prin structură, Nicolae I a impus o disciplină de fier și a creat o poliție politică ce supraveghea cu strictețe populația.

Începând cu anii 1830, convingerile lui bazate pe datorie, ortodoxie și venerarea Rusiei au orientat gusturile artistice de la Sankt-Petersburg spre o renaștere a vechilor forme. Exaltarea valorilor naționale devenea sursa principală de inspirație. Țarul a dorit să-l asocieze pe Pușkin „efortului său de renaștere națională".

După câteva anchete și o întrevedere cu Pușkin, noul țar l-a eliberat din exil, l-a reconciliat pe poet cu puterea și a devenit cenzorul lui personal — ținându-l bineînțeles sub supravegherea poliției secrete.

În iunie 1827, după șapte ani de absență, Pușkin se întorcea în sfârșit la Sankt-Petersburg și își regăsea prietenii pe care îi lăsase aici.

Era autorul de acum ilustru, între altele, al lucrării *Evgheni Oneghin*, neterminată, și al dramei *Boris Godunov*, încă sub formă de manuscris, pe care nu putea nici să o publice, nici să o pună în scenă. Dar el visa la o carte despre Sankt-Petersburg, la un erou aristocrat a cărui genealogie să-și piardă orice importanță, pur și simplu un mic funcționar poet și îndrăgostit absolut anonim. Pușkin pare că invidiază în secret fericirea modestă a lui Evgheni din *Călărețul de aramă*, al cărui destin nu este decât o jucărie vrednică de milă a capriciilor sorții și puternicilor lumii. Aceasta este tema, eternă și universală în ciuda culorii locale oferite de Sankt-Petersburgul inundat în 1824 și de statuia lui Petru cel Mare, a acestui poem major, unul dintre cele mai frumoase ale autorului.

Celibatar veșnic îndrăgostit, el va asocia în versurile sale atmosfera capitalei regăsite cu silueta unei femei iubite, fiica unui mecena bibliotecar, Olelin.

Frecventând saloanele de la Sankt-Petersburg, el se supunea modei și scria în albumele doamnelor versuri pe care le dedica fostelor pasiuni, precum acest sonet: „Numele meu, pentru tine, ce evocă?" scris în albumul Carolinei Sobanska, pe care a iubit-o cu disperare la Chișinău. Ca detaliu picant, această tânără era chiar sora doamnei Hanska, viitoarea doamnă Honoré de Balzac. Balzac și Pușkin cumnați! Cu greu ne putem închipui ce-ar fi putut ieși dintr-o asemenea reuniune de familie!

Întâlnire cu destinul

În vârstă de treizeci de ani și un etern seducător, Aleksandr a început să nutrească dorința de a-și întemeia o familie: „Idealul meu este o soție, cea mai mare dorință a mea: odihna", scria el în *Călătoria lui Evgheni Oneghin* în 1829.

Nu se punea problema să-și caute o logodnică în afara țării, căci țarul îi interzicea orice călătorie în străinătate. Ideea căsătoriei devenise o adevărată obsesie când a fost invitat la un bal la începutul anului 1829.

Se lăsase un ger năprasnic, care alunga norii ce acoperiseră cerul toată ziua, iar zăpada scârțâia sub pașii trecătorilor. Pușkin a urcat ca o săgeată scara de marmură, aranjându-și părul. Sala era plină, muzica răsuna. Zgomotul, căldura, zăngănitul pintenilor cavalerilor, ofițerii gărzii, piruetele femeilor pe care Pușkin le urmărea cu privirea în timp ce acordurile viorilor acopereau zumzetul clevetelilor invidioase ale doamnelor, toate acestea se încadrau perfect în atmosfera obișnuită a balurilor epocii. Poetul nu acorda nici cea mai mică atenție splendidelor uniforme brodate cu fir de aur și pline de decorații, nici costumelor de gală ale domnilor. Atenția lui se concentra asupra femeilor care pășeau ușor, coborându-și pudic privirea în pământ. Îi plăcea să le privească, la intrarea în salon, dezbrăcându-și mantourile și dezvelindu-și umerii. Stătea posac într-un colț,

lângă o fereastră, ascunzându-și scepticismul sub un surâs sau printr-o licărire semeață în ochi, având aerul că nu ia parte la distracția generală. Mic de statură, slab, făcea mișcări rapide și gesturi bruște și nervoase.

Deodată un murmur de admirație a străbătut mulțimea. Pușkin a crezut că vreun membru al familiei imperiale s-a hotărât să onoreze balul cu prezența sa. Dar era o foarte tânără femeie, uimitor de frumoasă, care tocmai intra în sală.

— Cine e splendoarea asta? îl întrebă Pușkin pe cel de lângă el.

— Natalia Nikolaievna Goncearova, dragul meu, își face intrarea în lume, îi răspunse domnul, aranjându-și fracul cu un aer complice.

Bulversat de această frumusețe romantică, poetul i s-a prezentat imediat.

Mai înaltă decât el, tânăra Natalia, pe atunci în vârstă de șaisprezece ani, era suplă și cu adevărat sculpturală. Avea o talie extraordinar de fină, iar capul mic „asemenea unei flori de crin". Un ușor strabism dădea ochilor ei verzi cu nuanțe căprui și gri o strălucire enigmatică.

Tânăra a fost mai curând intrigată decât cucerită de acel bărbat scund cu tenul măsliniu și cu buze roșii foarte groase. Și totuși nu a rămas absolut insensibilă la farmecul misterios al acelor ochi gri-azur care înveseleau un chip întunecat de favoriți groși și de un păr negru și creț.

Din acel moment, imaginea Nataliei îl va urmări pe poet zi și noapte.

La mai puțin de un an de la această întâlnire, Pușkin îi cerea mâna.

În martie 1830 Natalia și Aleksandr erau logodiți oficial.

În timp ce la 18 februarie 1831 se celebra cununia, Natalia a scăpat din mână verigheta lui Pușkin, iar lu-

mânarea pe care o ținea el s-a stins: „Semn rău!" a șoptit el celor prezenți.

Și, într-adevăr, încă din ziua următoare au apărut primele fricțiuni între cei doi.

Poetul, neavând de gând să-și schimbe obiceiurile de celibatar, și-a lăsat soția singură pentru a se întâlni cu amicii și s-a întors abia seara târziu la cină. Tânăra proaspăt căsătorită s-a simțit evident jignită. La cei nici nouăsprezece ani ai ei, spera că va găsi un soț atent, cel puțin la început.

La Sankt-Petersburg începuse deja să se vorbească despre grijile ei: „Pușkin dă dovadă de înflăcărare a pasiunilor, iar soția sa de abnegație și dăruire de sine."

Eugène Melchior de Vogüé remarca: „Poetul s-a căsătorit cu o femeie tot atât de renumită pentru frumusețea ei pe cât era el de celebru pentru geniul său; fiind o femeie obișnuită, nu înțelegea geniul și pasiunea zeului care o fermecase. Această iubire africană i-a inspirat doamnei Pușkin o spaimă care nu a dispărut niciodată."

Natura acestui cuplu a fost complexă, caracterizată prin sentimente ambivalente: complicitate și gelozie, respect și ranchiună, afecțiune și durere.

Scrisorile adresate de poet soției sale și de Natalia fratelui ei descoperite de curând în arhivele rusești atestă acest lucru. Una dintre ele, datând din iulie 1836, ne-o dezvăluie pe adevărata Natalie, tandră și înțelegătoare față de Pușkin: „Nu vreau în nici un caz să-l deranjez pe soțul meu cu problemele cotidiene, căci văd cât este de trist și de frământat. Nu mai reușește să doarmă noaptea și drept urmare nu mai poate lucra pentru a ne asigura existența. Pentru a crea ar trebui să aibă spiritul liber..."

Nu era ușor să trăiești alături de Pușkin. Gustul permanent pentru improvizație și neastâmpărul creator îi descumpăneau adesea pe cei din jurul lui. Natalia

a constatat repede că acest suflet zbuciumat putea trece într-o secundă de la o veselie aproape copilărească la o profundă melancolie. Ea nu reușea niciodată să prevadă care va fi starea lui de spirit, atât de schimbător era, când timid sau visător, când insolent sau îmbufnat.

Această dualitate nu se aplica numai relațiilor lui cu Natalia. Era o ființă enigmatică, cu două fețe. Îi plăcea compania aristocraților și voia să fie popular; frecventa saloanele, dar se comporta de o manieră lipsită de eleganță; căuta să intre în grațiile persoanelor influente și din înalta societate, dar nu manifesta nici un pic de grație în comportament și afișa o atitudine destul de arogantă. Era tot atât de conservator pe cât era de revoluționar.

Pușkin nu era un soț model. Rămânea un mare admirator al sexului frumos și un soț nestatornic. Mâhnită, Natalia avea pe bună dreptate îndoieli în privința fidelității soțului căci, așa cum spunea una dintre prietenele ei, „frumusețea mediocră a altor femei nu înceta să tulbure spiritul poetic al lui Aleksandr".

Natalia își exterioriza adesea iritarea. Odată ea a hotărât să plece de la un bal înaintea soțului său, atât de indignată era de faptul că Pușkin îi făcuse o curte asiduă frumoasei contese de Krüdener. Când Aleksandr a întrebat-o ce o apucase, ea i-a tras o palmă memorabilă.

După căsătorie, Aleksandr și Natalia s-au instalat mai întâi la Țarskoe Selo, unde cuplul imperial a fost plăcut surprins de grația Nataliei și de tandrețea insolită a poetului față de tânăra sa soție. Acolo i-a arătat el Nataliei pavilionul lui preferat, care a fost martorul involuntar al atâtor povești de iubire.

Le plăcea să se plimbe de-a lungul fațadei puse în valoare de celebrele turle aurite ale capelei. Intrarea maiestuoasă era semnalată vizitatorilor printr-un arc sau câteva coloane. Grădinile fuseseră aranjate cu multă gri-

jă, iar de-o parte și de alta a aleilor se înălțau statui cu subiect mitologic sau istoric, evocând lecțiile trecutului sau oferind alegorii prezentului. Dar Natalia nu se gândea decât la viitorul ei în capitala imperială.

A venit în sfârșit și Sankt-Petersburgul.

Împăratul și corpul diplomatic trebuiau să asiste la balul la care fusese invitată și familia Pușkin. În fața portalului iluminat, erau înșirați jandarmii sub comanda șefului poliției în persoană și a câtorva zeci de ofițeri de poliție. Trăsuri cu lachei în livrea soseau și plecau neîncetat, aducând domni în uniforme împodobite cu fireturi și decorații; doamne îmbrăcate în blănuri și rochii de satin coborau cu atenție treptele trăsurilor și pășeau ușor și în tăcere pe covorul roșu care conducea spre intrarea în palat.

Aproape de fiecare dată când apărea o trăsură se auzea un murmur din mulțime și se ridicau pălăriile. În timp ce o bună parte din invitați sosiseră deja, Pușkin și soția încă mai făceau ultimele retușuri vestimentare. Sculată mai devreme ca de obicei, Natalia își petrecuse toată ziua într-o agitație continuă.

Brusc, mulțimea aflată într-o stare de așteptare febrilă a avansat, apoi s-a retras și, în sunetul fanfarei, apăru țarul urmat de gazde. El înainta salutând în stânga și în dreapta, dând impresia că vrea să scape cât mai repede de această corvoadă. Dintr-odată, toată lumea s-a dat la o parte și Nicolae I s-a oprit surâzând să o salute pe Natalia. Această atenție deosebită a țarului era de bun augur și hotărâtoare în multe privințe. Purtând o rochie de bal albă și pantofi aurii, Natalia dansa aplecată ușor pe spate, cu privirea în jos. Brațele în mănuși albe până la cot descriau în zona umerilor o curbă atât de grațioasă, încât părea un gât de lebădă.

Doamna Pușkin a făcut, așadar, mare senzație în lumea bună. Întregul Sankt-Petersburg vorbea de „rochia ei nedecoltată din satin", de „mantoul ei din catifea

albastră căptușit cu blană", de „rochia albă, de pălăria rotundă și de șalul roșu care îi învelea umerii", de „veșmintele de preoteasă a soarelui" sau de eleganta rochie albă, de pelerina din catifea cu panglici negre. Și astfel ea a fost primită în cercul restrâns al elitei care frecventa palatul Anicikov de pe Nevski Prospekt, unde împărăteasa putea să-și manifeste în voie pasiunea pentru dans. Țarina pretindea chiar ca Natalia să fie prezentă la toate balurile. În scurt timp soția poetului a fost supranumită Psyche și a dobândit reputația de cea mai frumoasă femeie din Sankt-Petersburg. Era admirată pretutindeni, la concerte, la spectacole de teatru sau la reuniuni între prieteni. Pușkin își însoțea soția și cumnatele, toate trei impresionând prin eleganță, frumusețe și finețe.

Dar după câteva luni atitudinea înaltei societăți față de poet s-a schimbat. Altădată adulat și recunoscut de toată lumea, devenise acum un fel de prinț consort. Excepționala frumusețe a soției sale îi răpise popularitatea. Țarul o așeza pe Natalia la dreapta sa în cadrul dineurilor, în timp ce Pușkin se afla întotdeauna în capătul mesei.

Viața cuplului a fost presărată cu numeroase legende, una dintre ele legată de relațiile particulare pe care le-ar fi întreținut Natalia cu țarul Nicolae. Fiica pe care o va avea ea din a doua căsătorie a lăsat să se înțeleagă faptul că tânăra ar fi fost amanta suveranului. Totuși istoricii serioși își exprimă scepticismul asupra acestei ipoteze. Aceste zvonuri spuneau multe despre atmosfera epocii. Diplomatul francez Gallet de Calture, care a trăit mult timp în Rusia, descria astfel această ambianță: „Nu cunosc nici un exemplu de soț dezonorat care să nu tragă foloase de pe urma dezonorării sale."

Același diplomat a întrebat-o pe o doamnă din înalta societate:

— Și dacă țarul ar pune ochii pe dumneavoastră, cum ar reacționa soțul?

— Soțul meu, răspunse doamna, nu m-ar ierta niciodată dacă l-aș refuza pe țar.

Pușkin, care cunoștea foarte bine obiceiurile de la curtea imperială, o punea în gardă pe Natalia: „Să nu flirtezi cu țarul..."

Viața cotidiană a scriitorului va avea de suferit de pe urma acestei atmosfere înveninate din capitala Imperiului țarilor.

Misterul unui duel legendar

Femeile o considerau pe Natalia „puțin cam ciudată" pentru că, între două dansuri, adopta o atitudine taciturnă și rezervată. Bărbații o adulau și îi făceau declarații de dragoste. De altfel, tânăra femeie nu îi ascundea soțului său aceste dovezi de admirație. Poate că era un mod de a-l incita să-i acorde mai multă atenție.

Câteva luni mai târziu, Natalia nu mai era câtuși de puțin tânăra tăcută și timidă pe care o cunoscuse Pușkin la balul debutanților de la Moscova. Era comparată atunci cu o sculptură sau cu un tablou viu. Toaletele ei deveniseră legendare.

Pușkin era în același timp mândru și gelos de succesele soției sale. Deși se simțea măgulit, rămânea totuși circumspect și își sfătuia soția să nu se joace cu focul: „Îți mulțumesc", îi scria el, „că nu te joci de-a seducătoarea; chiar dacă ți-am permis, ar fi mai bine să nu profiți de această libertate. Nu îți fac nici un reproș. E firesc să fie așa: fii tânără pentru că ești tânără și fii regină pentru că ești minunată..."

Poetul, asumându-și rolul de Pigmalion, încerca să o educe pe Natalia, să o modeleze asemenea unei opere de artă. El cerea imposibilul: ca ea să-și facă o intrare senzațională în saloane, să fie privită cu admirație, dar să rămână rece și inaccesibilă.

Încetul cu încetul, rolurile s-au inversat. Nu mai era Natalia cea geloasă. Frumusețea ei rară asociată

cu numele magic al soțului său cucerea multe inimi. „Sper că față de mine ești sinceră și că ne vom revedea așa cum ne-am despărțit", îi scria Pușkin la vremea respectivă.

Ritmul alert al vieții mondene a cuplului va mai fi totuși puțin domolit de nașterea a patru copii. Pușkin, căruia nu-i plăcea să vadă schimbat fizicul soției sale, în special în timpul ultimelor luni de sarcină, nu mai contenea cu sfaturile: „Nu urca pe cal și găsește un alt mijloc de a fi seducătoare; nu uita că ai deja doi copii, că ai pierdut cea de-a treia sarcină, ai grijă de tine, fii prudentă, dansează cu moderație, distrează-te un pic mai puțin."

Natalia nu era doar o regină a dansului, ci și o mamă iubitoare. Se ocupa de treburile casei, se străduia să țină piept greutăților financiare și chiar discuta aprins cu editorii și librarii. Făcea tot ce-i stătea în putere pentru a-și ajuta soțul.

În cele din urmă, nu o găsise oare Pușkin pe cea de care avea nevoie? O soție care era stâlpul familiei și care se transforma în zeiță incontestabilă pe malurile Nevei.

Ce destin greu de împlinit va fi fost acela de a fi soția unui poet între poeți precum Pușkin...

În toamna anului 1833, cele două surori ale Nataliei, Aleksandrina și Ecaterina Goncearova, au venit să locuiască împreună cu familia Pușkin la Sankt-Petersburg. Cuplul se mulțumea cu un apartament închiriat într-o clădire cu trei etaje, aparținând prințesei Wolkonski, situată într-un cartier luxos de pe malul râului Moika, unde locuiau numeroși oameni celebri. Grație restaurării în 1925 a acestei modeste clădiri, putem astăzi intra în apartamentul unui gentilom rus, celebru, desigur, dar care se lupta cu mari dificultăți financiare. Se intră printr-o ușă cu două canaturi într-un vestibul unde se găsesc o masă ovală, fotolii și o oglindă. Apartamentul este compus din opt camere — oficiul, sufrageria, sa-

lonul și dormitorul care dau spre chei; vestibulul, cabinetul de lucru și camera copiilor care dau spre curtea unde se găsesc vechile grajduri ale ducelui de Biron, favoritul împărătesei Ana, în secolul al XVIII-lea. Mai sunt încă trei camere unde locuiau cele două cumnate ale poetului. Neavând destui bani pentru a-și mobila apartamentul după ultima modă, familia Pușkin adunase piese de mobilier disparate. Piese moștenite sau primite stăteau alături de cele vechi și se amestecau cu cele noi. În cabinetul de lucru al poetului putem reconstitui atmosfera în care trăia. O masă foarte simplă îmbrăcată în piele, chiar masa la care scria Pușkin și pe care regăsim obiectele lui personale: un cuțit dublu de tăiat hârtia din fildeș, un portofel brodat cu mici perle, un clopoțel, o veioză din fier, un sfeșnic cu toartă, tot din fier, și un sigiliu pentru scrisori din fontă, cu inscripția — A. S. Pușkin. Călimara din bronz pe care se sprijină un negru cu bustul gol este din epoca respectivă, cu picioare în stil Empire și cu un mic suport pentru pana de scris. Și pentru a demonstra cât de răspândită era franceza, cartea de vizită a poetului este scrisă în această limbă. Printre obiectele mai vechi, găsim în vestibul un sipet din lemn întărit cu fier forjat, moștenit de la străbunicul său, negrul lui Petru cel Mare, Ibrahim Hannibal (Pușkin își ținea aici actele personale), un baston, o sabie, amintire din călătorie. Dar Pușkin nu avea timp să se bucure de apartamentul său, căci era mai tot timpul plecat. Cumnatele lui erau la vârsta măritișului și el trebuia să-și însoțească pretutindeni soția și cele două surori ale ei. Aceste nopți prelungite îl obligau să se trezească la ora două după-amiaza ca să ia cina pe la ora opt și să iasă din nou pentru încă o noapte întreagă. Odinioară monden, Pușkin se plictisea acum la balurile de la Sankt-Petersburg și nu se înviora decât în prezența admiratoarelor sale iubitoare de poezie. De altfel, el le mărturisea prietenilor: „Mă

învârt în lumea bună, soția mea e foarte la modă, asta cere din ce în ce mai mulți bani, dar banii înseamnă creație, iar creația pretinde solitudine."

În vara anului 1834 Pușkin le-a dus pe Natalia și surorile ei pe insula Kamenni. De mai bine de zece ani labirintul insulițelor prin care Sankt-Petersburgul se prelungea până în Golful Finlandei devenise locul de vilegiatură al aristocrației petersburgheze. Pe aceste insule acoperite cu pajiști, păduri și grădini, brăzdate de pâraie, presărate cu lacuri, iazuri și canale, s-au înălțat somptuoase case de vacanță și chiar și un teatru. Nu trecea o zi fără să fie organizate vreo reprezentație, vreun bal, un picnic sau o plimbare cu barca. Odată cu venirea primelor zile frumoase, lungi caravane de căruțe transportau canapele, mese, până și piane de la Sankt-Petersburg. Rușii, care sunt experți în construcțiile din lemn și modelează lemnul de brad cu abilitate, făcuseră din casele de pe insulă niște mici bijuterii în stil helvetico-moscovit, adevărate vile elvețiene în dantelă de lemn.

Foarte la modă era o plimbare pe insula Krestovski unde, în acordurile muzicii interpretate de două sau trei fanfare militare, doamnele și domnii în ținută elegantă se plimbau de-a lungul unei alei foarte largi, acoperită cu nisip roșu și cu băncuțe vopsite în verde de o parte și de alta. Această alee se afla pe malul stâng al micii Neva (Nevka).

Lui Pușkin îi plăcea să citească în tihnă pe imensul balcon al casei de vacanță. După luni întregi de brumă, era o adevărată plăcere să te destinzi în mijlocul florilor, să râzi din toată inima, să bei ceai și să iei masa. Cele trei surori coborau adesea în grădină unde brodau, așezate sub mesteceni. Câteodată Aleksandrina, una dintre cumnate, îl obliga pe Pușkin să-și citească poeziile cu voce tare în timp ce ea făcea dulceață la umbra stejarilor de pe mica pajiște de lângă casă. Natalia nu prea

aprecia aceste momente și declara fără ocolișuri: „Doamne Dumnezeule, ce mă plictisiți cu poezia voastră! Dar continuați, vă rog, în acest timp eu o să-mi arunc o privire prin garderobă."

Aleksandrina îl privea atunci melancolic pe Pușkin, cu niște ochi stranii și scânteietori pe sub genele negre...

Pe fundalul acestei vieți sentimentale agitate, Pușkin relata la 26 ianuarie 1834 în jurnalul său: „Baronul d'Anthès și marchizul de Pina vor fi admiși ofițeri. Garda imperială protestează."

Născut în 1812, Georges d'Anthès, originar din Alsacia, venise la Sankt-Petersburg la sfârșitul anului 1833, sperând să facă avere. Avea o scrisoare de recomandare din partea prințului moștenitor al Prusiei, viitorul împărat Wilhelm I.

În timpul călătoriei, tânărul a răcit și a făcut guturai; la început nu s-a îngrijit, contând pe constituția sa robustă, dar boala s-a agravat cu repeziciune și o inflamație cronică l-a obligat să rămână într-un orășel prăpădit din Germania. Zilele se scurgeau lent și umbra morții devenea din ce în ce mai amenințătoare la căpătâiul călătorului singuratic. Abandonat pe pământ străin, își vedea cu anxietate secate și ultimele resurse...

Deodată, modestul han a fost cuprins de o animație neobișnuită. Patronul se agita, slujnicele alergau de colo colo. Era convoiul ambasadorului Olandei, baronul Heeckeren, care își relua postul la curtea din Sankt-Petersburg. Avarierea unei berline l-a obligat să facă un popas prelungit. Fermecat de tânărul d'Anthès, baronul Heeckeren a așteptat ca acesta să se vindece înainte de a se întoarce în capitală.

Această întâlnire seamănă foarte mult cu cea a celebrului aventurier din secolul Luminilor, Casanova, care, la vârsta de douăzeci și unu de ani, l-a întâlnit în cercurile rău famate ale Veneției pe puternicul senator Matteo Bragadin. „Voi fi femeia dumneavoastră", i-a

promis el lui Matteo înainte de a juca alternativ rolul de soție și fiu adoptiv al acestuia.

Contemporanii lui Pușkin îl descriau pe Heeckeren ca pe un bătrân îndrăgostit de un efeb cu bucle blonde care a cedat, de dragul carierei, avansurilor diplomatului. Un camarad de regiment al lui d'Anthès, prințul Aleksandr Trubețkoi, a fost încă și mai precis: „N-aș ști să spun dacă el era amantul lui Heeckeren sau dacă Heeckeren era amantul lui...

Pe-atunci aceste raporturi erau foarte răspândite în înalta societate. Judecând după faptul că d'Anthès curta în mod constant femeile, se presupune că în relațiile sale cu Heeckeren el avea un rol cu desăvârșire pasiv."

Heeckeren l-a adoptat pe d'Anthès și s-a ocupat de cariera tânărului, prefigurând astfel raporturile dintre Vautrin și Rastignac, puse în scenă de Balzac.

În felul acesta d'Anthès a transgresat normele sexuale și a sedus atât bărbați cât și femei, căutând o serie de femei influente și pline de cochetărie la Sankt-Petersburg pentru a-și asigura ascensiunea socială.

Pușkin avea să se întâlnească nu peste multă vreme cu acest ofițer afabil. Poetului îi plăcea să meargă la un restaurant franțuzesc din capitala rusă, Dumé, unde aprecia în mod deosebit vinurile alese de Bordeaux și șampania Veuve Clicquot. În plus, Dumé propunea un savant și rafinat amestec de bucătărie franceză și bucătărie rusă. Pușkin s-a așezat la masa celui al cărui nume era deja pe buzele tuturor femeilor: Georges d'Anthès.

D'Anthès i-a plăcut imediat lui Pușkin. Comportamentul lui avea mereu ceva teatral, el transforma în spectacol orice eveniment cotidian, iubea vorbele de duh și încânta prin gesturi neașteptate. Sub acest aspect îi semăna lui Pușkin, căci amândoi erau entuziaști și spontani. Pușkin era amuzat de spiritul de frondă al tânărului d'Anthès, care în trei ani primise patruzeci și trei de mustrări din partea superiorilor săi. Iar cuce-

ririle amoroase ale lui d'Anthès nu se poate spune că îl amuzau mai puțin pe Aleksandr, el însuși mare cunoscător în materie. Într-adevăr, acest băiat frumos cu bucle blonde și cu talia zveltă a devenit repede copilul iubit al doamnelor din societatea petersburgheză, care manifestau o atracție deosebită față de francezi și față de tineri. Impetuos, îi plăcea să se laude cu succesele sale. Când un camarad de regiment l-a tachinat în legătură cu aceste cuceriri, d'Anthès i-a răspuns cu insolență:

— Însurați-vă și vă voi dovedi pe loc ce știu să fac!

Tânărul căuta, așadar, în mod deliberat gloria seducătorului. Această strălucită reputație îi asigura o carieră militară, împingându-l în fața scenei.

Georges d'Anthès le-a întâlnit prima dată pe surorile Goncearova în parcul palatului Pavlovsk. Cavalerul din garda imperială nu a stat prea mult pe gânduri până să se apropie de cele trei amazoane; acestea făceau furori prin abilitatea și eleganța cu care încălecau caii pursânge din celebrele grajduri care aparțineau familiei lor. Frumosul ofițer a devenit atunci din ce în ce mai galant și mai jovial.

La 31 iulie 1834, cele trei surori, însoțite de trei doamne, s-au dus la Krasnoe Selo, unde regimentul cavaleriei gărzii sărbătorea încheierea manevrelor. Se pregăteau să admire focul de artificii în sunetul fanfarelor, când deodată o aversă puternică le-a obligat să se refugieze în locuința căpitanului. În acea seară Georges d'Anthès și Natalia s-au aflat față în față, dar nu au schimbat decât banalități, fără a-și exprima sentimentele și gândurile secrete.

De atunci, la toate spectacolele și balurile, tânărul ofițer făcea în așa fel încât să fie aproape de Natalia. Îi trimitea numeroase bilețele prin intermediul Lisei, camerista doamnei Pușkin.

La început lumea din Sankt-Petersburg a reacționat cu indulgență: în fond, nu era nimic nou. Un admirator în plus al unei tinere și frumoase doamne nu surprindea deloc înalta societate. Moralitatea moștenită din secolul al XVIII-lea încă se mai măsura pe atunci cu foarte multă larghețe: iubirile femeilor măritate nu scandalizau pe nimeni. Bilețelele de dragoste, strângerile de mâini, săruturile, îmbrățișările dintre o doamnă și cavalerul ei iubit făceau parte dintr-o rutină admisă. Cu condiția, se înțelege, ca în public să nu se depășească limitele bunei-cuviințe.

Cu toate acestea, câte unii au început să bârfească: „Sunt îndrăgostiți nebunește unul de celălalt." Sau: „Baronul dansa cu doamna Pușkin mazurca. Păreau atât de fericiți în acel moment!" Nu știau cum se va termina toată această poveste și nici măcar nu doreau să-și imagineze sau să se gândească; la fel de inutil era să și vorbească. Și totuși, fiecare oră petrecută alături de Natalia îl umplea pe tânărul francez de o nespusă fericire.

Sofia Karamzina, prietena familiei Pușkin, a fost un alt martor al acestor demonstrații: „Cu privirea rătăcită, distrată și sălbatică, d'Anthès lansa ocheade Nataliei cu care a reușit totuși să danseze mazurca, și ți-era mai mare mila să vezi figura lui Pușkin care stătea vizavi, în cadrul ușii, tăcut, palid și amenințător."

Pe ambasadorul Heeckeren părea că îl amuză această situație. Iubita fiului său adoptiv, o femeie superbă, îi excita propriile simțuri.

Pentru a se apropia mai bine de casa Pușkin și a deturna bănuielile soțului gelos, Georges d'Anthès a inventat o întreagă stratagemă și i-a făcut curte în paralel Ecaterinei, sora Nataliei.

Nu e deloc surprinzător, în acest context, faptul că Pușkin era mai deprimat ca niciodată. Gelozia, cenzura țarului și grijile financiare, absența soarelui și asprimea iernii pe care o detesta, toate acestea se amestecau.

Pradă acceselor de mânie, poetul a provocat trei duelluri pentru niște motive absolut neîntemeiate. Moartea părea să fi pus deja stăpânire pe sufletul lui. În așa măsură încât în martie 1836, când s-a stins din viață doamna Pușkin mama — care fusese tot atât de mondenă ca și nora —, și-a ales locul de veci lângă defuncta, într-un cavou al mânăstirii situate în apropierea proprietății familiale.

Constatând cu amărăciune că mulțimea își schimbă adesea idolii, nu înceta să-i spună soției: „Nu mai sunt popular." Țarul, interzicând tipărirea unei piese intim legate de luptele literare de la Sankt-Petersburg, l-a însărcinat în mod oficial pe poet, care făcuse deja cercetări de arhivă privind genealogia propriei familii, să scrie istoria lui Petru cel Mare. Însă judecând după ciornele sale, Pușkin se gândise de mult să scrie o mare operă, poem sau roman, care să aibă ca scenă Sankt-Petersburgul, moravurile capitalei oferind intriga, iar locuitorii orașului — actorii. În centru, un erou aparținând acestei aristocrații care asistă la descompunerea clasei sale cu o luciditate neputincioasă, mândră, amară, ironică și, pare-se, disperată. Pușkin cunoștea mai bine decât oricine nefericirea de a avea spirit într-o lume care nu are câtuși de puțin. Dar așteptând trebuia să trăiască sau mai degrabă să supraviețuiască.

Revista lui literară, *Contemporanul*, nu avea succes, iar noua generație de scriitori declara că el aparține trecutului.

„Unde este Pușkin? Ce face Pușkin?" se întrebau atunci prietenii și admiratorii lui.

Dacă Aleksandr îi mărturisea soției dorința de a părăsi ambianța nesănătoasă a Sankt-Petersburgului care îi distrugea nervii și îi știrbea legenda, Natalia nici nu voia să audă să trăiască la țară (de altfel, sora poetului și soțul ei insistau să pună în vânzare proprietatea paternă de la Mihailovskoie, unde dorea el să se retragă).

În această epocă s-a transformat în tragedie romanul adevărat al vieții poetului. Situația financiară a cuplului a devenit catastrofală. Pentru a asigura traiul zilnic al familiei, Pușkin făcea din ce în ce mai multe datorii, trecea drept gaj nu numai lucrurile lui personale, ci și pe cele ale soției sau ale Aleksandrinei. Țarul i-a acordat cu siguranță un împrumut important, dar pentru rambursarea acestuia îi era reținut aproape tot salariul de *Kammerjunker*.

În această conjunctură s-a insinuat d'Anthès în viața conjugală a lui Pușkin sau, mai precis, în viața celor două surori Goncearova, Natalia și Ecaterina. Pasiunea lui pentru Natalia să fi fost oare reciprocă? D'Anthès lasă să se înțeleagă acest lucru într-o scrisoare din 14 februarie 1836, adresată lui Heeckeren:

„Am avut o discuție, ultima dată când am văzut-o, care a fost teribilă, dar care mi-a făcut bine; căci era vorba despre nici mai mult nici mai puțin decât faptul de a se refuza unui bărbat pe care îl iubește... iar eu nu am găsit nici un cuvânt să-i răspund; dacă ai ști cum mă consola, căci vedea bine că mă stăpânesc și că situația mea e îngrozitoare, iar când mi-a spus: «Vă iubesc cum n-am mai iubit niciodată, dar nu-mi cereți altceva decât inima, căci restul nu-mi aparține, iar eu nu pot fi fericită decât respectându-mi toate îndatoririle», te asigur că din ziua aceea iubirea mea pentru ea a sporit în intensitate... Ea și cu mine suntem un tot..."

Această declarație seamănă cu răspunsul dat de Tatiana lui Oneghin: „Vă iubesc, dar nu vă voi aparține niciodată..." Să nu uităm că amândoi nu aveau decât douăzeci și trei de ani și că mariajul cu Pușkin fusese aranjat. Chiar dacă îi rămânea fidelă, Natalia nu era desigur insensibilă față de iubirea înflăcărată a lui d'Anthès, oglindă a propriei tinereți. Ea nu-și închipuia că această aventură se va transforma într-o dramă.

La 4 noiembrie 1836, mai mulți prieteni ai lui Pușkin au primit o misivă ciudată, un plic pe numele lor în care se găsea o scrisoare sigilată adresată poetului.

Scrisă cu majuscule și în limba franceză, textul cuprindea următoarele:

„Comandorii și cavalerii Ordinului Serenisim al Încornoraților reuniți în sesiune extraordinară sub președinția venerabilului mare maestru al Ordinului, Excelența Sa Narișkin, l-au numit în unanimitate pe:

Dl Aleksandr Pușkin în funcția de adjutant al marelui maestru al Ordinului Încornoraților și de istoriograf al Ordinului.

Secretar permanent: contele J. Borch."

Cine erau Narișkin și Borch? Narișkin era soțul amantei oficiale a țarului Alexandru I, iar contele Borch, un homosexual renumit din Sankt-Petersburg, căsătorit din 1830 cu o femeie care, potrivit lui Pușkin, „își vizita vizitiul".

Bineînțeles că era vorba de o scrisoare anonimă.

Până atunci Pușkin nu se implicase în toată această poveste. Dar în acel moment a fost cuprins de o furie nestăpânită și s-a năpustit asupra soției pentru a lămuri situația. A urmat o discuție furtunoasă. Natalia a recunoscut că avusese o atitudine îngăduitoare față de iubirea lui d'Anthès, dar i-a declarat soțului ei că-l respinsese pe tânăr. Cu toate acestea, a mărturisit Natalia, el continua să o curteze.

Pușkin nu și-a insultat soția. Totuși, a reacționat ca un bărbat al timpului său: chiar în ziua respectivă, d'Anthès primea din partea lui o scrisoare de provocare la duel.

Înspăimântate, Natalia și cele două surori ale ei l-au însărcinat pe fratele lor mai mic să intervină pe lângă preceptorul moștenitorului tronului, foarte influentul om de litere Jukovski, pentru ca acesta să încerce să-l convingă pe Pușkin să renunțe la duel.

În aceeași dimineață a zilei de 6 noiembrie 1836, poetul a primit un scurt mesaj din partea ambasadorului Olandei explicând că, întrucât fiul său adoptiv era angrenat în executarea unor manevre militare, a citit el însuși scrisoarea de provocare la duel și dorea să-l întâlnească pe Pușkin în legătură cu acest subiect.

După nenumărate intervenții, Pușkin i-a acordat lui d'Anthès un răgaz de cincisprezece zile. Cu nervii la pământ, poetul nu reușea să stea o clipă locului. Tresărea tot timpul, îl deranja râsul copiilor, își deschidea corespondența cu nervozitate și nu reușea să-și găsească somnul. Măsura camera în lung și-n lat cu mâinile în buzunare. Câteodată i se urca sângele la cap cu atâta violență, încât alerga să se răcorească cu apă rece. Convins că duelul făcea parte din obligațiile lui de persoană publică și că numai acest duel putea să-i salveze onoarea, era nerăbdător să treacă la acțiune pentru a recâștiga demnitatea familiei.

Următoarele două săptămâni au fost marcate de un veritabil balet diplomatic destinat să-l facă pe Pușkin să se răzgândească. În cele din urmă, diplomat cu experiență, bătrânul baron a găsit o soluție de compromis, convingându-l pe d'Anthès să se însoare cu Ecaterina, sora Nataliei. Ambasadorul Olandei înțelegea foarte bine că un asemenea duel ar fi afectat nu numai viitorul fiului său adoptiv, ci și propria lui carieră.

S-au auzit voci care spuneau că lui d'Anthès îi era pur și simplu teamă de acest duel și că voia să scape, sau că țarul în persoană i-ar fi sugerat să se însoare cu Ecaterina pentru a se încheia această poveste.

Fiecare dintre cele trei surori a perceput apropiata căsătorie în felul ei. Aleksandrina făcea tot posibilul să-și calmeze cumnatul, Ecaterina nu vedea decât un singur lucru: nu va rămâne fată bătrână și va deveni soția frumosului ofițer francez. Natalia părea agasată de aceste pregătiri. Iată ce scria Sofia Karamzina: „D'Anthès

are un aer foarte mulțumit, pare chiar stăpânit de o mare exuberanță... Natalia e nervoasă, îngândurată și vorbește cu un tremur în voce de căsătoria surorii ei; Ecaterina e în al nouălea cer de fericire... Publicul se miră, dar, dat fiind că s-a păstrat secretul în privința scrisorilor (scrisorile anonime și provocarea la duel), acest mariaj este explicat foarte simplu. Pușkin, prin comportamentul său agitat, prin interjecțiile lui misterioase remarcate de toată lumea și prin maniera lui de a-l brusca și a-l evita în public pe d'Anthès, va sfârși prin a trezi bănuieli."

În ceea ce îl privește pe d'Anthès, pentru a mai calma spiritele, evita cuplul Pușkin și îi scria viitoarei sale soții: „Vă iubesc, scumpa mea Ecaterina, și vreau să vă repet această declarație cu toată sinceritatea care vine din adâncul ființei mele... Vă aparțin, puteți fi sigură de acest lucru, iar faptele mele o vor dovedi, dacă vă îndoiți de vorbele mele."

Doamnele din saloanele petersburgheze nu mai conteneau să vorbească despre logodna „de neconceput" și „de neînțeles" a frumosului francez. „Să-și distrugă viitorul pentru dragostea unei femei... cât altruism, câtă abnegație!" șușoteau ele foarte impresionate.

Iar d'Anthès devenea un erou romantic, în timp ce Pușkin își atrăgea oprobriul înaltei societăți care îl acuza că face dovada unei încăpățânări oarbe. Până și amicii lui Pușkin se întrebau: „Dar ce vrea la urma urmelor? E nebun! Face pe viteazul."

În ochii lor, el trebuia să se considere satisfăcut de vreme ce îl constrânsese pe mult prea năvalnicul îndrăgostit de soția lui să se însoare cu „urâta sa cumnată".

Oricum, căsătoria a avut loc la 10 ianuarie 1837; duelul părea dat uitării. Pușkin nu a asistat la ceremonie, iar Natalia a părăsit adunarea înainte de masa festivă.

Dar atitudinea tânărului francez nu s-a schimbat câtuși de puțin. El o curta pe Natalia cu mai multă

asiduitate decât oricând. Proaspăt căsătorit, a reușit o adevărată performanță obținând o întâlnire cu ea prin intermediul frumoasei Idalia Poletika, una dintre prietenele intime ale Nataliei, care îl detesta pe Pușkin.

Această întâlnire rămâne un argument decisiv împotriva tinerei femei.

Mai târziu, Natalia însăși îi va povesti prințesei Wiazemski că d'Anthès a scos cu acea ocazie pistolul, amenințând că se sinucide dacă ea va refuza să i se dăruiască.

În public, Natalia încerca firește să îl evite pe d'Anthès, dar el era întotdeauna în apropierea ei. Abia reușea să se îndepărteze de tânăr că se și ivea tatăl adoptiv al acestuia care îi șoptea la ureche câteva vorbe despre iubirea nebună a fiului său, în stare să-și pună capăt zilelor. Și, indignat de răceala și cruzimea tinerei femei, i-a dezvăluit până și un plan detaliat de a fugi împreună cu d'Anthès. Ce urmărea el? Să-i dezbine pe poet și pe soția acestuia? Se juca el oare cu sentimentele ei cu scopul de a ațâța mai bine propriile lui sentimente pentru d'Anthès?

Înalta societate petersburgheză punea pariuri: era Pușkin înșelat sau nu? Nimic nu le amuza mai mult pe doamnele din lumea bună decât să îi invite rând pe rând la dineu pe protagoniștii dramei.

Intuitiv, Pușkin se lăsa cu atât mai puțin păcălit cu cât bravadele rivalului său depășeau orice limită. Astfel, adresându-se Nataliei în timpul unui dineu, d'Anthès a întrebat-o dacă este mulțumită de pedichiuristul pe care i-l recomandase Ecaterina: „El pretinde că bătătura dumneavoastră este mult mai frumoasă decât a soției mele!" Asistența a sesizat cu ușurință acest calambur*...

În candoarea ei, Natalia continua să-i relateze totul (sau aproape totul) soțului său, menționându-i astfel

---

* Joc de cuvinte în limba franceză bazat pe asemănarea fonetică dintre *cor* (bătătură) și *corps* (corp). (*N.t.*)

și acest joc de cuvinte. Nebun de mânie, Pușkin i-a scris pe loc tatălui adoptiv al lui d'Anthès.

„25 ianuarie 1837

Domnule baron,

Înainte de toate, permiteți-mi să rezum ceea ce s-a petrecut. Atitudinea fiului dumneavoastră mi-era pe deplin cunoscută de mult timp și nu putea să-mi fie indiferentă; dar, păstrându-se în limitele bunului-simț, iar eu știind foarte bine că soția mea merită toată încrederea și tot respectul, mă mulțumeam cu rolul de observator, cu riscul de a interveni atunci când aș fi considerat necesar... Nu-mi mai este suficient un simplu duel, și, oricare ar fi rezultatul, nu mă voi considera răzbunat îndeajuns nici prin moartea fiului dumneavoastră și nici prin recenta lui căsătorie..."

După această a doua provocare duelul devenea inevitabil.

Pușkin nu i-a ascuns soției că se va bate. Când a întrebat-o pe Natalia pentru cine plânge, ea a răspuns: „Pentru cel care va fi ucis..."

În ziua de 27 ianuarie 1837, Pușkin s-a sculat bine dispus la ora 8 dimineața. După ceai, el a scris și a luat masa ca de obicei la ora 11, stând între Natalia și Aleksandrina. A cerut să i se aducă mantoul. Aflat deja în pragul ușii, s-a răzgândit, s-a întors din drum și a ordonat să i se ducă haina în birou. Apoi a făcut un pas înainte și a trecut din nou pragul casei. Pentru ruși acesta este un semn rău. Poetul, el însuși foarte superstițios, știa că în simbolistica țării sale pragul ușii reprezintă o graniță imaginară între viață și moarte.

În acel început de după-amiază, razele soarelui scăldau camerele casei. Se părea că primăvara timpurie de la Sankt-Petersburg nu era departe. Mergând de-a lungul râului Moika, poetul a început să tremure de frig: ar fi mai bine ca la ora duelului să nu iasă fără mantou, căci un frison în momentul în care va trage i-ar putea fi

fatal. S-a dus la ambasada Franței pentru a se întâlni cu diplomatul francez d'Archiac, martorul lui d'Anthès.

Pușkin i-a declarat sec: „Există două tipuri de soți înșelați, cei care sunt de fapt și de drept știu la ce să se aștepte; ceilalți sunt mulțumită publicului, iar situația lor este cea mai umilitoare, și acesta este cazul meu."

Au discutat apoi despre modalitățile duelului, ale cărui condiții au fost stabilite în scris. „1. Cei doi adversari se vor așeza la douăzeci de pași distanță, la cinci pași de cele două bariere care se vor afla la zece pași între ele..."

Condițiile impuse de Pușkin erau de o severitate exemplară: duelul era organizat pentru a ucide.

Poetul s-a întors apoi acasă. Natalia își însoțise copiii la niște prieteni. În apartament era o liniște deplină. Către ora 15.30, îmbrăcat de această dată cu haina de blană, Pușkin s-a întâlnit cu martorul său, Danzas, într-o patiserie învecinată.

Soarele îndemnase lumea bună a Sankt-Petersburgului să iasă pe dealurile înzăpezite ale insulelor. Numeroase persoane au fost surprinse să vadă sania poetului îndreptându-se spre satul de vacanță la ora aceea târzie. Era aproape de amurg când sania a ajuns la vila comandantului fortăreței, locul de întâlnire (și astăzi admiratorii poetului mai vin în pelerinaj aici). Zăpada era atât de mare, încât le ajungea până la genunchi. Așezat pe o moviliță, Pușkin privea pregătirile pentru duel cu o expresie de totală indiferență. S-a ridicat brusc și a spus:

— Ei bine, ați terminat în sfârșit?

După ce au măsurat numărul pașilor, martorii și-au aruncat hainele pe zăpadă pentru a stabili barierele, au încărcat pistoalele și le-au înmânat celor doi adversari. Martorul și-a agitat pălăria. Cei doi bărbați au avansat. Pușkin se oprise deja în fața barierei sale, întors puțin într-o parte, pregătindu-se să ochească.

D'Anthès nu mai avea decât un pas de făcut până la haina martorului său, când un foc de armă a răsunat în liniștea de gheață.

Pușkin a fost cel care s-a prăbușit. A murit a doua zi.

De atunci, el este considerat nu numai un simbol al Sankt-Petersburgului, ci și una dintre cele mai mari figuri istorice ale acestei țări.

În clipele de deznădejde și chiar în fața marilor tragedii ale secolului al XX-lea, rușii aveau obiceiul să spună: „Când nu mai rămâne nimic, mai este totuși Pușkin..."

Călătorii francezi pe malurile Nevei

Personalitatea poetului a marcat pentru totdeauna atmosfera capitalei Imperiului țarilor. De acum înainte se va vorbi de istoria Sankt-Petersburgului înainte și după Pușkin.

Dar enigma acestui oraș insolit nu poate fi descifrată fără a cunoaște un text esențial care îi aparține lui Gogol.

„Nimic nu-i mai frumos, cel puțin la Petersburg, decât Nevski Prospekt; pentru capitală, el înseamnă totul. Prin ce nu strălucește această stradă, cea mai frumoasă dintre frumoasele metropolei noastre! Un locuitor al cartierelor Petersburgului sau Vâborg, care nu și-a vizitat de câțiva ani prietenul din Peski, sau de la Bariera Moscovei, poate fi sigur că-l va întâlni aici. Nici un anuar de adrese, nici un birou de informații nu-ți va oferi informații atât de sigure ca Nevski Prospekt. Atotputernicul Nevski Prospekt! Singura distracție a Petersburgului sărac în petreceri! Ce bine îi sunt măturate trotuarele și — Doamne! — câte picioare și-au lăsat urmele pe ele! Și cizma greoaie, murdară, a unui soldat lăsat la vatră, sub apăsarea căreia parcă plesnește și granitul, și pantofiorul miniatural, ca fumul, al unei doamne tinere, care își întoarce căpșorul spre vitrinele strălucitoare ale unui magazin, precum floarea-soarelui către astrul ceresc, și sabia zăngănitoare a unui sublocotenent

plin de speranțe, care lasă pe el o zgârietură adâncă, totul își revarsă aici vigoarea forței sau vigoarea slăbiciunii. Ce fantasmagorie rapidă se săvârșește pe el în decursul unei singure zile! Câte transformări suferă într-o zi și o noapte! Să începem cu primele ore ale dimineții, când întregul Petersburg miroase a pâini fierbinți, de-abia scoase din cuptor, și se umple de femei bătrâne, îmbrăcate în rochii rupte și paltoane ponosite, care iau cu asalt bisericile și ațin calea trecătorilor miloși. Atunci Nevski Prospekt este pustiu: trupeșii proprietari ai magazinelor și tejghetarii încă mai dorm în cămășile lor de olandă sau își spală obrazul simandicos și beau cafea; cerșetorii se adună la ușile cofetăriilor, unde câte un Ganimede* somnoros, care ieri zburase ca musca servind ciocolată, iese cu mătura în mână, fără cravată, și le aruncă plăcinte uscate și resturi. Pe stradă umblă mulțimea truditoare: uneori o traversează mujicii ruși, grăbindu-se la muncă, având în picioare niște cizme atât de murdare de var, încât nici apa canalului Ekaterinski, renumită prin curățenia sa, nu le-ar putea spăla. La ora aceasta, în mod obișnuit, doamnele ar trebui să se jeneze să iasă din casă, pentru că poporului rus îi place să vorbească cu niște expresii atât de tari, cum dumnealor, cu siguranță, n-au auzit nici la teatru. Din când în când, vezi câte un funcționar somnoros cu servieta subsuoară, dacă drumul spre departamentul lui trece prin Nevski Prospekt. S-ar putea spune cu toată certitudinea că, în acest timp, adică până la ora douăsprezece, Nevski Prospekt nu constituie pentru nimeni un scop, ci servește numai ca mijloc: treptat, se umple de oameni care au ocupațiile lor, grijile lor, supărările lor, dar care îl ignoră cu desăvârșire. Mujicul rus vorbește despre o grivnă** sau despre șapte pitaci de aramă, bătrânii și bătrânele dau din mâini sau vorbesc

---

* *Ganimede*, paharnicul lui Zeus în mitologia greacă.

** *Grivnă*, monedă de 10 copeici în Rusia de altădată.

singuri, uneori cu gesturi destul de ciudate, dar nimeni nu-i ascultă și nu râde de ei, poate doar cu excepția băieșandrilor cu halate pestrițe, care trec ca fulgerul pe Nevski Prospekt, ducând clondire goale sau cizme de comandă. În acest timp, oricum te-ai îmbrăca, chiar dacă în loc de pălărie ai purta o șapcă pe cap, chiar dacă gulerul ți s-ar ridica mult deasupra cravatei, nimeni nu te ia în seamă.

La ora douăsprezece, pe Nevski Prospekt preceptorii de toate națiile fac incursiuni cu învățăceii lor ce poartă guleraşe de batist. Câte un John englez sau un Cocq francez merg la braț cu discipolii încredințați grijii lor părintești și le explică, cu manierată gravitate, că magazinele au firme numai ca să putem afla ce mărfuri se află înăuntru. Guvernantele, palide *miss* și rumene slave, pășesc maiestuos în urma copilelor subțiri și zglobii, poruncindu-le să-și ridice un pic umărul sau să-și îndrepte spatele; cu alte cuvinte, în acest timp avem un Nevski Prospekt pedagogic. Dar, cu cât ne apropiem de ora două, cu atât se micșorează numărul preceptorilor, al pedagogilor și al copiilor; în cele din urmă, ei cedează locul părinților, care merg la braț cu prietenele lor nevricoase, îmbrăcate în straie pestrițe, multicolore. Încetul cu încetul, li se alătură toți cei ce și-au încheiat treburile domestice destul de importante... Acestora li se adaugă și cei cărora o soartă de invidiat le-a hărăzit binecuvântatul titlu de funcționar cu însărcinări speciale. Urmează cei care au slujbe la ministerul de externe și se disting prin nobletea ocupațiilor și a manierelor... Tot ce întâlnești pe Nevski Prospekt e plin de bună-cuviință. În acest binecuvântat răstimp de la două la trei după-amiază, care ar putea fi numit capitală în mișcare a bulevardului Nevski Prospekt, se desfășoară principala expoziție a celor mai frumoase creații umane. Unul își etalează redingota elegantă, cu cea mai bună blană de castor, altul — minunatul său nas

grecesc, al treilea poartă favoriți superbi, al patrulea, o doamnă, are o pereche de ochi frumoși și o pălărie nemaipomenită, al cincilea — un inel de filfizon, cu talisman, pe degetul mic, al șaselea, tot o doamnă, are piciorușul încălțat cu o ghetuță fermecătoare, al șaptelea își etalează cravata uluitoare, al optulea — mustățile ce te lasă cu gura căscată. Dar bate ora trei, iar expoziția ia sfârșit, mulțimea se rărește... La ora trei are loc o nouă schimbare. Pe Nevski Prospekt se face deodată primăvară: bulevardul se umple de funcționari îmbrăcați în uniforme verzi.

De la ora patru, Nevski Prospekt este pustiu și-i foarte puțin probabil să întâlnești măcar un funcționar. Mai poți vedea doar câte o croitoreasă care iese din magazin și trece bulevardul în fugă, cu o cutie în mână; câte o biată victimă a unui grefier filantrop, care i-a făcut vânt în lume numai într-o manta de dimie; câte un tip excentric în trecere prin oraș, pentru care toate ceasurile sunt la fel; câte o englezoaică lungă și deșirată cu o poșetă și o carte în mână, câte un breslaș, un rusnac cu surtuc de demicoton, cu talia pe spinare, cu barbă ascuțită, ducându-și zilele de azi pe mâine, la care totul se mișcă: spinarea, și mâinile, și capul, și picioarele, când calcă cuviincios pe trotuar...

Dar de îndată ce amurgul cade peste case și străzi, iar gardianul de noapte, punându-și rogojina în cap, urcă pe scară ca să aprindă felinarul, când în vitrinele joase ale magazinelor se-arată stampele ce nu îndrăznesc să iasă la iveală în timpul zilei, atunci Nevski Prospekt prinde iarăși viață și începe să se miște. Atunci vine un timp misterios, când lămpile învăluie totul într-o lumină ademenitoare, plină de farmec. Întâlnești acum mulți tineri, mai ales burlaci, îmbrăcați în redingote și mantale groase. În acest timp se simte un țel sau, mai bine zis, ceva ce seamănă a țel, ceva instinctiv; pașii tuturor se iuțesc și devin, în general, foarte neregulați.

Lungi umbre alunecă pe ziduri și pe caldarâm și mai că nu ating cu capetele podul Polițeiski. Îi întâlnești aici pe bătrâneii venerabili care, și la ora două, s-au plimbat cu prestanță și extraordinară distincție pe Nevski Prospekt. Îi vezi fugind pe tinerii registratori de colegiu, încercând să arunce o privire sub pălăria unei doamne văzute de departe, ale cărei buze groase și obraji tencuiți cu fard plac teribil multora dintre plimbăreți, dar mai cu seamă vânzătorilor, breslașilor, negustorilor, care se preumblă în surtucuri nemțești, în grupuri mari, mergând de obicei la braț. Părăsind bulevardul Nevski și mulțimea lui, descoperă capitala. Casele au început să fie numerotate din secolul al XVIII-lea, dar numerotarea se făcea pe-atunci haotic. De-abia în 1834 s-a luat decizia să fie marcate așa cum sunt astăzi, stradă cu stradă, numerele pare de o parte, iar cele impare de cealaltă parte. Cu mari cheltuieli au fost înlocuite podurile de lemn cu poduri de piatră, iar cursurile de apă au fost canalizate, deși malurile mai îndepărtate de centru au rămas mult timp neamenajate și au servit drept loc de depozitare și vămuire a mărfurilor transportate în capitală..."

Acesta este orașul pe care îl va descoperi marchizul de Custine în 1839.

Custine sau călătoria într-o „Laponie cosmetizată"

La începutul anilor 1840, au fost publicate în Franța două lucrări având ca subiect cele două mari puteri: *Despre democrație în America*, de Tocqueville, și *Rusia în 1839*, de Custine.

Dacă analiza lui Tocqueville avea un caracter eminamente politic, cea aparținând lui Custine era mărturia unui călător sensibil și a unui fin observator al tuturor aspectelor vieții din Sankt-Petersburg.

În urma acestei călătorii care a durat cinci luni și pe parcursul căreia a vizitat „aproape o mie de locuri", el a conceput un veritabil jurnal alcătuit din treizeci și șase de scrisori și dintr-un rezumat al impresiilor sale despre Rusia în general și despre Sankt-Petersburg în particular.

Această carte, publicată în 1843 la Libraire d'Amyot, rămâne un surprinzător exemplu de intuiție și justețe a mărturiilor. Departe de a propune un portret nuanțat, Custine creionează o frescă terifiantă a despotismului care domnea la Sankt-Petersburg.

Înainte de a porni spre capitala Imperiului țarilor, marchizul de Custine (1790–1857) avea deja o bună experiență a călătoriilor în țări străine. Vizitase Elveția și Italia (1811–1812), Anglia și Scoția în 1822, unde s-a întâlnit cu Walter Scott, un adevărat personaj istoric. Stendhal și Sainte-Beuve aveau o părere foarte bună despre

memoriile lui de călătorie și față de pertinența judecăților sale. „Sunteți călătorul prin excelență", îi scria Balzac.

Custine se declara el însuși posedat de demonul călătoriei și spunea că nu s-a realizat decât călătorind. De altfel deviza lui era „să vezi ca să crezi".

Sosirea lui Custine pe malurile Nevei nu a fost lipsită de neplăceri. El a fost nevoit să suporte interminabilele formalități vamale și un interogatoriu dintre cele mai riguroase cu privire la adevăratele motive ale venirii lui în capitala rusă.

„O ședință a curții cu juri", va nota el. Dorința de a vedea țara, i s-a spus, nu constituie un motiv de a călători. A fost întrebat ce voia să viziteze la Sankt-Petersburg, cât timp intenționa să stea, nu avea vreo misiune diplomatică, publică, secretă sau vreun scop științific? Fusese trimis de guvernul său pentru a observa starea politică și socială a țării, sau de vreo societate comercială?

Marchizul nu putea nicidecum să declare faptul că relațiile personale care l-au determinat să se intereseze de Sankt-Petersburg se găseau în cercul strâns al aristocrației homosexuale.

Prințul K, o cunoștință dintr-o călătorie asupra identității căreia Custine a păstrat discreția, îl prevenise: „Despotismul rus nu atinge numai ideile și sentimentele, ci reconstituie faptele, luptă împotriva evidenței și triumfă în această luptă!" Atunci Custine nu l-a crezut. Nu i-a trebuit însă mult timp ca să înțeleagă că „spionajul destul de abject", întrebările „inoportune", „grosolane", „șocante" pe care le suportase veneau din partea „unor oameni cu desăvârșire impenetrabili și ale căror răspunsuri nu sunt decât niște subterfugii". Și nici prea mult nu i-a trebuit ca să pună cap la cap indiciile pentru a descifra enigma Sankt-Petersburgului — secrete, tăcere, minciuni, duplicitate, viclenie, ipocrizie, fraudă, disimulare —, prin care va denunța fără întrerupere caracteris-

ticile evidente ale societății în care se afla. Scrisorile îi erau deschise, bagajele controlate și cărțile confiscate.

Pe-atunci Rusia era o țară puțin cunoscută în Occident.

Înainte de a se îmbarca spre Sankt-Petersburg, Custine citise istoria lui Karamzin și avea deja informatori și oameni de contact la fața locului.

În acel an 1839, marchizul a asistat la căsătoria fiului lui Eugène de Beauharnais, Maximilian, duce de Leuchtenherg, cu fiica împăratului, marea ducesă Maria Nikolaievna. Având relații influente, marchizul a fost foarte repede introdus în anturajul țarului. Să notăm în trecere acele moravuri proprii Sankt-Petersburgului care permiteau unui călător francez, o simplă persoană particulară, să fie invitat la ceremonii la Palatul de Iarnă înainte chiar de a fi prezentat la curte.

Astfel, Custine a putut să-l examineze pe îndelete pe țar, să observe expresia severă a lui Nicolae, „bărbatul care voia să fie ascultat când alții ar fi vrut să fie iubiți"; și farmecul împărătesei: „Avea talia cea mai elegantă și, în ciuda faptului că era excesiv de slabă, avea o grație nedefinită."

Știindu-i pe petersburghezi ironici, reci, subtili, spirituali, și pierzându-și pe parcurs unul dintre pinteni, Custine și-a propus mai întâi să se ascundă printre invitații grupați pe scara Palatului de Iarnă, „cea mai mare și mai frumoasă reședință imperială din lume".

A intrat în cele din urmă în capela unde totul era lucrat în aur și în piatră. Înainte de binecuvântare, au început să cânte corurile și au fost eliberați doi porumbei gri:

„Nu pot să compar aceste cântări fără acompaniament decât cu Miserere din Săptămâna Mare în Capela Sixtină de la Roma... Pentru un iubitor de artă merită efortul de a face o călătorie la Sankt-Petersburg chiar și numai ca să asculte muzica din capela imperială: diferitele

grade de intensitate, de la piano la forte, nuanțele cele mai subtile sunt redate cu un profund sentiment."

În ziua următoare, pe 15 iulie, Custine se va întoarce la palat cu alți câțiva străini. „Împăratul ne-a primit cu o politețe afectată și delicată", și, ștergând cu radiera ceea ce spusese despre acest „autocrat", Custine adaugă: „Puteai să recunoști dintr-o singură privire o persoană obligată și obișnuită să menajeze amorul propriu al celorlalți."

Nicolae I a spus câteva cuvinte pentru a-i aduce la cunoștință marchizului faptul că îi va face plăcere să îl vadă străbătându-i imperiul. Apoi a sosit momentul când a fost prezentat împărătesei și a avut loc celebrul schimb de replici: „Doresc să vedeți mult și bine, spuse țarina. — Această dorință a Maiestății Voastre este o încurajare", răspunse Custine, la care primi următoarea replică: „Dacă aveți o părere bună, o veți spune, dar e inutil, căci nu veți fi crezut. Noi suntem prost văzuți și lumea nu dorește să ne cunoască mai bine."

Banchetele au continuat: „Petrecerea care a urmat este una dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut vreodată. Era o adevărată feerie! Toate balurile de la palat începeau cu «Poloneza», dansul la modă în această țară și care nu perturbă șirul ideilor; este ca o plimbare în pas solemn și în ritmul muzicii; fiecare cavaler conduce o doamnă de mână; sute de cupluri traversează în felul acesta imensele saloane ca într-o procesiune, străbătând întregul palat, căci cortegiul trece dintr-o sală în alta, șerpuind prin mijlocul galeriilor și saloanelor. Ceea ce m-a impresionat mai mult decât sala doamnelor din Palatul de Iarnă, așa bogată în aur cum este ea, a fost galeria unde s-a servit cina... Masa era uimitoare; totul mi se părea colosal la acest bal... Sute de persoane se așezau o dată la această masă servită într-o singură sală." Printre aceste persoane mai mult sau mai puțin impozante, Custine a observat statura impunătoare a hanu-

lui kirghizilor, însoțit de suita sa, și a „unei bătrâne regine a Georgiei, detronată în urmă cu treizeci de ani".

Nicolae I și țarina i-au oferit lui Custine propria lor versiune asupra moravurilor de la Sankt-Petersburg. Sensibili față de criticile străine, ei așteptau din partea lui Custine un raport adresat Occidentului care să fie așa cum țarul însuși ar fi dorit să-l scrie. Dar marchizul și-a dat repede seama de încercarea de mistificare ce se ascundea în spatele tuturor acestor precauții luate pentru a feri afacerile de stat de ochiul străinilor precum și al poporului: „Nimănui nu i se permitea să atingă fondul problemelor." Ca om care reflecta profund la toate aceste lucruri, Custine deplângea faptul că „femei, copii, servitori, părinți, favoriți, toți în Rusia erau nevoiți să urmeze uraganul imperial cu zâmbetul pe buze, până la moarte".

Marchizul era șocat de totala indiferență față de adevăr a curții de la Sankt-Petersburg și de dorința acesteia de a trăi în minciună. El, care în nici un caz nu voia să ascundă sau să îndulcească realitatea din orașul lui Petru, a fost înspăimântat de eforturile care se depuneau pentru a mistifica istoria orașului și a disimula starea de fapt.

Dar petersburghezii se mulțumeau cu această plăcere gratuită a minciunii în care Custine vedea o „perfidie a observației, o causticitate invidioasă, o tristețe satirică", căci era periculos să dezvălui adevărul pe malurile Nevei. Întregul sistem se baza pe ipocrizie. Pedepsele erau în totală contradicție cu codul penal. Pedeapsa capitală fusese abolită, dar mii de oameni mureau în minele din Siberia.

Era un oraș în care viața omului și ființele umane nu contau. Cruzimea nu avea la ruși același sens ca la occidentali; aici oamenii erau torturați și uciși cu răceală, fără pic de patimă, ceea ce contrasta cu ferocitatea revoluționarilor francezi.

Custine considera acest „fanatism mut" mult mai terifiant. Însă locuitorii orașului lui Petru erau mândri. Să fi fost ei oare supuși sau aceasta era natura lor intimă?

Rușii nu aveau nici cea mai vagă idee despre situația din afara țării. Credeau că lucrurile se prezentau la fel pretutindeni, că libertatea de gândire și de expresie nu exista nicăieri în lume. Custine îi descria ca „vanitoși și ambițioși" vorbind de „orgoliul Sankt-Petersburgului".

„O imensă ambiție era adânc înrădăcinată în sufletul poporului rus; ea își avea originea în mizeria întregii națiuni — o națiune de cuceritori, stăpânită de dorința de a-i tiraniza pe alții."

Custine vedea în această ambiție un pericol pentru o Europă dezbinată și dezorganizată în fața acestei mari puteri. „La Sankt-Petersburg este imposibil să fii fericit, aici domnește în permanență o atmosferă de spionaj." Această afirmație ne duce cu gândul la poemul cântărețului nefericirilor petersburgheze, Nikolai Nekrasov, *Cine poate fi fericit și liber în Rusia?*

La Sankt-Petersburg, citim în cea de a 19-a scrisoare, „secretul e lege, secretul administrativ, politic, social; discreție utilă și inutilă, tăcere zadarnică pentru a-ți asigura traiul zilnic; acestea sunt consecințele inevitabile ale caracterului primitiv al acestor oameni, coroborat cu influența guvernării lor". „Aici a minți înseamnă a proteja societatea, a spune adevărul înseamnă a zdruncina statul din temelii." În capitala rusă, „dacă minți se cheamă că ești bun cetățean, dacă spui adevărul, chiar și despre cele mai neînsemnate aspecte în aparență, se cheamă că ești conspirator. Veți cădea din grațiile țarului dacă veți declara că are guturai. Adevărul, iată dușmanul, iată revoluția; minciuna, iată liniștea, ordinea, aliatul constituției; iată adevăratul patriot!..."

Pentru alți vizitatori însă, nu exista nici un secret de descifrat, căci lor le era de ajuns să se lase amăgiți de

dulci iluzii. Astfel, pentru ei nu era nici o diferență între Sankt-Petersburgul real și cel prezentat Europei: „Dacă un străin se dovedește deosebit de activ" — se spune cu ironie în scrisoarea a 15-a — „dacă se scoală dis-de-dimineață după ce s-a culcat noaptea târziu, dacă nu ratează nici un bal după ce a asistat la toate manevrele militare, într-un cuvânt, dacă se agită suficient de mult ca să nu mai poată gândi, el este pretutindeni binevenit, este judecat cu bunăvoință, este aclamat; o mulțime de necunoscuți îi vor strânge mâna de fiecare dată când îi va vorbi sau îi va zâmbi țarul, iar după ce va pleca va fi declarat drept un călător distins. Parcă îl văd pe burghezul gentilom păcălit de muftiul lui Molière." „Spiritele cele mai oneste își pierd libertatea imediat ce intră în Rusia."

În concluzie, pentru Custine, Sankt-Petersburgul și palatele sale nu erau decât o „Laponie cosmetizată" la ordinul unui regim care nici el nu era altceva decât „o barbarie mascată". Este adevărat că marchizul, neștiind rusa, nu avea acces la literatura acestei țări și nu putea conversa decât cu reprezentanții păturilor superioare ale societății care vorbeau curent franceza. Periplul său prin Rusia s-a limitat la Sankt-Petersburg, la o scurtă vizită în Moscova și la târgul din Nijni Novgorod. Și astfel își va încheia el vizita mărturisind: „Am văzut mult rău, dar am intuit bine."

Pe măsură ce descoperea cruda realitate, scădea și atașamentul lui Custine față de Sankt-Petersburg. Mai întâi „călător", „filozof", „iubitor de adevăr", apoi „călător sincer" și „observator experimentat", el a sfârșit prin a spune fără înconjur că din „spectator imparțial" a devenit „observator ostil".

Astfel, nu și-a ascuns ușurarea pe care a resimțit-o atunci când a părăsit definitiv capitala Rusiei: „Iată-mă scăpat din Imperiul uniformității, al amănuntelor și al dificultăților."

Întrebându-se de ce călătorii recent întorși din Imperiu nu își exprimă bucuria cu mai multă sinceritate, a constatat cu luciditate: „De aceea admir eu fără să înțeleg influența pe care o exercită guvernul rus asupra spiritului. El nu numai că obține tăcerea supușilor săi, căci aceasta nu ar însemna mare lucru, dar se face respectat chiar și de la distanță de către străinii eliberați din disciplina sa de fier."

Însă Custine nu era dispus să cedeze. „A sosit vremea", explică el în rezumatul călătoriei sale, „ca acești oameni care descoperă cu atâta perspicacitate viciile și neajunsurile societăților noastre să se obișnuiască să suporte sinceritatea celorlalți. Liniștea oficială pe care o impunem față de ei îi induce în eroare, le insultă inteligența; dacă vor să fie recunoscuți de națiunile Europei și să fie tratați ca de la egal la egal, atunci trebuie să înceapă să se obișnuiască cu ideea de a fi judecați."

Și marchizul conchide sub formă de avertisment:

„Când fiul dumneavoastră va fi nemulțumit în Franța, folosiți rețeta mea, spuneți-i «Du-te în Rusia». Este o călătorie utilă oricărui străin, căci oricine va vedea această țară va fi mulțumit că trăiește oriunde în altă parte. E întotdeauna bine de știut că există o societate în care fericirea este cu desăvârșire imposibilă deoarece, printr-o lege a firii, omul nu poate fi fericit fără libertate."

Balzac sau nopțile Sankt-Petersburgului

În discuțiile sale cu diverși interlocutori, Custine a creat un dosar copleșitor, care va hrăni timp de un secol argumentația detractorilor Imperiului țarilor.

Aflând de criticile acerbe formulate de Custine în urma călătoriei sale la Sankt-Petersburg, Balzac a adoptat o atitudine rezervată față de el, renunțând chiar să-i mai dedice romanul *Colonelul Chabert*.

Dacă demonstrația lui Custine se baza pe noua opoziție pe care o percepea el între civilizație și barbarie, Balzac prefera să considere iubirea pentru o supusă a Imperiului țarilor, doamna Hanska, drept cauză a atașamentului său față de „spiritul Sankt-Petersburgului".

La 15 noiembrie 1838, Balzac îi mărturisea fără ocolișuri doamnei Hanska: „Nu se cunoaște faptul că eu sunt un mujic de pe moșia de la Pawofka, supus al unei contese ruse și admirator al puterii autocratice a suveranilor mei." În august 1840, el scria: „Iată-mă făcând politică și afirmându-mă drept prieten al rușilor, Dumnezeu să vă binecuvânteze! Cred în alianța rusă, îi urăsc pe englezi!"

El va concretiza de altfel această luare de poziție în favoarea Sankt-Petersburgului în *La Revue parisienne*, unde va scrie o cronică politică intitulată „Scrisori ruse". La un moment dat chiar declară: „N-aș ezita nici o clipă să devin rus dacă... Dar acest dacă este prea greu de descâlcit."

Balzac aștepta o dublă autorizare pentru a vizita capitala Imperiului țarilor, cea a autorităților ruse, care urma să sosească în curând, și cea a Evei Hanska. În vara anului 1843, ea i-a confirmat în sfârșit invitația de a veni să o viziteze la Sankt-Petersburg.

La 1 iulie, Honoré își exprima astfel starea de spirit: „Nu știu dacă mă voi mai întoarce. Franța mă plictisește, am făcut o adevărată pasiune pentru Rusia, sunt îndrăgostit de puterea absolută, vreau să văd dacă este așa de frumoasă precum cred. De Maistre a rămas mult timp la Sankt-Petersburg, poate că și eu voi face la fel."

Balzac a părăsit Parisul pe data de 19 iulie, s-a îmbarcat pe 21 și a ajuns la Sankt-Petersburg pe 29.

Nikolai Kiseleff, reprezentantul rus la Paris, anunța printr-o depeșă sosirea scriitorului: „Dacă romancierul Honoré de Balzac nu este încă la Sankt-Petersburg, el va sosi probabil foarte curând, căci și-a vizat pașaportul pe 2 ale lunii cu scopul de a se îmbarca spre Rusia la Dunkerque. Cum acest scriitor se confruntă mereu cu dificultăți financiare și cum în acest moment este mai strâmtorat decât oricând, este foarte posibil ca unul dintre scopurile vizitei sale să fie vreo speculație literară, deși ziarele afirmă contrariul. În acest caz, am putea profita de pe urma nevoii de bani a domnului Balzac, care încă se mai bucură de o oarecare popularitate aici, precum și în Europa în general, și să ne folosim de pana acestui scriitor pentru a infirma mărturiile domnului Custine care ne este ostil și care ne-a calomniat."

Potrivit afirmațiilor lui René Benjamin (un călător francez întâlnit pe drum), Balzac a parcurs opt sute de leghe în opt zile. Pe lângă o valijoară mai avea un coș cu provizii pentru drum, biscuiți, cafea tare și o sticlă cu lichior de anason. El bea din acest lichior în fața vameșilor germani explicându-le, într-o franceză plină de vervă, că Germania este o țară care îl plictisește de moarte. Aceeași

câmpie plată timp de douăsprezece ore: „E insuportabil pentru niște oameni onorabili!"

În timpul acestei călătorii, care a durat până la 29 iulie, Balzac s-a lăsat cuprins de reverie în fața unui plan al Sankt-Petersburgului realizat de Charles de Saint-Julien. Încerca să localizeze pe hartă cheiul Nevei, unde urma să debarce, descoperind deja semnificația „marii și micii Miliona".

Eva Hanska intenționase inițial să-l cazeze la hotelul Demourth, unul dintre cele mai bune din oraș, pe canalul Moika, în apropierea postului de poliție, pe artera principală a cartierului Amiralității. Dar până la urmă i-a reținut un apartament mobilat în casa Petrov, a cărei proprietară era o văduvă francofonă.

Influențată de tonul diplomaților ruși, doamna Hanska i-a recomandat să păstreze un anumit incognito, astfel că viața lui mondenă urma să se limiteze la minimum. Și totuși celebritatea romancierului a fost mai presus de aceste precauții. Dacă doamna Hanska făcuse greșeala să-l ascundă, el era cu toate acestea căutat de cele mai mari doamne ale capitalei, de contesa Nesselrode, spre exemplu, soția ministrului Afacerilor Externe și viitor cancelar al Imperiului Rus. Într-o scrisoare din 5 august 1843, adresată fiului ei, creionează în câteva cuvinte poziția lui Balzac și reputația acestuia în calitate de scriitor:

„Universul senzațiilor este extrem de vast. Cel care a descris ca nimeni altul universul femeilor, Balzac, se află printre noi, foarte surprins, presupun, de faptul că nu este căutat. Nimeni, din câte știu eu, n-a făcut nici cel mai mic demers pe lângă el (...) ce-i drept, el condamnă opera lui Custine, dar nu trebuie să-l credem pe cuvânt."

Contesa se înșela, Balzac se afla în centrul atenției femeilor din Sankt-Petersburg și urma să fie invitat de cea mai cunoscută dintre ele, de cea care era numită

„Prințesa Nopții". Prințesa Galițin era celebră în tot Petersburgul prin seratele ei somptuoase care nu începeau decât la miezul nopții, asupra cărora plana misterul și la care asistau celebritățile orașului, între care s-a numărat adesea și Pușkin.

Invitat la o astfel de serată, Balzac a comis una dintre acele gafe pentru care era recunoscut. Mulțumindu-i „Prințesei Nopții" pentru că trimisese o trăsură care să-l aducă, a declarat fără înconjur: „Medicii sunt cei pentru care se trimit trăsurile și nu marii scriitori."

Această gafă a intrat în istoria Sankt-Petersburgului.

De unde să știe el că recepțiile prințesei Galițin erau răspunsul la o sumbră predicție? Într-adevăr, de când un clarvăzător îi prezisese că va muri la miezul nopții, prințesa hotărâse să trăiască în palatul său somptuos cu draperiile trase și să metamorfozeze, prin sutele de candelabre aprinse, fiecare noapte în zi de sărbătoare. O sărbătoare nesfârșită care îmbrățișa pasiunile orașului și nu înceta niciodată.

Balzac, căruia nu îi scăpa nici cel mai mic amănunt al *Comediei umane*, era fascinat de birjarii din Sankt-Petersburg cu barbă lungă și caftane albastre încinse cu centuri colorate. Ce de discuții sordide nu a trebuit el să poarte pentru prețul unei curse sau al unei ore! Dar în capitala rusă, și-a zis el, „hoții erau cel puțin tot atât de numeroși ca și polițiștii". Balzac a studiat cu atenție acest oraș considerat a fi cel mai bine construit din Europa, aspectul impozant al străzilor și acele serate de o dulceață îmbătătoare unde întâlnea femei care îi cunoșteau scrierile pe de rost. Contempla îndelung apusurile feerice, iar când se plimba la braț cu doamna Hanska pe bulevardul Nevski își căuta cărțile prin librării sub privirea îngăduitoare a Evei, emoționată de naivitatea, de bunătatea și de entuziasmul lui pentru Sankt-Petersburg.

Cu excepția impresionantului roman adevărat trăit de Balzac alături de doamna Hanska, nu există nici o scriere a lui despre Rusia, mai ales după călătoriile întreprinse în acestă țară. A existat însă un proiect, o piesă despre Sankt-Petersburg intitulată *Petru și Ecaterina*, despre care aflăm detalii grație corespondenței cu doamna Hanska.

La 16 aprilie 1848, Balzac îi scria: „*Petru și Ecaterina* este o operă grandioasă *à la* Shakespeare, dar cu o bogăție înspăimântătoare de costume și decoruri. Va fi vorba despre viața lui Petru cel Mare și a celei de-a doua soții a lui: scena repudierii, cea a morții fiului său, a seducerii marelui vizir pe Prut sau a încoronării Ecaterinei vor atrage *tot* Parisul. Vor fi 3 sau 4 secvențe cu Petersburgul. Subiectul piesei, din punct de vedere literar, este o femeie din popor care urcă de la un act la altul, de pe o treaptă pe alta, până devine o mare împărătească, în timp ce marele legiuitor decade, din cauza patimei pentru băutură și a temperamentului său coleric, și se degradează într-o asemenea măsură, încât ajunge cu mult mai prejos decât soția sa. Lupta dintre aceste două forțe se încheie prin catastrofa morții lui Petru..."

În cele din urmă Balzac va renunța la acest proiect, dar un alt mare romancier va prelua sarcina de a dezvălui europenilor, sau cel puțin unei cântărețe franțuzoaice, „misterele Sankt-Petersburgului".

De pe Neva pe Sena

În secolul al XIX-lea, scriitorii ruși au început să fie recunoscuți în străinătate, mai ales datorită operelor lui Ivan Turgheniev, supranumit „uriașul blând din Sankt-Petersburg". În *Povestirile unui vânător*, care s-au bucurat de un imens succes, el a pledat cu talent pentru abolirea iobăgiei în Rusia. Cu excepția romanului *Părinți și copii*, personajele principale ale scrierilor sale sunt femei voluntare în opoziție cu bărbați lipsiți de personalitate.

În ceea ce îl privește pe Turgheniev însuși, el a întâlnit iubirea vieții sale la Sankt-Petersburg. Pentru a fi aproape de iubită, s-a îndepărtat de amicii săi din tinerețe care îmbrățișau teorii egalitariste și s-a stabilit definitiv în Franța, unde a legat prietenii cu Victor Hugo, Gustave Flaubert și Émile Zola.

Turgheniev nu devenise oare francez atunci când scria cele mai bune pagini ale sale în Franța, într-o casă rustică la Bougival, relicvă rusească reconstituită într-un peisaj impresionist pe malurile Senei?

Acest rus emigrat la Paris dădea impresia că își dedică întreaga viață unei singure femei, dar el a iubit la fel de mult și Franța, păstrând o afecțiune ancestrală pentru natură.

Aceste sentimente își aveau originea în perioada copilăriei, atunci când familia Turgheniev, aparținând

micii nobilimi rurale, trăia pe moșia de lângă Orel. Acolo s-a născut în 1818 și a crescut Ivan Sergheevici. Acest ținut se află în inima Rusiei, dar se simte că cerul sudului nu e prea departe.

Locuințele descrise în toate romanele rusești se aseamănă întotdeauna puțin între ele. Cel mai adesea se compun dintr-un corp de clădire din lemn sau din cărămidă cu un peron, un turnuleț piramidal și o aripă. Zidurile sunt date cu var, iar acoperișurile sunt verzi. Decorul este întotdeauna încântător, plin de melancolie și speranță, cu o alee străjuită de tei și o livadă care coboară înspre un lac, mereu același lac.

Pe scurt, exact contrariul decorului solemn al Sankt-Petersburgului. Fiecare trăia acolo cu dramele sale reprimate și bucuriile subite, cu sărbătorile satului și bătrânii servitori, cu fetele care plecau și tinerii care se întorceau, cu norii rozalii ai dimineții și cei gri-perlă ai serii.

Marcat în tinerețe de o mamă despotică, foarte crudă cu iobagii, melancolia lui l-a făcut să fie comparat uneori cu Pușkin, pe care l-a întâlnit pe când era student.

Înzestrat cu un suflet nomad, el a venit la Sankt-Petersburg, apoi a străbătut lumea. La vârsta studiilor serioase, Ivan Sergheevici a urmat cursurile universității din capitala Imperiului țarilor. Asemenea multora dintre contemporanii săi, a fost trimis în Germania, țara lui Hegel și a lui Kant, pentru a-și desăvârși educația. Încă de la Berlin, a făcut dovada talentului său pentru arta de a scrie.

Cheia copilăriei și a caracterului lui Turgheniev se rezumă la următoarea constatare: la început a fost mama. O mamă neliniștită, deoarece se căsătorise cu un bărbat care era cu zece ani mai tânăr decât ea. O mamă frustrată, deoarece acest soț era un mare seducător, și care căuta compensații pentru a-și justifica autoritarismul. Femeie voluntară, era brutală chiar și cu propriii copii,

într-o asemenea măsură, încât fiii săi Ivan și Nikolai se gândeau să fugă de acasă. Dragostea lui Ivan pentru natură nu a fost dictată de altceva decât de obișnuința de a face escapade în mijlocul ei, unde căuta mângâierile care îi lipseau.

Într-o seară, la Paris, în timpul unuia dintre celebrele dineuri în prezența lui Daudet, a lui Flaubert și a fraților Goncourt, Turgheniev, amintindu-și de anii tinereții, a mărturisit: „Eram foarte tânăr, eram virgin și stăpânit de dorințele pe care le avem cu toții la cincisprezece ani. Mama avea o slujnică, drăguță, cu un aer stupid, dar știți, există unele chipuri cărora o astfel de expresie le conferă grandoare. Era o zi umedă, destul de caldă, ploioasă, una dintre acele zile erotice pe care le-a zugrăvit Daudet. Se lăsa seara. Mă plimbam prin grădină, când deodată o văd pe această fată venind direct înspre mine, apucându-mă ușor de ceafă — pe mine, care eram stăpânul ei, iar ea o biată servitoare — și spunându-mi «Vino!». Ceea ce a urmat este o senzație pe care am resimțit-o cu toții la un moment dat. Dar acea plăcută atingere însoțită de un singur cuvânt îmi revine câteodată în minte, iar această amintire mă umple de fericire."

Așa era blândul uriaș care îmbina armonios sentimentalismul cu senzualitatea. „Îmi amintesc", spunea el, „că pe-atunci imaginea unei femei, fantoma iubirii, nu avea aproape niciodată un contur bine definit în mintea mea."

Iar bunului său prieten, Flaubert, îi destăinuia:

„Viața mea este saturată de feminitate. Pentru mine nu există nici o carte și nimic altceva în lume care să poată înlocui femeia. Cum să exprim acest lucru? Cred că numai iubirea produce o asemenea împlinire a întregii ființe... Uite, spre exemplu, am avut în tinerețe o iubită, o morăriță din împrejurimile Sankt-Petersburgului, pe care o vedeam când mergeam la vânătoare.

Era încântătoare, albă ca neaua, cu o privire puțin sașie, ceea ce este destul de obișnuit la noi. Nu voia să accepte nimic din partea mea. Totuși, într-o zi mi-a spus: «Trebuie să-mi faceți un cadou. — Ce v-ați dori? — Aduceți-mi de la Sankt-Petersburg un săpun parfumat.» I-am adus săpunul.

L-a luat, a dispărut, apoi s-a întors cu obrajii roșii de emoție și mi-a șoptit întinzând mâinile plăcut mirositoare: «Sărutați-mi mâinile așa cum sărutați în saloane mâinile doamnelor de la Sankt-Petersburg.» M-am aruncat în genunchi în fața ei, și știți, nici o clipă din viața mea nu o egalează pe aceasta."

La douăzeci și doi de ani Turgheniev a revenit la Sankt-Petersburg și apoi a părăsit din nou capitala pentru a se reîntâlni cu peisajele pastorale ale Rusiei profunde. A regăsit intacte lacurile, lebedele, bătrânii servitori, mirosul de in sau de hrișcă, o plantă care îi amintea de frunzele cenușii și melancolice ale mestecenilor. În cursul acestui nou sejur alături de mama sa, Varvara Petrovna, care acum își dezmierda fiul, o va întâlni pe cea care îi va fi amantă, o croitoreasă a mamei sale, și care îi va dărui o fiică pe nume Pelaghia. Atunci când și-a exprimat o anumită neliniște față de felul în care urma să-i fie tratată amanta, mama sa i-a răspuns cu indiferență: „Ce ciudat ești! Nu văd nici o problemă, nici pentru tine, nici pentru ea. Este o simplă pasiune fizică."

Unii îl consideră pe Turgheniev vulnerabil, nehotărât, lipsit de voință. El însuși a renunțat la carieră chiar înainte de a o începe. De altfel mama sa îl încuraja în această delăsare: „Nu vrei să faci nimic? Dumnezeu să te binecuvânteze. Nu face nimic. Trăiește liniștit unde vrei, cum vrei... Îți place să scrii, să te plimbi, să vânezi, să călătorești? Cine te împiedică? Petrece iarna la Sankt-Petersburg, distrează-te, du-te la teatru. Primăvara revino la țară, vara vom călători, iar toamna vei merge la vânătoare. Trăiește și lasă-ne și pe noi să trăim pe lângă

tine." Varvara Petrovna dorea să aibă o influență absolută asupra fiului ei.

Însă Ivan era un personaj placid greu de subjugat, un seducător melancolic care nu se temea să-și afișeze slăbiciunea aparentă atât pentru a-i fi pe plac mamei sale, cât și pentru a atrage femeile cărora le trezea astfel sentimente materne.

Turgheniev avea toate calitățile pentru a plăcea. Înalt, frumos, bogat, foarte cultivat, în ciuda unor studii lipsite de continuitate la trei universități, vorbea cinci limbi străine și avea talent atât la pictură, cât și la muzică. Era prieten cu cei mai renumiți scriitori din Sankt-Petersburg. Stilist priceput și suflet de poet, cântăreț al naturii și al iubirii, al virtuților iubirii, Turgheniev dădea dovadă de o dezinvoltură uimitoare în relațiile cu femeile din Sankt-Petersburg. Această atitudine era diferită de cea pe care o adopta față de țărăncile din cuibul său de gentilom, unde predomina simplitatea iubirii trupești. Cu doamnele din capitala Imperiului practica valsul etern al iubirii neconcretizate, al seducției care nu era niciodată dusă până la capăt.

Satisfacția superioară, „cristalizarea" în stilul lui Stendhal, o va cunoaște prin căutarea unei „Străine", atitudine care era la modă grație lui Balzac.

Și astfel Ivan Turgheniev va iubi o franțuzoaică: Pauline Viardot.

I-a fost prezentat cântăreței în noiembrie 1843, dată ce va deveni sfântă pentru el și pe care o va serba în fiecare an.

Turgheniev mergea cu capul descoperit și îmbrăcat cu haina de urs pe acel chei înghețat al Nevei unde suflă întotdeauna vântul dinspre Marea Baltică. Tunurile aliniate de cealaltă parte a fluviului, pe cheiul Bursei, își pierduseră sub zăpadă aspectul amenințător. Asprimea acestei ierni petersburgheze îl apăsa și mai mult.

Ce făcuse cu viața lui? Atât de puțin. Ce îi lipsea cel mai mult? Căldura căminului familial, o dimineață la vânătoare în octombrie, ceaiul aromat și fierbinte într-o seară, adâncit în lectură lângă samovar, sau săruturile date pe furiș noii și candidei servitoare a mamei, în vârstă de numai șaptesprezece ani? Nu regăsise niciodată toate acestea în capitala Imperiului țarilor, mereu prins în conversațiile cosmopolite ale marilor doamne aflate în avangarda tuturor curentelor politice și literare. În realitate, Turgheniev nu știa dacă iubește orașul lui Petru, în schimb, pentru a-l cita, „îi plăcea să iubească la Sankt-Petersburg".

Turgheniev nu mai știa ce sens să dea vieții lui, îndreptându-se în seara aceea spre Opera Italiană care tocmai se redeschidea. Printre cântărețe se vorbea de o anumită Pauline Viardot, fiica tenorului spaniol Manuel García și soră cu María de la Felicidad, celebra Malibran, stinsă din viață în 1836.

Cine erau, așadar, acești Viardot care tocmai sosiseră la Sankt-Petersburg? Louis, destinat baroului, s-a reorientat către Litere. Om de spirit cultivat și liberal, s-a făcut cunoscut în 1836 printr-o traducere a lui *Don Quijote*. Doi ani mai târziu, devenit director al Teatrului Italian, a angajat-o aici pe Pauline García, cu care s-a căsătorit în 1840.

A fost începutul unei lungi perioade de turnee prin Europa, care i-a adus și în Rusia, după nenumărate călătorii în Italia, Anglia, Belgia și Germania.

Pentru unii dintre contemporanii ei, Pauline Viardot era contrariul unei femei frumoase, însă avea un farmec incontestabil. În ziua logodnei cu Louis Viardot, un pictor i-a spus viitorului soț: „Este îngrozitor de urâtă, dar dacă o voi revedea o voi iubi." Iar Heinrich Heine o compara cu un „monstruos peisaj exotic", cu ochii ieșiți din orbite și trăsăturile proeminente. Pauline Viardot avea norocul de a poseda acea artă proprie geniului

feminin de a-și metamorfoza defectele în calități. Avea o frumusețe orientală, un ten de chihlimbar, un păr superb de un negru tulburător, sprâncene ușor arcuite precum ale unei zibeline, ochi negri; gura îi era umbrită de un puf brunet. Căsătoria ei cu Viardot fusese aranjată de George Sand, care nutrea atât de multă admirație și considerație pentru cântăreață, încât o luase drept model pentru romanul său *Consuelo*.

Încă de la primele apariții la Opera Italiană din Sankt-Petersburg, Pauline s-a bucurat de un succes răsunător. Până și tinerii studenți își asumau riscul de a traversa Neva acoperită de o gheață încă destul de subțire pentru a fi siguri că obțin locuri și a-și asculta noul idol.

În primele zile ale lunii noiembrie, Ivan Turgheniev i-a fost prezentat Paulinei.

Și a fost dragoste la prima vedere. Sankt-Petersburgul aprindea încă o dată focul iubirii, dar era o iubire stranie, așa cum mărturisea Turgheniev însuși, aproape imposibil de descris.

Ce impresie îi făcuse oare acest băiat înalt, despre care se spunea că este un mare scriitor și încă un și mai remarcabil vânător? Ivan avea încăpățânarea oamenilor imperturbabili, iar Pauline a fost încetul cu încetul cucerită de sentimentele pe care le exprima cu atâta exuberanță. Pentru prima oară Turgheniev părea că este constant și curând a fost primit în fiecare seară în cabina cântăreței, după reprezentație.

Pauline, îmbrăcată într-un neglijeu alb, stătea așezată direct pe parchetul cabinei, tronând ca o suverană pe o imensă blană de urs. Dreptul de a se așeza lângă ea pe una dintre labele trofeului era considerat drept cea mai mare onoare. Autorul *Povestirilor unui vânător* împărțea acest privilegiu cu trei bărbați: un conte, un general și fiul directorului Teatrului imperial. Lui Turgheniev i s-a acordat cea de-a treia labă, iar obiceiul fiind ca fiecare dintre admiratorii ei să povestească o

întâmplare, ne putem imagina că Ivan, strălucit povestitor, se simțea atunci în elementul lui. Florile răspândeau un parfum îmbietor în toată camera, iar el asocia imaginea Paulinei cu această mireasmă. Pe fereastră se zărea în depărtare, pe malul celălalt al râului, imensul tablou al orașului troienit.

Pe măsură ce timpul trecea, pasiunea lui Turgheniev pentru Pauline a început să fie cunoscută în capitală și lumea se amuza pe seama freneziei cu care în fiecare seară blândul uriaș din primul rând își aplauda iubita la operă.

Acest „locatar al celei de-a treia labe" a trăit alături de Pauline o pasiune neîntreruptă timp de patruzeci de ani. În ultimele clipe ale vieții, și-a recăpătat cunoștința doar pentru a-i șopti pe nerăsuflate: „Veniți mai aproape... mai aproape. A sosit timpul să mă retrag... ca și țarii ruși."

O întâlnise într-un noiembrie petersburghez, a părăsit-o într-un septembrie francez în 1883.

Dar ce stranie manieră de a iubi! Turgheniev și-a mărturisit într-o zi impresia pe care o avea de a fi trăit întrega viață „pe marginea cuibului altuia".

A fost o relație trupească? O iubire absolut platonică? Specialiștii în biografia lui Turgheniev mai polemizează și astăzi pe această temă a iubirii pe care unii o vor fizică, iar alții idealizată. O singură persoană cunoaște răspunsul la această întrebare, și acela este Ivan Turgheniev, care afirmă într-o scrisoare adresată Paulinei însăși: „Vreau să vă asigur că afecțiunea mea pentru dumneavoastră este ceva ce nimeni nu a cunoscut vreodată, ceva ce n-a existat niciodată și care nu se va repeta niciodată."

Și astfel Turgheniev i-a dăruit inima Paulinei fără să o mai ceară vreodată înapoi. El va divulga adevărul misterios al acestui straniu amestec de iubire și prietenie născut pe malurile Nevei într-un poem în proză publi-

cat postum, fără îndoială dedicat ei: „Când nu voi mai fi și întreaga-mi ființă se va preschimba în țărână. Prietenului absent îi întind această mână. Nu voi putea să i-o strâng, căci mâna mea, inertă, va fi una cu țărâna. Dar astăzi mă mângâi cu gândul că poate atunci vei simți o caldă dezmierdare fluturând deasupra mâinii tale. Și-atunci mă vei vedea și îți vor curge lacrimi pe sub pleoapele închise, ca cele pe care odinioară le-am vărsat împreună, emoționați în fața Frumuseții, o, tu, unica mea prietenă, pe care o iubeam cu o iubire atât de tandră și de profundă."

În vara care a urmat iernii când a cunoscut-o pe Pauline, Turgheniev a făcut prima lui călătorie la Paris. A fost invitat de cuplul Viardot la castelul Courtavenel din regiunea Brie, vizită care urma să se prelungească la nesfârșit. Astfel începeau lungile peregrinări ale acestui nomad pe urmele prea frumoasei și neîndurătoarei sale doamne. Aici, nu departe de satul Pécy, s-a împrietenit cu soțul Paulinei, cu care împărtășea pasiunea pentru vânătoare și muzică. Turgheniev a petrecut toată vara în acest ținut, aflat la șaizeci de kilometri depărtare de Paris, ca și când ar fi fost oaspetele unuia dintre compatrioții săi. Este adevărat că în Rusia invitaților nu li se impunea nici o limită de timp: distanțele mari, frigul excesiv și lupii constituiau motive întemeiate pentru ca gazdele să-și rețină invitații pe domeniile lor. Conversațiile erau și ele un pretext de a mai prelungi șederea, căci ce pasăre rară era la țară, în serile de vară sau în diminețile de iarnă, un cozeur fermecător cu un spirit cosmopolit și cu o cultură vastă! În provincia Seine-et-Marne, la Rosay-en-Brie, lui Turgheniev îi plăcea să se plimbe cu barca pe canale, cu pana de scris veșnic așezată pe marginea ambarcațiunii.

Într-o altă scrisoare, din același an, dar de data aceasta adresată prietenului său Paul Anenkov, își dezvăluie sentimentele pe care le nutrea față de Pauline Viardot:

„Este singura femeie pe care am iubit-o vreodată și pe care o voi iubi pe veci." Etern îndrăgostitul Turgheniev, admirator înflăcărat al cântăreței, o urma pretutindeni atunci când putea, iar când nu erau împreună citea cu nesaț în jurnale cronicile succeselor ei răsunătoare din străinătate.

Reîntors la Paris, s-a instalat într-un apartament aflat chiar deasupra celui în care locuia familia Viardot, pe strada Douai, la numărul 50. Aici s-a păstrat celebrul divan, o copie după cel rămas acasă, pe moșia sa de la Spaskoie, pe care și-a petrecut cele mai frumoase clipe ale vieții. Pe perete avea un peisaj de Corot, dar cel mai însemnat era un basorelief cu profilul iubitei sale și o sculptură din marmură reprezentând mâinile Paulinei.

De-abia în 1874 Turgheniev și cuplul Viardot s-au hotărât să locuiască împreună și au cumpărat la Bougival o casă de vară, *Frasinii*. În mod straniu, contractul de vânzare reflecta situația sentimentală a lui Turgheniev față de cântăreață. Dacă Pauline stăpânea nuda proprietate, Ivan se bucura de uzufructul ei pe viață. Nu era la fel și cu dragostea lor? Încă o dată, Ivan se dovedea un pelerin: niciodată la el acasă, mereu găzduit de alții, ca o pasăre fără cuib.

Domeniul cuprindea un parc de opt hectare și o vilă în stil italian unde locuia cuplul Viardot și deasupra căreia Ivan și-a construit o casă de vară cu două etaje, care îmbina stilul rus cu cel elvețian. În septembrie 1875, Turgheniev s-a mutat aici, aducându-și și cărțile. Pauline Viardot era pe deplin devotată scriitorului, care de-acum îmbătrânise. Exilul, precum și renumitul „dejun al canotierilor", pantagruelic și plin de vervă, ofereau ocazii excelente pentru conversații deocheate acestor bărbați, toți mari admiratori ai femeilor.

Fraternitate virilă, glume de regiment, limbajul viguros al fraților Goncourt, banchete impresioniste și partide de canotaj. Seara, la Bougival, îi povestea Paulinei

cum își petrecuse ziua, îi vorbea despre subtilitatea prieteniilor sale, despre bucuriile literare pe care le trăia alături de camarazii săi, cu aceeași înflăcărare și admirație ca în primele zile, când se așeza pe cea de-a treia labă a ursului. Revigorat de această caldă complicitate cu cei mai mari scriitori francezi, Ivan a elaborat un nou proiect. Era vorba despre un roman-punte între Sankt-Petersburg și Paris, consacrat diferenței dintre ruși și francezi: „O tânără rusoaică, adeptă a ideilor nihiliste, își părăsește patria și se stabilește la Paris. Aici întâlnește un tânăr socialist francez cu care se căsătorește. Un timp, căsnicia lor merge bine, fiindcă îi unește ura față de legi și formalități. Mai târziu însă tânăra întâlnește un compatriot care îi spune ce fac socialiștii ruși în țara lor. Ea recunoaște atunci că scopul, ideile și sentimentele revoluționarilor ruși nu au nici o legătură cu cele ale socialiștilor germani sau francezi și că o mare prăpastie o desparte de soțul cu care credea că trăiește în perfectă armonie."

Acest ultim proiect aparținea unui uriaș care se afla încă în picioare, dar al cărui sfârșit era aproape. Doborât de boală, Ivan se gândea la zilele fericite alături de Pauline, de Viardot și de fiica acestora. Își amintea de tot ceea ce făcuse pentru consolidarea afinităților elective dintre Franța și Rusia.

A chemat-o pe Pauline aproape de patul său de suferință, iar ea nu l-a mai părăsit o clipă. Cu lacrimi în ochi, a rugat-o să scrie ceea ce îi dicta el la primul etaj al casei din Bougival, care părea o stranie pată de culoare rusească în mijlocul unei picturi impresioniste.

Să scrie, își dorea cu ardoare să scrie și să trăiască. În clipele de agonie, i-a mărturisit: „Am vrut să scriu o poveste pe care o am în minte. Dragostea la Sankt-Petersburg. Dar asta m-ar obosi peste măsură. Nu voi reuși."

Surâzându-i, ea l-a consolat: „Dictați-mi-o mie, spuse ea. Nu scriu prea repede în rusă, dar dacă aveți

răbdare, aș putea să reușesc. — Nu, nu, răspunse el. Dacă voi dicta în rusă, mă voi opri la fiecare cuvânt, la fiecare frază, pentru a alege expresia potrivită, și nu mă simt în stare de un asemenea efort. Nu, ceea ce-mi doresc este să vă dictez povestea în toate limbile pe care le cunoaștem amândoi, folosind expresiile care-mi vor veni imediat în minte."

Dostoievski sau nefericirea de a locui la Sankt-Petersburg

Domnia lui Nicolae I (din 1825 până în 1855) a marcat profund viața la Sankt-Petersburg. Principala preocupare a țarului era eliminarea oricărei posibilități de contaminare cu ideile occidentale în toate păturile societății, și, în consecință, o supraveghere permanentă a gândirii: cenzură, interdicția de a călători în străinătate fără permisiunea personală a țarului, rusificare lingvistică și religioasă intensă, sistematizarea legilor existente care excludeau orice reformă, extinderea influenței slavofile. A avut loc o adevărată închidere a Sankt-Petersburgului față de Occident, care s-a accentuat după evenimentele din iulie 1830 din Franța și mai ales după revoluțiile de la 1848 din Europa. Această înăsprire a naționalismului rus a oprit evoluția începută în secolul al XVIII-lea al cărei simbol fusese capitala Imperiului Rus, oraș „occidentalist" prin excelență. Consecința a fost înfrângerea Rusiei în 1856 în Războiul Crimeii. Dar, în mod paradoxal, la Sankt-Petersburg avea loc o dezvoltare fără precedent a gândirii politice din perioada sa metafizică, în care reflecția era mai presus de acțiune; avea loc o explozie a literaturii ruse, ca și o efervescență a inteligenției.

Încă o dată în istoria Sankt-Petersburgului nu un țar, ci un scriitor a devenit personajul fetiș al orașului: Feodor Dostoievski. Cu toate acestea, el declara fără reținere:

„Ce nefericire să trăiești la Sankt-Petersburg, orașul cel mai abstract și mai premeditat din lume."

Pentru scriitor, totul era nesigur, nu numai viitorul, ci mai ales destinul Sankt-Petersburgului și, prin extensie, al Imperiului.

Este în parte o influență a geografiei, căci nici un dig nu protejează orașul, care e literalmente încercuit atât de bine de această a cincea coloană de canale și de afluenți, încât în realitate petersburghezii locuiesc pe o insulă, una dintre cele o sută și una de insulițe ale deltei Nevei. Acest sentiment de incertitudine va rămâne în centrul operei sale.

Dostoievski s-a născut în 1821 la spitalul săracilor, unde a cunoscut formele cele mai înveninate ale nefericirii, un spectacol de care nu se va mai despărți niciodată. Tatăl său, medic militar pensionat, era colaborator la această instituție. Familia sa aparținea acelei mici nobilimi din care erau recrutați funcționarii subalterni. Medicul avea numeroși copii, viața era grea. După primii ani de școală într-o pensiune din Moscova, cei doi fii mai mari, Mihail și Feodor, au fost admiși la școala de ingineri militari din Sankt-Petersburg.

Dar Dostoievski nu-și va exercita prea mult timp profesia de inginer. Influențat de Pușkin, de Gogol și de scriitori francezi precum Balzac, Eugène Sue, George Sand, și-a dat demisia un an mai târziu pentru a se dedica în totalitate scrisului. La moartea tatălui, mica avere împărțită între copii a fost repede cheltuită și tânărul Feodor s-a văzut nevoit să se roage de jurnaliști și editori pentru a primi vreo traducere. În zadar. Era copleșit de sărăcie.

Având o fire ușor iritabilă și instabilă, deja bolnav, cu nervii zdruncinați și epileptic, se credea stăpânit de toate relele. Nervos și năvalnic, Feodor Dostoievski observa aspectele mizere ale vieții la Sankt-Petersburg cu o compasiune evidentă față de această categorie destul

de complexă de locuitori desemnați prin sintagma *raznocinți*, „oameni de condiții diverse". Erau citadini de origini variate, mic-burghezi, negustori, artiști. Terminându-și studiile și nedorind să intre în administrație ca funcționari, acești oameni nu aveau un statut bine definit. Veneau în număr mare din provincie și își încercau norocul la Sankt-Petersburg. Deveneau adesea dascăli sau preceptori. Cei care obținuseră diplome corespunzătoare ajungeau infirmieri sau angajați la diverse instituții. Un număr destul de însemnat se consacra jurnalismului sau literaturii; așa s-a născut în secolul al XIX-lea literatura acestor *raznocinți*, a cărei relativă strălucire va da naștere scriitorilor petersburghezi din anii 1860.

De fapt, inteligența rusă s-a născut din acești *raznocinți*. În primul său roman, *Oameni sărmani*, Dostoievski descrise în detaliu natura acestei pături sociale: sensibilitatea ei maladivă, nevoia de compasiune și devotament, decepțiile și rănile orgoliului ei fără margini.

Tânărul de douăzeci de ani concepuse o tragedie captivantă. Povestea este una obișnuită în peisajul petersburghez al epocii; două personaje se zbat în mizerie, sprijinindu-se reciproc pentru a se iubi și a supraviețui. Un mărunt funcționar într-o cancelarie, istovit sub povara anilor și a grijilor, se luptă cu lipsurile materiale, chinuit de amorul propriu. Soția își ajută bărbatul în toate încercările vieții cu o tărie de caracter extraordinară. Uimit de această operă, cel mai renumit critic al generației sale, Bielinski, l-a întrebat: „Înțelegeți oare, tinere, întreg adevărul celor scrise? Nu, la cei douăzeci de ani ai dumneavoastră nu aveți cum să-l înțelegeți. Este revelația artei, un dar primit de sus: respectați acest dar..."

În anii 1840, în capitala Imperiului se formaseră cercuri de studenți. Acești tineri se adunau pentru a citi și a discuta despre Fourier, Louis Blanc, Proudhon. Către

anul 1847, aceste reuniuni au început să fie frecventate și de publiciști sau ofițeri reuniți sub conducerea unui fost student, autor al *Dicționarului de termeni străini*, agitatorul Petrașevski. Două curente s-au conturat atunci printre adepți; unii se declarau urmașii decembriștilor din 1825, limitându-se să viseze la emanciparea iobagilor și la o constituție liberală. Ceilalți mergeau mai departe, devenind „nihiliști" și aspirând la înlăturarea totală a regimului pentru a face să triumfe socialismul și ateismul. Autorul *Oamenilor sărmani* s-a alăturat și el curând acestor reuniuni, dar el se număra printre moderați, căci nu putea separa spiritualitatea și compasiunea de nici o teorie politică. Iar sentința ce va fi pronunțată împotriva lui nu va conține decât capete de acuzare nesemnificative: participarea lui la „reuniuni care luau în discuție asprimea cenzurii".

Petrașevski și tovarășii săi nu au avut timp să pună pe picioare o organizație. Poliția era extrem de vigilentă. În contextul evenimentelor internaționale, guvernul devenea din ce în ce mai reacționar.

Violența represiunii s-a datorat tocmai stării de susceptibilitate crescândă a guvernului. Acest cerc a fost trădat cu ocazia unui banchet în onoarea lui Charles Fourier, în cursul căruia s-a predicat distrugerea familiei.

La 23 aprilie 1849, la ora cinci dimineața, au fost arestați treizeci și patru de suspecți, între care se numărau și cei doi frați Dostoievski. Tânărul scriitor a fost declarat vinovat de a fi citit, într-o reuniune, scrisoarea pe care criticul literar Bielinski o adresase lui Gogol. Deținuții preventiv au fost duși în citadelă și închiși în secret în celulele lugubrei temnițe Aleksei, loc bântuit de un trecut macabru, unde au stat timp de opt luni în așteptarea interogatoriului.

Dostoievski îi va scrie mai târziu fratelui său eliberat din lipsă de probe concludente: „Timp de cinci luni am trăit din propria-mi substanță, adică folosindu-mă

numai de creierul meu și de nimic altceva. E greu să gândești fără încetare și fără nici o impresie exterioară care să-ți împrospăteze și să-ți susțină gândirea (...). Mă simțeam ca într-o mașină de creat vidul, de unde era eliminat tot aerul respirabil."

Unul dintre prizonieri a notat în jurnalul său de amintiri că singura consolare de care beneficiau venea din partea unui tânăr soldat din garnizoană, care atunci când era de gardă pe coridor deschidea vizeta și le șoptea: „Vă plictisiți, nu-i așa? Îndurați cu răbdare. Și Hristos a pătimit."

Pe data de 22 decembrie prizonierii au fost ridicați, fără a li se comunica sentința pronunțată în absența lor de către tribunalul militar. Nu mai rămăseseră decât douăzeci și unu, ceilalți fuseseră puși în libertate. Au fost duși în piața Semenovski, unde era înălțat un eșafod. În timp ce erau grupați pe platformă, Dostoievski i-a relatat unuia dintre ei, Monbelli, planul unei nuvele la care lucrase în închisoare. Pe un ger de -21°C, deținuții politici au trebuit să-și dea jos paltoanele și să asculte doar în cămașă citirea sentinței care a durat o jumătate de oră. Când grefierul a început să citească, Dostoievski l-a întrebat pe vecinul său: „E posibil să fim executați?" Acest gând îi venea atunci pentru prima oară în minte. Vecinul i-a răspuns printr-un gest, arătându-i o căruță plină cu lucruri ascunse sub o prelată, care păreau a fi sicrie. Grefierul a încheiat cu următoarele cuvinte: „...sunt condamnați la pedeapsa cu moartea și vor fi împușcați". După care a coborât de pe eșafod, în timp ce un preot a urcat cu o cruce în mână, îndemnându-i pe osândiți să se spovedească. Numai unul dintre ei, un negustor din Sankt-Petersburg, a dat curs invitației; ceilalți s-au mulțumit să sărute crucea. Au fost legați de stâlp Petrașevski și doi dintre principalii conspiratori. Ofițerul a dat plutonului de execuție ordinul de încărcare a armelor și a strigat primele comenzi. Când soldații au

pus arma la picior, un drapel alb a fost ridicat în fața lor; de-abia atunci au aflat cei douăzeci și unu de osândiți că împăratul modificase sentința tribunalului militar și le comutase pedeapsa în deportare. Au fost dezlegați șefii conjuraților, iar unul dintre ei, Grigoriev, cuprins de o criză de nebunie, nu și-a mai redobândit niciodată facultățile mintale.

Spre deosebire de sărmanul om, Dostoievski afirma că fără nici o îndoială și-ar fi pierdut mințile trăind la Sankt-Petersburg dacă nu i-ar fi fost dat să treacă prin această încercare și prin cele care aveau să urmeze. În toate scrierile sale ulterioare va reveni relatarea sau visul unei execuții capitale, iar romancierul va analiza reacțiile psihologice ale condamnatului la moarte cu o intensitate extraordinară, ce sugerează coșmarul prin care a trecut în acele clipe.

Sentința imperială, mai blândă în cazul scriitorului decât în cazul celorlalți, îi reducea pedeapsa la patru ani de muncă silnică, apoi încadrarea în serviciul militar ca simplu soldat, odată cu pierderea rangului și a drepturilor civile. Condamnații au fost urcați pe loc în sănii, urmând să părăsească orașul și să se îndrepte spre Siberia. „Toate orologiile turnurilor din Sankt-Petersburg băteau miezul nopții. Era o noapte îngrozitoare, noapte de noiembrie umedă, cu burniță, ploaie, ninsoare. Vântul șuiera pe străzile pustii, învolburând apele întunecate ale râului Fontanka peste lanțurile podului și legănând felinarele de pe chei, care răspundeau printr-un scârțâit ascuțit și tânguitor..."

Și astfel, în 1850, Feodor Dostoievski intra în „Casa morților" de unde se va întoarce pentru a deveni autorul romanelor *Demonii, Frații Karamazov* și *Idiotul*.

Epoca era în plină transformare.

La Tobolsk, după o ultimă noapte petrecută în comun, și-au luat rămas-bun; au fost puși în lanțuri, rași în cap

și trimiși spre destinații diferite. În această închisoare intermediară au primit vizita soțiilor decembriștilor.

„La căderea serii mă cuprindea treptat acea stare de spirit, pe care o resimt atât de des în timpul nopții de când sunt bolnav, și pe care o voi numi angoasă mistică. Este o spaimă copleșitoare față de ceva ce nu pot defini și nici concepe, care nu există în firea lucrurilor, dar care poate se va întâmpla dintr-odată, chiar în acest minut, poate se va ivi în fața mea, ca un fapt inexorabil, oribil, diform."

În 1854 Dostoievski va beneficia de o relativă libertate, intrând ca simplu soldat într-un regiment din Siberia.

Doi ani mai târziu, în 1856, noul țar Alexandru II îl va grația pe scriitor. Mai întâi promovat ofițer și apoi repus în drepturile civile, Dostoievski a fost imediat autorizat să-și dea demisia. Au mai fost necesare însă multiple demersuri pentru a-i fi îngăduit să se întoarcă în Europa și, mai ales, pentru a obține permisiunea de a-și publica operele la Sankt-Petersburg.

Pe parcursul celor patru ani de exil în Siberia, Dostoievski se apropiase de religie. Nu avea decât o singură carte la dispoziție, Evangheliile, pe care le citea în fiecare noapte, la lumina lămpii din celulă. Și i-a învățat și pe alții să le citească. După munca din timpul zilei, pe când colegii săi de suferință încercau să-și refacă puterile fizice printr-un somn odihnitor, Feodor implora Evangheliile să-i aducă o binefacere mult mai necesară în ochii lui, și anume refacerea puterii morale, mângâierea sufletului.

Plin de angoase, bolnav și stăpânit de patima jocului, Dostoievski a devenit din ce în ce mai interesat de misticism și de ideile naționaliste, păstrându-și convingerile populiste și democratice. El a ridicat romanul psihologic la un asemenea nivel de introspecție, încât

unii cercetători îl consideră precursorul lui Freud și al psihanalizei.

În sfârșit, în 1859, după zece ani de exil, Dostoievski se întoarce la Sankt-Petersburg fremătând de nerăbdare și de speranță. Nu era singur, căci se însurase în Siberia cu văduva unuia dintre foștii săi complici. Totuși această iubire era nefericită, deoarece tânăra femeie era îndrăgostită de un alt bărbat și puțin a lipsit să nu se mărite cu acesta. După împrejurările dureroase care l-au condus la muncă silnică în Siberia, Feodor se întorcea, după cum el însuși mărturisește, cu „o nevoie tipic petersburgheză de a căuta fericirea în suferință". Până în 1865 s-a dedicat în totalitate ziaristicii.

Abolirea iobăgiei în februarie 1861 a fost prima reformă a țarului Alexandru II. Această reformă, îndelung așteptată, a fost urmată de reorganizarea administrației și a sistemului juridic în contextul în care în Rusia nu mai trăiau acum decât oameni liberi.

Sankt-Petersburgul era în plină dezvoltare, mâna de lucru sosea din toate colțurile Imperiului; populația masculină o depășea pe cea feminină în proporție de doi la unu, prostituția era în floare, orfelinatele erau pline ochi.

Spre deosebire de ceilalți autori ruși pasionați de natură, Dostoievski s-a concentrat nu asupra splendorilor, ci asupra mizeriilor orașului lui Petru.

Îi vor reține întreaga atenție psihologia și sufletul omului, iar spațiile preferate vor fi periferiile, străzile sărace, grădina ospiciului, distracțiile timide ale celor „umili" și „obidiți".

Dostoievski ne invită să străbatem Sankt-Petersburgul veșnic sumbru, adesea dezgustător și câteodată macabru.

Franța avea să joace încă o dată, în mod indirect, un rol important în istoria Sankt-Petersburgului și, într-un fel, în destinul lui Dostoievski.

Tinerele femei din capitala rusă erau cucerite de ideea „emancipării". Sub sloganul Republicii franceze: libertate, egalitate, fraternitate, pe care îl promovau, se ascundea dorința fierbinte de a se elibera de sub jugul familial și de sub autoritatea tatălui și a soțului. Mediul literar, ca întotdeauna în Rusia, a fost avangarda acestei mișcări numite „mișcarea femeilor emancipate".

În acest context a venit la Sankt-Petersburg, în anul 1857, o tânără de șaptesprezece ani. Născută din părinți țărani, Apolinaria, sau Polina, pentru cei intimi, moștenise de la tatăl său un caracter de luptătoare. Acesta din urmă își începuse viața ca iobag pe moșia contelui Șeremetiev, pentru a deveni ulterior un negustor prosper, proprietar al mai multor fabrici de textile. Și-a dorit dintotdeauna să le dea o educație excepțională celor două fiice, Nadejda și Apolinaria, ceea ce de altfel a și reușit, Nadejda devenind prima femeie medic din Rusia.

Polina s-a instalat într-un apartament confortabil de pe strada Tverskaia, în inima Sankt-Petersburgului, sub ochiul vigilent al guvernantei. Dar tânăra dorea să-și schimbe această viață măruntă și liniștită, a cărei monotonie era întreruptă doar de niște cursuri de dans pe care le urma cu un profesor particular.

Și, într-adevăr, s-a dus să audieze conferințele publice de la universitate, unde a devenit un fel de *pasionaria* a mișcării revoluționare studențești. Astfel, timp de doi ani, a dus o existență tumultoasă, înainte de a-l întâlni pe Dostoievski.

La patruzeci de ani, Dostoievski era deja un scriitor experimentat, cu o concepție originală, iar conferințele lui se bucurau de mare succes în rândurile tineretului. „Era un bărbat de talie medie, slab și ușor adus de spate, cu un fizic neplăcut, dominat de o frunte imensă și luminat de niște ochi extraordinari: mici, adânciți în orbite, de o culoare incertă și de o expresie nedefinită,

tristă, intensă, pătrunzătoare, care provoca prin intensitatea acestei tristeți și acuități o senzație de jenă și tulburare. Ochii unui om care suferă." Așa îl descria tânăra atunci când l-a cunoscut la Sankt-Petersburg. Ea avea douăzeci și doi de ani.

Pendulul din vestibul bătea ora șase când a intrat în casă Dostoievski. S-a scuturat de zăpada care se depusese pe pălărie, pe guler, pe haină, pe cravată, pe cizme; dar încă nu putea să se elibereze de acel sentiment straniu, de dușmanul lui nevăzut.

În depărtare se auzi o salvă de tun. „Ce vreme!" spuse el. Pentru Feodor, totul depindea de lumină, de soare. „Îmi place soarele de martie la Petersburg, mai ales în amurg, într-o seară geroasă, o seară senină, bineînțeles. Strada este dintr-odată inundată de o lumină blândă. Atunci toate casele par că încep să scânteieze. Culorile lor, galben, gri și verde-pal, își pierd într-o secundă orice umbră, ca și când sufletul le-ar îmbrăca în lumină. Diminețile la Sankt-Petersburg, chiar și cele prozaice, par a fi cele mai uimitoare de pe tot pământul. Acum vezi cerul orașului fără nori, senin, limpede, acum îl vezi sumbru și mohorât. Ca orice ființă vie, Petersburgul este și el marcat de timp, de oboseală, de distrugere. Ce nefericire să locuiești la Petersburg. Este un oraș de nebuni, care exercită o influență insuportabilă asupra sufletului unui om."

În acea lună de martie, ochiul de fereastră era larg deschis, lăsând să intre în cameră aerul umed și deja primăvăratic pe care îl răspândea acel amestec de zăpadă și ploaie. Cineva bătu la ușa din vestibul.

— Cine e? întrebă Dostoievski, dar nu primi nici un răspuns.

Scriitorul mai așteptă câteva secunde înainte de a repeta întrebarea; din nou tăcere. S-a auzit atunci încă o bătaie în ușă. Dostoievski se ridică și se duse să deschidă. În prag se afla o tânără îmbrăcată într-un palton

drept. Stropi de apă pe față îi luceau și pe pletele roșcate care îi ieșeau de sub pălărie. Privindu-l drept în ochi, îi spuse:

— Mă cheamă Polina. Am venit să vă cunosc.

Dostoievski a fost destul de surprins, dar i-a răspuns desigur cu politețe:

— Vă rog, mă simt foarte măgulit. Dar trebuie să vă spun că zvonurile care v-au ajuns la urechi sunt negreșit exagerate; mă tem că nu sunt o persoană tocmai interesantă.

— Oricum, permiteți-mi să intru, nu mă lăsați să rămân așa în prag, spuse ea neslăbindu-l din ochi. Dacă sunteți măgulit, atunci dați-mi voie să intru.

A intrat și, în fața oglinzii a cărei suprafață argintie era ciobită pe alocuri, și-a scos pălăria și și-a aranjat părul, de parcă s-ar fi aflat la ea acasă, și-a dat jos paltonul, l-a aruncat pe un scaun și a apărut îmbrăcată într-o rochie de flanel cu flori mov, apoi s-a așezat pe divan și i-a spus, inspirând adânc cu năsucul ei umezit de ninsoare și ploaie:

— Dați-mi cărțile dumneavoastră din sacoșa de lângă paltonul meu.

Dostoievski s-a supus. Îi venea să zâmbească, atât era de încântat și de uimit. Și, cu multă răbdare, scriitorul a început să-i vorbească despre cărțile lui.

Ea încă mai emana aerul proaspăt de afară, iar această mireasmă îl tulbura. Așa cum îl tulburau și siguranța ei împletită cu tinerețea și feminitatea pe care le degaja prin fiecare gest, privirea sinceră, frumoasele-i brațe împlinite și tot ce îmbrățișa cu privirea, tot ce întrezărea atunci cu ochii minții sub rochia tinerei fete, genunchii frumos rotunjiți, pulpele armonios și fin conturate și picioruşele subțiri încălțate în pantofi de lac decupați.

S-a instalat comod pe divan, ca și când ar fi intenționat să mai rămână mult timp. Scriitorul i-a pus întrebări în legătură cu ceea ce auzise vorbindu-se despre el: de

la cine auzise și cine era ea, unde și cu cine locuia? Ea îi răspundea cu fraze scurte:

— Ce-am auzit despre dumneavoastră și de la cine? N-are nici o importanță. Dacă am venit e pentru că v-am citit cărțile și vă apreciez geniul unic în Sankt-Petersburg. Iar în ceea ce mă privește, sunt fiica unui negustor și nu locuiesc departe de casa dumneavoastră.

După aceea tânăra a pregătit ceaiul, a șters ceștile și linguriițele. A mâncat o prăjitură, a băut o ceașcă de ceai și apoi s-a așezat și mai comod, bătând ușor cu palma divanul lângă ea.

— Și acum, veniți aici, aproape de mine...

În jurnalul său, Dostoievski o descrie astfel pe tânăra fată: „S-a apropiat de mine, zveltă, cu niște ochi mari de un albastru-cenușiu, cu trăsături expresive și cosițe roșcate. Vocea gravă și domoală, trupul viguros dădeau senzația unei stranii îmbinări între forță și feminitate."

Fiica scriitorului ne oferă însă o perspectivă mai prozaică asupra acestei întâlniri:

„Polina a venit din îndepărtata provincie unde avea părinți bogați care îi trimiteau destui bani ca ea să poată trăi după placul inimii la Sankt-Petersburg. În fiecare an se înscria la universitate, dar nu dădea nici un examen și nici nu asista la vreun curs, asista doar la conferințe și se lăsa curtată de studenți, semna petiții, îndemna la manifestații. Era prima care purta drapelul negru cântând *Marseilleza*, îi huiduia pe cazaci, se lupta corp la corp cu polițiștii, petrecea noaptea în arest, iar când se întorcea la universitate studenții îi făceau o primire triumfală, ridicând-o în slăvi și considerând-o drept victimă a «țarismului dezgustător». Polina era prezentă la toate balurile, la toate marile serate literare studențești, când valsând, când filozofând pe marginea noilor lucrări. În acea epocă, dragostea liberă era la modă, iar această tânără drăguță urma gustul vremii. Auzind vorbindu-se de succesul lui Dostoievski,

ea s-a grăbit să împărtășească noua pasiune a amicilor săi, fiind mereu în preajma lui și flatându-l, dar cum scriitorul nu-i acorda atenție, i-a scris o declarație de dragoste. Era o scrisoare simplă, naivă și poetică, de parcă ar fi fost compusă de o tânără sentimentală, orbită de geniu. Dostoievski a fost desigur mișcat de această scrisoare, care sosise tocmai în momentul când avea mai multă nevoie de afecțiune. Inima îi fusese zdrobită de trădarea primei sale soții. Se disprețuia ca soț înșelat și umilit, când, dintr-odată, o tânără drăguță îi oferea iubirea."

Fără îndoială că această relatare nu este pe deplin obiectivă și supraestimează rolul politic real al Polinei.

Afirmația în legătură cu iubirea este desigur grotescă, întrucât în jurnalul său Dostoievski precizează, referindu-se la Polina: „M-ai așteptat până la douăzeci și trei de ani." Scriitorul (ca să folosim propriile lui cuvinte) a format-o atât din punct de vedere senzual, cât și literar. Pe scurt, un caz tipic de iubire clasică.

„Idila lor la Sankt-Petersburg" a început printr-un schimb de scrisori înflăcărate și întâlniri secrete. În timpul lungilor plimbări pe străzile capitalei, Dostoievski îi vorbea despre anii tinereții, suferințele îndurate și succesele amețitoare care au urmat.

Polina era cucerită de imaginea acestui oraș unic, fără seamăn. Dostoievski îi evoca „stările de spirit" ale capitalei ruse, de parcă era vorba de o ființă vie, în veșnică transformare a caracterului, aproape capricioasă. Scriitorul pomenea de „masochismul tipic petersburghez", care de altfel se potrivea perfect cu caracterul tinerei fete.

Și dacă Dostoievski, potrivit spuselor Polinei, o „tracasa" sub aspect fizic, tânăra prietenă a scriitorului îl „hărțuia din punct de vedere moral", considerând iubirea trupească „umilitoare". Cu alte cuvinte, cum se întâmplă adesea eroilor romanelor lui Dostoievski, ei se iubeau și se urau în același timp.

„Apolinaria", nota el în jurnal, „este un monstru de egoism. Egoismul și narcisismul ei sunt fără egal. Ea pretinde ca ceilalți să fie perfecți și nu iartă nici cea mai mică imperfecțiune, lipsindu-se de orice obligație față de cei din jurul său."

Mai târziu își va exprima decepțiile personale prin intermediul eroinei din romanul *Idiotul*, Nastasia Filipovna: „Și iată cum vine cineva și aprinde flacăra pasiunii, rănește, corupe, maculează, pentru ca apoi să plece. De nu știu câte ori am vrut să mă arunc în lac, dar am fost lașă, nu am avut curaj."

Dostoievski nu putea să trăiască departe de iubitul său Sankt-Petersburg, în timp ce Polinei nu îi era gândul decât la Paris. Ea nu a ezitat de altfel să plece fără el, iar pe malurile Senei s-a îndrăgostit repede de un tânăr spaniol care „semăna cu un toreador". Dar această călătorie n-a fost de lungă durată și a sosit curând și ceasul despărțirii: „I-am dat o ultimă sărutare pătimașă", povestește Polina (într-o relatare de o simplitate exemplară), „și m-am străduit din răsputeri să nu izbucnesc în plâns."

Apoi s-a reîntors la amantul părăsit: „Aș fi vrut să te văd", îi scria ea lui Dostoievski, „ca să vorbim de Rusia și de Sankt-Petersburg." Pe același ton neiertător, fiica scriitorului comenta: „În primăvară, Polina l-a înștiințat pe Dostoievski de deznodământul nefericit al idilei sale; amantul parizian o părăsise și îl implora pe tatăl meu să-i vină în ajutor la Paris. El a ezitat, dar s-a dus în cele din urmă în capitala franceză. Polina a jucat atunci rolul amantei decăzute, amenințând că îl va înjunghia pe spaniol. Dostoievski a sfătuit-o să-l însoțească mai bine în Germania, ceea ce a și făcut."

Întoarsă la Sankt-Petersburg, Polina și-a mărturisit detaliat josniciile sufletului în jurnal: „I-am povestit cum era amantul meu. A fost dezgustat, dar mi-a spus că e

fericit pentru că exist și mi-a propus să-l urmez în Italia, unde mă va trata ca pe o soră."

Această descriere nu este însă conformă cu o realitate ceva mai nuanțată. Într-adevăr, la vremea respectivă, prima soție a scriitorului era pe moarte. În ciuda unei legături cu o altă femeie, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să o ceară în căsătorie pe Polina.

Fin cunoscător al căilor întunecate ale sufletului omenesc, Dostoievski înțelesese foarte bine că Polina era hotărâtă să-l facă să îndure tot răul pe care îl îndurase ea din partea spaniolului nestatornic.

Dar Dostoievski nu căuta el însuși suferința? La 6 septembrie 1863, scria în jurnal: „Nu știi ce mi s-a întâmplat, am fost cuprins de dorința nebună de a-ți săruta picioarele. Dar la ce bun, mi-am spus. Ca tu să respingi acest gest..."

Timp de cinci ani, între 1861 și 1866, contradicțiile iubirii lor s-au manifestat asemenea unui vulcan. Și pe când scriitorul le transpunea în romane, Polina nota imperturbabil în jurnalul ei: „Dostoievski a vrut din nou să se culce cu mine, ce dezgustător!"

Feodor insista totuși să o convingă să împartă cu el viața și angoasele:

„Nu te invit la o fericire banală", scria el, însă aceste strigăte disperate de ajutor au rămas fără răspuns. În ziua morții primei sale soții, 15 aprilie 1864, scriitorul a mai cerut-o o dată în căsătorie pe Polina, dar ea a refuzat din nou, și apoi, blestemând Sankt-Petersburgul care l-a creat pe Dostoievski, „acest fenomen plin de contradicții", a părăsit orașul lui Petru și s-a întors în îndepărtata provincie unde avea să exercite profesia de învățătoare.

O altă femeie a intrat atunci în viața scriitorului, Anna Snitkina, o tânără stenografă, gata de orice sacrificiu pentru a fi alături de un geniu. (El se va recăsători mai târziu cu această persoană inteligentă și

curajoasă, care îl va ajuta să depășească greutățile materiale.)

Aflând de această legătură, Polina va arde scrisorile lui Dostoievski. Totuși, imaginea ei va reveni obsesiv în romanele scriitorului: Nastasia Filipovna în *Idiotul*, Grușenka în *Frații Karamazov*.

Dar spiritul „contradictoriu și zbuciumat" al Sankt-Petersburgului avea să pună din nou stăpânire pe Polina, care a întâlnit un student ce urma să devină un mare filozof, Vasili Rosonov. Tânărul, în vârstă de șaptesprezece ani, pasionat de orașul lui Petru și fervent admirator al lui Dostoievski, s-a îndrăgostit sincer de ea. Cei douăzeci de ani care îi despărțeau nu aveau pentru el nici o importanță.

Polina nu a adus niciodată fericirea bărbaților care au iubit-o, dar a rămas marea muză inspiratoare în fața veșniciei și a marcat opera celor doi scriitori.

Odată consumată ruptura dintre Dostoievski și Polina, au urmat câțiva ani foarte grei pentru scriitor. A fost mai întâi obligat să oprească tipărirea celui de-al doilea jurnal. Copleșit de datorii, și-a pierdut rând pe rând soția și fratele Mihail, care îi era asociat. Pentru a scăpa de creditori, scriitorul a părăsit Petersburgul și a plecat în străinătate, ducând o viață mizerabilă în Germania și în Italia; bolnav, oprit adesea din lucru de crize de epilepsie, n-a mai revenit pe malurile Nevei decât pentru a solicita bani în avans de la editorii săi. A rămas destul de dezamăgit de tot ce a văzut în Occident; un singur lucru l-a impresionat, și anume o execuție capitală la care a asistat în Lyon; această scenă i-a readus în memorie execuția din piața Semenovski, pe care o va relata până la saturație prin gura personajelor viitoarelor sale romane. „Și cu toate acestea", scria el la acea dată, „mi se pare că abia încep să trăiesc. E ciudat, nu-i așa? O vitalitate de pisică!"

De-a lungul acestei perioade zbuciumate, între 1865 și 1871, a scris trei mari romane, *Crimă și pedeapsă*, *Amintiri din casa morților* (povestire autobiografică în care descrie coșmarul deportării și degradarea morală a condamnaților), apoi *Idiotul*, unde evocă simulacrul execuției. Au urmat *Jucătorul*, *Demonii*, *Frații Karamazov*, care i-au întărit notorietatea.

Primul roman marchează apogeul talentului lui Dostoievski și reprezintă o odă închinată Sankt-Petersburgului, căci străzile, mirosurile și oamenii capitalei hrănesc intriga foarte simplă a acestei opere.

Eroul romanului pregătește o crimă, o comite, se apără un timp de cercetările justiției, e determinat să se predea și, în final, își ispășește pedeapsa. Așa cum subliniază Vogüé, „ceea ce seduce este caracterul, chiar dacă își pune energia în slujba răului, căci promite o călăuză și garantează fermitatea legii, prima necesitate a unei comunități umane".

Odată cu publicarea romanului *Demonii* și cu întoarcerea lui Dostoievski la Sankt-Petersburg, a început ultima perioadă a vieții lui, între 1871 și 1881, mai puțin sumbră decât precedentele. I-a crescut popularitatea, iar succesul cărților i-a permis să-și plătească datoriile. Cuprins din nou de demonul jurnalismului, a colaborat mai întâi la un ziar oficial, apoi și-a înființat o gazetă proprie pe care a redactat-o singur, *Carnetul unui scriitor*. În această publicație lunară autorul își prezenta ideile politice, sociale și literare și relata anecdote și amintiri personale. Această enciclopedie, care a fost marea afacere a ultimilor săi ani de viață, cuprinde mărturisirea de credință a scriitorului în destinul Rusiei și slăvirea orașului lui Petru, care s-a aflat la temelia operei sale.

Secolul de argint

La începutul secolului al XX-lea, cu cele 19 insule legate între ele prin poduri noi, întretăiate de canale și de albia largă a Nevei, orașul părea că plutește între cer și apă. În timpul interminabilelor luni de iarnă, apa căpăta duritatea cristalului, iar locuitorii erau loviți din plin de vânturile violente și de furtunile de zăpadă care măturaseră câmpiile.

La fel ca și arhitectura, foarte occidentalizată, manierele și cultura societății petersburgheze aminteau mai mult de cele de la Paris. Oamenii din lumea bună făceau conversație în limba franceză, nu în limba rusă. Femeile se îmbrăcau după moda pariziană și erau celebre pentru adâncimea îndrăzneață a decolteurilor, ca și pentru cantitatea și calitatea diamantelor pe care le purtau cu emfază, chiar și în plină zi. Palatele erau împodobite cu tablouri superbe și cu mobilier importat din Franța. Grădinile petersburgheze aveau frumusețea clasică a celor de la Versailles. Baletul, opera, muzica simfonică, teatrul erau de cea mai înaltă clasă, iar artiștii de renume internațional.

Dacă, în secolul al XVIII-lea, imitarea Occidentului se oprea la machiajul și la vestimentația aristocrației („Acești ruși sunt ca niște maimuțe! exclama un nobil francez după un bal la Palatul de Iarnă. Cât de repede s-au adaptat! Îi depășesc pe curtenii noștri!"), în

secolul al XIX-lea, în schimb, Sankt-Petersburgul, cu noii săi bogătași, cu înalta societate, cu clasa de mijloc, era un oraș european prin excelență, care privea cu dispreț celelalte capitale.

În acest decor de vis, se înfruntau două lumi, cea a autocrației în palatele sale opulente, și cea a străzii dominată de revoluționari care doreau să răstoarne sistemul țarist.

Capitala Imperiului și mai precis demnitarii de stat au devenit ținta privilegiată a terorismului.

Un prim atentat comis la Sankt-Petersburg în 1866 împotriva țarului Alexandru II a rămas un act izolat. Dar începând cu anul 1878 și odată cu înființarea organizației Pământ și Libertate, atentatele s-au înmulțit. Împăratul a făcut obiectul unei aprige vânători (căreia nu i-a scăpat nici măcar Palatul de Iarnă, cu explozia din februarie 1880), până s-a reușit asasinarea lui la 1 martie 1881.

Urmașii lui Alexandru II, fiul său Alexandru III (1881–1894) și apoi nepotul Nicolae II (1894–1917), erau profund atașați principiului slavofil al „ortodoxiei, autocrației și naționalismului". Această doctrină nu era compatibilă cu realitatea unui imperiu multiconfesional, multinațional și în curs de laicizare. Problemele interne nu puteau fi deci rezolvate decât prin forță.

Alexandru III nutrea o oarecare neîncredere față de statul republican francez și au fost necesare amânări pentru semnarea alianței franco-ruse între 1881 și 1894. În schimb, entuziasmul francezilor pentru Sankt-Petersburg nu a scăzut nici o clipă. Succesul împrumutului rus ar putea să fie o dovadă, dar mai ales primirea triumfală a țarului Nicolae II la Paris în 1896.

În 1894, Nicolae II îi urmase la tron tatălui său Alexandru III, decedat prematur. În vârstă de douăzeci și patru de ani, noul împărat a trebuit să-și asume o putere autocratică contestată într-o țară în plină schimbare.

Trei ani mai târziu, inițiatorul Conferinței de Pace de la Haga din 1899 a conferit Rusiei un rol internațional de prim rang. Admirația deosebită cu care au fost privite primele reprezentații organizate de Deaghilev demonstrează cu câtă încântare a fost percepută expresia unei arte venite de la Sankt-Petersburg și ignorată în Occident.

Nici Franța și nici Europa nu erau conștiente de pericolul care amenința Imperiul. Și totuși la Sankt-Petersburg au început să aibă loc greve care au cuprins repede toată țara. Manifestațiile studenților s-au înmulțit, devenind aproape permanente. Răscoalele țărănești sporadice întrețineau tensiunea în mediul rural, iar mișcarea proletară se dezvolta în orașe oferind un teren propice acțiunii celor două principale partide de opoziție: socialiști-revoluționarii și social-democrații.

Frecventele atentate și climatul de insecuritate pe care acestea l-au instaurat au contribuit la crearea unei imagini neliniștitoare a Sankt-Petersburgului, în care elita Imperiului se simțea profund amenințată. Teroriștii clandestini, deghizați în oameni din popor, îi înfruntau pe agenții poliției țariste, Okhrana, care încercau să se infiltreze în organizațiile revoluționare și să preia conducerea acestora.

Totul era confuz, clasele sociale își pierdeau identitatea. Această epocă tulbure a dat o pleiadă de mari scriitori și artiști: Nina Berberova, Merejkovski, Zenaida Hippius, Blok, Anna Ahmatova, Benois, Chagall, Șaliapin, Meyerhold, Deaghilev...

Aceste figuri mitice ale Sankt-Petersburgului au fost personalitățile emblematice ale acestei epoci strălucite (1895–1915), botezată de filozoful Berdiaev „epoca de argint". Acești poeți și scriitori împărtășeau aceleași teme: sentimentul crizei și așteptarea mistică.

Personajul simbolic al acestor ani rămâne poetul Aleksandr Blok care, cu ochii săi triști și cu superbul său

păr rebel, avea toate calitățile unei frumuseți romantice. Confrații lui îl considerau chiar „indecent de frumos".

Pentru a înțelege reacția suscitată de poemele sale, trebuie să ne amintim de contextul acestei perioade și de faptul că un poet cu daruri profetice era considerat un personaj central în societatea Sankt-Petersburgului.

El primea zilnic sute de scrisori din partea tinerelor admiratoare dornice să-i devină muze inspiratoare. Într-o epocă în care nu existau show-business-ul și televiziunea, această boemă intelectuală îi făcea pe tineri să viseze. Blok era un fel de „Delon al epocii de argint", potrivit spuselor lui Georges Nivat.

Oricum, „lumea teribilă și bizară" a Sankt-Petersburgului a constituit tema centrală a operei sale care cuprindea elemente ce prefigurau suprarealismul.

În jurnalul său, Blok rememorează toate evenimentele din viața personală aflate la originea operei sale. Viziunile se multiplicau în timpul plimbărilor pe străzile orașului lui Petru: imaginea Liubei, logodnica sa, se contopea în aceste apariții. „Ea" îi apărea, iar el o asemuia sufletului lumii captive.

În „vara simbolică" a anului 1901 s-a petrecut transferul acestui eros mistic asupra logodnicei lui Blok, Liuba Mendeleieva, care provenea ca și el dintr-o ilustră familie universitară petersburgheză. Erau prieteni din copilărie și se întâlneau adesea pentru a juca, în cercul cunoscuților, piese de teatru. Amândoi erau bogați, tineri și atât de frumoși, încât la concerte și în restaurante lumea întorcea capul după ei.

Liuba avea o frumusețe tipic slavă: chipul luminos, un păr superb, ochi blânzi, gură seducătoare cu buze de culoarea piersicii; când ieșea în oraș, purta cel mai adesea rochii de catifea și pantofi asortați cu catarame aurii. Această combinație insolită a fost emblematică pentru Sankt-Petersburgul începutului de secol XX.

În august 1898, Blok a pus în scenă câteva fragmente din *Hamlet* în fața unui cerc restrâns de apropiați. Înfășurat într-o mantie neagră ca pana corbului, cu sabia la brâu, juca el însuși rolul lui Hamlet. Liuba era Ofelia — purta o rochie albă cu guler drept, cu o garnitură lila pe tiv și pe mânecile lungi și bufante. La brâu avea agățat un săculeț lila brodat cu perle. În episodul nebuniei, părul despletit, ușor zburlit și cernit de flori îi ajungea până la genunchi. În mână ținea o jerbă imensă de trandafiri violeți. Și chiar atunci, pe scenă, Blok i-a cerut mâna Liubei.

Cununia a fost oficiată cu o austeritate patriarhală pe data de 17 august 1903 în satul Tarakanovo, într-o veche biserică din epoca Ecaterinei II, o biserică albă de piatră în mijlocul unei câmpii verzi. La ieșire, sătenii le-au dăruit tinerilor căsătoriți două oi albe cu panglici la gât. Apoi alaiul s-a îndreptat către locuința lor în troici împodobite cu ghirlande de stejar. (Mai târziu, tot în troică, au făcut un fel de pelerinaj simbolic la Țarskoe Selo „în memoria marilor îndrăgostiți din Sankt-Petersburgul de odinioară".) În timpul mesei, un grup de țărani gătiți au cântat în fața conacului cântece în cinstea cuplului. Iar pe când tinerii urcau scările terasei, bătrâna doică i-a îmbrăcat în flori de hamei. Mulți au văzut în această nuntă un semn prevestitor al unor evenimente misterioase. Un martor al miresei, nobilul polonez Rozwadowski, a avut o revelație divină, iar la întoarcerea în Polonia s-a retras într-o mânăstire.

La acea vreme întregul Sankt-Petersburg era sincer convins de faptul că Liuba nu era nici mai mult, nici mai puțin decât întruchiparea pământească a Preacuratei. Cu o ardoare infantilă, unii petersburghezi o sâcâiau pe Liuba, căutând semnificații teologice în vestimentația, coafura sau gesturile ei. Toate acestea erau însoțite, bineînțeles, de o undă de ironie: și oamenii de litere

luau câteodată în râs schemele rigide ale misticismului lor.

Liuba era conștientă de faptul că ea și soțul ei mergeau pe nisipuri mișcătoare, așa cum o dezvăluie această scrisoare recent descoperită: „Mă considerați o idee abstractă, v-ați imaginat tot felul de lucruri frumoase și bune în legătură cu mine, iar această ficțiune care nu are consistență decât în imaginația dumneavoastră m-a ținut ascunsă, a ascuns ființa vie, sufletul viu; privirea dumneavoastră era în altă parte." De altfel, toți admiratorii lui Blok au fost surprinși de faptul că s-a căsătorit. Poeta Zinaida Hippius îi scria în acest sens: „De fapt, dumneavoastră (adică versurile dumneavoastră) nu sunteți câtuși de puțin făcut pentru mariaj și toți suntem mâhniți de această lipsă de armonie — toți, se pare, fără excepție."

În *Memoriile* sale, Liuba precizează că mariajul lor a rămas „alb" timp de câteva luni: obișnuit cu prostituatele (și victimă a bolilor venerice), Blok îi explica soției că nu trebuiau să aibă relații intime. Mai târziu, căsătoria s-a consumat totuși, dar extrem de rar, între 1904 și 1906, dată la care cei doi soți au întrerupt legăturile trupești. Ei nu erau, așadar, „soți cu adevărat", iar prietenii aveau perfectă dreptate să le denunțe „minciuna".

Ca și în cazul lui Turgheniev, mama poetului a jucat un rol hotărâtor în această poveste. Absent din viața lui Blok și divorțat de mama acestuia, tatăl poetului murise de timpuriu. De fapt, marea iubire a lui Blok a fost această mamă, originală, dar dezechilibrată, victimă a acceselor de nervozitate patologică. Făptură fragilă și isterică, era predispusă crizelor de exaltare religioasă și acceselor puternice de angoasă care o aduceau adesea în pragul sinuciderii. În cazul lui Blok, sentimentul „paradisului pierdut" se explică atât prin acest atașament excesiv, cât și prin suferințele pricinuite de boala sa — sifilisul — și printr-un fel de superego deosebit de dez-

voltat care generase cultul familiei și mai ales al propriei mame. Din această legătură foarte puternică s-a născut idealizarea Femeii și în același timp imposibilitatea poetului de a-și concretiza această iubire.

Viața lui la Sankt-Petersburg pendula deci între o mamă adorată și o soție străină din punct de vedere sexual, care își trăia liber viața de actriță.

Legat de soție prin amintirea unei iubiri mistice și printr-un straniu sentiment de „responsabilitate" și de „datorie veselă", poetul continua să frecventeze prostituatele. A avut câteva idile trecătoare, dintre care două au lăsat urme adânci în opera sa. În 1907, s-a îndrăgostit de actrița N. Volokhova. (Să remarcăm în trecere că, înaltă și zveltă, cu părul negru și ochii mari, negri și „înălțători", cu surâsul ei amplu, Volokhova avea splendoarea unei icoane.) Înclinația poetului pentru țigănci s-a aflat la originea unei noi pasiuni, când, în 1914, Blok s-a îndrăgostit de o altă actriță, Liuba A. Delmas, care interpreta rolul Carmen la Teatrul de dramă muzicală.

Simțind că-l lasă puterile și lipsit de sprijinul soției, poetul nu mai conta decât pe îngerul lui păzitor. Numai mama sa mai credea în energia fiului ei.

La începutul secolului, moda petersburgheză a fost dominată de pasiunile lui Blok, de aventurile lui nocturne și de refuzul oricărei politici. El s-a afirmat prin trei mari teme: tema măștilor, tema furtunii de zăpadă, tema percepției neclare. Omul „ironic" (așa cum era el) se inspira — pentru a folosi termenii obscuri proprii epocii — dintr-o „entitate feminină care reprezintă lumea ideală". Mai târziu, vicisitudinile tumultoase pe care le va cunoaște Sankt-Petersburgul vor atenua urmele acestui chietism mistic în care se ferecase poetul.

Înfrângerile dureroase suferite de Rusia în războiul cu Japonia și eșecul revoltei din 1905 i-au smuls imaginația din punctul mort în care era înțepenită. Și, încetul cu încetul, a renunțat la atitudinea indiferentă și

a început să privească viața în față. Locuind într-un cartier popular din Sankt-Petersburg (într-o casă construită lângă o mare cazarmă înconjurată de uzine și maghernițe muncitorești), Blok a putut să urmărească de aproape agitația extraordinară a acelor zile furtunoase. Evenimentele din 1905 au fost cele care au determinat o schimbare radicală în atitudinea lui, și în special sumbra „Duminică sângeroasă" când trupele cazace au secerat mulțimea umilă care se îndrepta spre palat cu icoane și stindarde pentru a cere dreptate țarului.

Aripa dură a regimului a folosit atunci aceste evenimente drept pretext pentru înlăturarea elementelor reformatoare din sânul puterii, impunând sloganul: „Nu faceți economie la cartușe!" Dar revoluționarii nu s-au lăsat intimidați. În toată țara s-au format sindicate profesionale; drapelul roșu a fost înălțat pe cuirasatul *Potemkin*; partidele revoluționare și sindicatele au organizat prima grevă politică generală din istoria Rusiei, care trebuia să declanșeze insurecția armată.

De acum înainte roșul va plana amenințător și cu înverșunare pe malurile Nevei, ca un stindard de foc deasupra unui manej simbolic. Această orgie de roșu creează în poeziile sale un fior apocaliptic, agitația extremă a unui oraș în pragul dezastrului. „Viața noastră în Sankt-Petersburg", scria Blok, „se desfășoară într-o lumină roșie. În timpul zilei, răsună din ce în ce mai tare strigătele, drapele roșii flutură în vânt; seara, orașul, ațipit preț de o clipă, e însângerat de amurg. Noaptea, roșul se lăfăie pe veșminte, în obraji, pe buzele femeilor ușoare. Doar aerul proaspăt al dimineții alungă ultima roșeață de pe chipuri."

Sankt-Petersburgul lui Blok, funest agregat de taverne, tripouri, restaurante și lupanare, este un mozaic de decepții, o fulgurație spectrală în mijlocul cețurilor, o rețea tulbure de linii întrerupte. Eroinele evanescente ale acestui ciclu sunt prostituatele de pe stradă, învăluite

într-o aură de parabolă biblică, apariții ambigue care ating câteodată sublimul metafizic al făpturilor lovite de soartă. Asemenea lui Dostoievski, Blok s-a străduit să surprindă banalitatea misterioasă a Sankt-Petersburgului, să descopere substanța secretă care se ascundea sub tristețea sa obișnuită.

Poetul a suferit fizic din pricina stagnării și reacției care au urmat revoltei din 1905.

Concesiile puterii — la 17 octombrie 1905, Nicolae II a semnat un manifest care marca în mod formal sfârșitul puterii absolute în Rusia — și utilizarea forței pentru aplicarea reformelor propuse de Stolâpin au ucis în față mișcarea de revoltă, obligându-i pe revoluționari să ia din nou calea exilului. Strălucit administrator, fost guvernator în Saratov, ministru de interne și apoi prim-ministru, Stolâpin era disprețuit de contemporani. Stânga îl ura, considerându-l omul terorii prin excelență; dreapta îl bănuia că ar fi deschis calea reformelor urmărind subminarea din temelii a Imperiului. Stolâpin voia să consolideze regimul țarist nu doar prin măsuri polițienești, dar și printr-o serie de transformări politice, sociale și mai ales economice. Astăzi el este considerat drept omul de stat rus cel mai de seamă din secolul al XX-lea, care a încercat să facă revoluția inutilă și să împiedice astfel catastrofa națională. De altfel, actualul președinte rus, Putin, se înscrie în tradiția reformatoare a lui Stolâpin, îmbinând reformele autentice cu ordinea polițienească.

Dar Blok, asemenea altor personaje emblematice ale Sankt-Petersburgului, nu îl iubea câtuși de puțin pe Stolâpin. În acei ani de trândăvie, sufocare, plictis înșelător, Blok nutrea din ce în ce mai intens presentimentul catastrofei. A fost cuprins de o stare de greață, de melancolie funebră. Umorul negru nu era la Blok o înclinație literară, ci un filigran obscur al vieții lui, zi și noapte, noapte și zi. Depărtându-se tot mai mult de familia

satisfăcută a esteților, poetul s-a aruncat în tumultul tavernelor, al cabaretelor, al localurilor de noapte cu orchestre țigănești. Simțea nevoia să hoinărească, să se piardă prin cotloanele abjecte și izolate ale mahalalelor petersburgheze, să caute aventura, rătăcind pe străzile pustii cu maghernițe murdare, la lumina felinarelor care se clătinau în ceața nopții.

În acești ani de viață desfrânată, de disoluție absurdă, asaltat de accese de angoasă, a căzut în patima beției. Cu ochii sticloși și umflați, ieșea cu artiste de varieteu, cu prostituate. Apoi excesele au început să-l chinuie, s-a cufundat în negre halucinații. Conștiința vlăguită i-a fost cuprinsă de remușcări, de dezgust, de rușine. Un vânt de nebunie nordică deforma în ochii lui aparențele realității.

Citind jurnalul lui Blok, plonjăm în miezul acestei disperări. Câte escapade în trăsură, câte nopți petrecute în compania femeilor ușoare: „Îi smulg dantelele și rochia de batist, în mâinile acestea aspre și tocurile ascuțite este nu știu ce forță, ce mister. Orele petrecute cu ea sunt penibile, sterile. O conduc înapoi. Ceva sacru, ca și când ar fi propria-mi fiică, o copilă. Ea dispare pe o stradă necunoscută, în noaptea liniștită, eu îi plătesc birjarului. E un frig pătrunzător, toate brațele Nevei sunt pline, e noapte pretutindeni, ca la ora șase seara, ca la ora șase dimineața, când mă întorc acasă. Ziua e pierdută, desigur. O baie, o plimbare, e ceva care mă apasă în coșul pieptului, simt nevoia să gem, căci această noapte eternă creează și intensifică mereu același sentiment — până la exasperare. Aproape că îmi vine să plâng" (10 noiembrie 1911).

Acest jurnal ne prezintă aspectele dezolante ale periferiei Sankt-Petersburgului acelei vremi. 28 februarie 1912: „Plimbări pe înserat (reluate după o lungă întrerupere) prin locuri lugubre unde vagabonzii sparg felinarele, un cățel se ține după mine, sunt perdele la fe-

restre. Vine o fetiță, care gâfâie ca un cal: suferă de ftizie, cu siguranță — o chinuie o tuse surdă, face câțiva pași, se apleacă... Lume cumplită."

24 martie 1912: „Ieri, lângă o casă din Kameni Ostrov, portarii chinuiau un șobolan rănit. Fusese probabil mușcat la cap de o pisică sau de un câine. Încearcă să se strecoare sub un troian de zăpadă, reușește pentru o clipă, dar apoi alunecă, lăsând stropi de sânge în urma lui. Nu are cum să scape. Îmi imaginez privirea lui."

11 aprilie 1912: „Ce tristețe — aproape că-ți vine să plângi. Noapte adâncă pe vastul chei al Nevei, nu departe de Universitate; de-abia se zărește printre pietre un copil, un băiețel. Mama (o femeie «săracă cu duhul») l-a luat în brațe, el i se agață de gât cu mânuțele — înspăimântat. Oraș cumplit, oraș funest, ți se taie respirația."

Blok a încercat să se elibereze din plasa vâscoasă a „lumii teribile a Sankt-Petersburgului" căutând o schimbare în activități neliterare. A început atunci să frecventeze Luna-Park, alunecând în sanie pe pantele înzăpezite ale unor *montagnes russes*; devora romane polițiste, practica gimnastica suedeză, se interesa de primele zboruri ale aviatorilor, de cinema, de problemele politice și mai ales de boxul francez, care se bucura pe-atunci de mare atenție în sălile capitalei Imperiului țarilor. Regulile și principiile acestui sport i-au revigorat spiritul și l-au încurajat să creeze. Judecând cu siguranța unui expert asupra valorii artistice a campionilor, îi scria mamei sale la 21 februarie 1911: „Doar unul dintre cei pe care i-am văzut este înzestrat cu geniu autentic, olandezul Van Rijl. Mă inspiră mai mult decât o vedetă literară." Și astfel, concursurile de box francez și virajele îndrăznețe ale aviatorilor erau puse pe același plan cu creațiile poetice, înscriindu-se, în viziunea lui Blok, în „orchestra universală a artelor".

Turnurile de fildeș ale Sankt-Petersburgului

La începutul secolului al XX-lea, viața artistică a Sankt-Petersburgului se concentra în trei saloane.

Era în primul rând cel al lui Dmitri Merejkovski și al Zenaidei Hippius, în casa Murusi, de pe bulevardul Liteinâi, vila aparținându-i prințului Murusi, un mare demnitar al Imperiului țarilor. Aici, într-o atmosferă de seră, unde cărămizile roșii ale zidurilor și covoarele groase erau luminate de focul din șemineu, se reuneau poeți, filozofi și reprezentanți ai clerului pentru a dezbate, în discuții aprinse, probleme liturgice și confesionale.

Poeții decadenți le dădeau o mână de ajutor prelaților din Sinod și cazuiștilor de la Academia ecleziastică. Gazda, Zinaida Hippius, era o personalitate marcantă a Petersburgului. Poetă distinsă și femeie fatală, o combinație între Colette și Anna de Noailles, Zenaida Hippius publica poeme filozofice, exersându-și spiritul caustic în conversații mondene și frângând inimile bărbaților sub privirea amuzată a soțului ei, scriitorul Merejkovski. Era roșcată, cochetă, încântătoare. Nina Berberova, veșnic în căutarea inditului, va evoca în *C'est moi qui souligne* nenumăratele ei articole de lenjerie roz, celebre printre personalitățile emigrației pariziene de la începutul anilor 1920.

„Ghemuită pe o sofa moale, Zenaida, în tunică albă, își scruta prin lornion oaspeții care se întreceau în subtilități scolastice."

Avea niște ochi superbi cu nuanțe verzui, un păr de un roșu-aprins care îi ajungea până la genunchi, acoperindu-i mijlocul, iar la gât purta un șirag de mătănii cu o cruce mare, neagră. Îi plăcea parfumul de tuberoză și fuma țigări aromatice pe care le scotea dintr-o tabacheră roșie. Ca o regină orientală distantă, Zenaida Hippius ațâța controversele teologice, fascinând asistența prin paradoxurile și enigmele ei. Blok a fost și el prins în mrejele Zenaidei în perioada misticismului său narcotic.

În schimb, în cursul reuniunilor care se țineau într-un alt salon literar duminica, la Feodor Sologub, nu se discuta decât despre poezie și tehnică poetică. Sologub locuia pe insula Vasili, în clădirea școlii elementare al cărei inspector era. În garsoniera sa înghețată, cu mobile îmbrăcate în piele, într-o lumină difuză, se citeau timid versuri și se ascultau judecățile solemne ale poetului, adesea aspre și fără milă. Onorurile casei le făcea sora sa, Olga, care îi semăna întocmai, „tăcută și severă".

Și astfel Blok a devenit o vedetă frecventând aceste cercuri. Totuși, înalta societate literară prefera apartamentul confratelui său Viaceslav Ivanov. În 1905, după un lung sejur în străinătate, Ivanov și soția s-au stabilit definitiv în capitala Imperiului. Din toamna acelui an salonul lor literar a devenit cel mai renumit.

În fiecare miercuri, în apartamentul poetului erudit, la etajul șase, pe strada Tavriceskaia, se adunau, ca într-un soi de banchet platonician, scriitori și artiști, intelectuali și filozofi pentru a discuta, de la miezul nopții la primele raze ale soarelui, despre simbolism, „anarhie mistică", misterele elene, teatrul colectiv. Un amestec de mag și profesor german, Ivanov prezida aceste adunări cu austeritatea unui fetiș, încercând să reunească tezele antinomice într-o armonie superioară, într-un sincretism universal.

Sufletul acestor întruniri era soția poetului, Lidia Dimitrievna Zinovieva-Annibal: îmbrăcată în jachete multicolore, aducea acestui areopag o vivacitate exuberantă, atât de diferită față de calmul apolinic și academismul rafinat al lui Ivanov.

În zori, când se încheiau discuțiile, se citeau poezii. Blok însuși le declama pe ale sale. Într-o redingotă lungă, cu cravata fină legată cu o nonșalanță studiată, părul blond cu reflexe cenușii, el era atunci, în anii 1906–1907, întruchiparea însăși a frumuseții romantice. Se apropia încet de o masă pe care ardeau lumânări, privea de jur-împrejur cu răceală, rămânând ca o stană de piatră până când se făcea liniște deplină, și de-abia atunci ataca, recitând furtunos, domolind puțin ritmul doar spre sfârșitul strofei. Avea o dicție seducătoare, iar când termina o poezie brusc, fără nici o inflexiune în voce, ascultătorii aveau impresia că acest deliciu se sfârșise mult prea repede și ar mai fi dorit să-l audă recitând.

„Turnul" lui Ivanov a fost timp de câțiva ani (din 1905 până în 1912) un fel de laborator spiritual al Sankt-Petersburgului, unde se făceau și se desfăceau glorii, curente și destine. Blok era la acea dată dezorientat, „ca Dumnezeu într-un lupanar", potrivit lui Ivanov. Aici descoperea el pentru prima oară vanitatea onctuoasă a lumii artistice, plină de invidii și calomnii, și falsitatea relațiilor dintre oamenii de litere, falsitate despre care va vorbi mai târziu cu dispreț în poeziile *Druziam* (Amicilor) și *Poetâi* (Poeții).

Universul lui Ivanov era o lume oarbă și amenințată ca un „ou sub un jet de apă", un Parnas narcotic, în care adepții simbolismului se amuzau cu dezbateri inutile, cu polemici zadarnice. Transformând noaptea în zi, țesând discuții indiferente și lăsându-le suspendate în timp, precum niște pânze de păianjen sau arabescuri de simboluri și cuvinte goale, invitații acestui salon

ignorau tragica realitate a unui Sankt-Petersburg devastat și fără apărare.

Ivanov se autodefinea ca un „constructor de poduri" și acesta a fost într-adevăr rolul lui în cursul reuniunilor foarte frecventate pe care le organiza la el acasă.

Tema conferinței din acea seară: „Viitorul Rusiei: evoluție sau revoluție?" Invitații erau adunați în jurul pianului cu coadă pe care era încolăcită o femeie, cu membrele contorsionate. Trupul lung și subțire și-a reluat apoi poziția firească, apărând chipul poetei Ahmatova, cu bretonul ei sumbru și nasul acvilin.

În salonul soților Ivanov se discuta despre literatură, filozofie, artă, credință, politică într-o ambianță intimă și amicală, unde toleranța era stăpână. Vinul, precum și veselia și eleganța locuinței contribuiau la crearea unei atmosfere de beție de idei, de cuvinte frumoase, de peisaje petersburgheze și de muzică, întrucât compozitorul la modă, Scriabin, participa adesea la seratele lui Ivanov. Dar noaptea se încheia întotdeauna cu poezie.

În calitate de șef al școlii simboliste ruse, lui Ivanov cel Superb îi făcea plăcere să descopere tinere talente. El făcea și desfăcea celebrități. În fiecare săptămână, poeți timizi veneau pe strada Taurida, la numărul 3, să-și declame versurile în public sub privirea impasibilă a „maestrului". Urma un lung moment de suspans, în timpul căruia Ivanov umbla cu pași mari încolo și-ncoace, cu mâinile la spate, cu privirea încordată, trăgând din când în când din țigaretă, în timp ce toată lumea era numai ochi și urechi, așteptând verdictul cu răsuflarea tăiată.

Maestrul relua vers cu vers poemul recitat și îl comenta, pentru ca în cele din urmă să lanseze un nou nume...

Acești „decadenți" (în termenii epocii) își trăiau opera, iar opera se hrănea din biografia lor. Erosul era una dintre temele predilecte ale maestrului, dar nu era niciodată abordată înainte de miezul nopții. Și apoi se impuneau de la sine anumite gesturi și anumite priviri,

care păreau să anticipeze programul dezbaterilor: „Iubirea este egoistă?", „Dorință și sentimentalism"...

Teoria era adesea însoțită de exerciții practice. Astfel s-a îndrăgostit pictorul Benois de Zenaida Hippius, care din păcate nu avea ochi decât pentru Filosofov, vărul și prietenul „foarte intim" al lui Deaghilev. În acest timp, soțul Zenaidei, Merejkovski, era absorbit într-o conversație cu un credincios de rit vechi care îi descria o scenă de la un priveghi urmat de o sinucidere colectivă. Iar poetul blazat Kuzmin, un dandy în stil rus, cu surâs trist și cu ochi mari, încercănați, a devenit adeptul „prieteniilor particulare", cu alte cuvinte al homosexualității, după ce petrecuse doi ani la Veneția ca monah penitent.

În ceea ce îl privește pe Lunacearski — viitor comisar al Culturii în guvernul lui Lenin —, el afirma sus și tare că proletariatul era pur și simplu „reîntruparea Erosului antic"... Și pentru a schimba subiectul, pictorul Benois a realizat scenografia la *Pavilionul Armidei*, unul dintre spectacolele turneului Baletelor rusești ale lui Deaghilev.

Toate tendințele literare și chiar politice erau reprezentate aici, de la dreapta dură și până la bolșevici. Pedagog iscusit și fin psiholog, gazda saloanelor de miercuri știa să-și subjuge apropiații cu farmecul său și să le cultive personalitatea.

Dar exista și un revers al medaliei. În acea epocă, viața spirituală și sentimentală la Sankt-Petersburg era complexă și contradictorie. Oamenii se lăsau seduși de cuvântul de ordine care chema la transformarea artei în viață. Această atitudine a provocat psihodrame confuze, dacă nu chiar îndoielnice. Ivanov nu le provoca în mod direct, dar încerca să găsească o oarecare justificare metafizică. Veșnic încărcate de erotism, aceste artificii au fost reintegrate în piese compuse cu brio.

Aflat în plină activitate creatoare, a primit însă o lovitură cruntă: în octombrie 1907, soția și muza inspiratoare a acestor stranii reuniuni, Lidia Zinovieva, a murit subit. Această dublă pierdere a provocat în cercul literar o criză profundă, exprimată în poeme arzând de pasiune.

În 1913, Ivanov s-a recăsătorit cu Vera, fiica din prima căsătorie a soției sale defuncte. Ei îi va dedica ultimul său volum de poezii.

În acei ani, pe scena boemei s-a afirmat un alt poet care dorea să-i ia locul lui Ivanov în istoria sentimentală și artistică a Sankt-Petersburgului: Maximilian Voloșin.

Estet prin excelență, el era expert în materie de literatură occidentală. Cu toate acestea, fizicul său impunător, părul rebel, barba colilie, statura înaltă făceau din el arhetipul rusului etern.

Pentru pictorul Benois, fascinația exercitată de Voloșin asupra ambelor sexe era de o natură particulară. Ea provenea din viziunea complet diferită pe care o avea Voloșin asupra lui însuși. Cu ochelarii săi mici și rotunzi, se comporta ca un băietan volubil, dar timid în adâncul sufletului, de unde emana un soi de bunăvoință stângace, în maniera lui Pierre Bezuhov, personajul uriaș, miop și tandru din *Război și pace* de Tolstoi.

Uneori, dimpotrivă, nu se mai putea smulge din contemplația propriului său trup impozant, considerând că, în perfecțiunea lui, corespunde perfect idealului de frumusețe greacă. Tocmai din trecerea rapidă de la o stare la alta se năștea farmecul său irezistibil, punându-i în evidență modestia cuceritoare și orgoliul olimpian. Acestor variații rafinate li se adăuga un temperament puternic.

Neamț prin sânge, rus prin suflet, francez prin cultură, ceea ce crea o mare admirație în jurul lui era faptul că această diversitate a calităților sale era greu de

înțeles. Părea un senior al Renașterii plasat în cadrul sublim al Sankt-Petersburgului.

Ca pictor, viziunea lui se înrudea (potrivit lui Benois) cu anumite peisaje ale lui Poussin sau Turner. Ca poet, avea accente de geniu. Era totodată un filozof original și un ziarist de excepție. În plus, știa ca nimeni altul să-i pună în valoare pe oameni. Era un educator înnăscut, un pedagog desăvârșit și nu se temea de nici una dintre acele mistificări în care își revela extraordinara sa măiestrie. Întocmai ca în cazul lui Deaghilev, instrumentul de lucru era omul, dar, dacă fondatorul Baletelor rusești era fascinat de ambele sexe, Voloșin rezerva exclusiv femeilor forța puterilor sale oculte. Însă ar însemna să banalizăm consecințele atracției pe care o exercita dacă am pretinde că încerca doar să domine femeile. Dimpotrivă, recunoscând aura extraordinară proprie firii sale, el va crea o legătură durabilă și secretă. Femeile formate de el aveau să acționeze la rândul lor asupra bărbaților care le iubeau, fără ca ele să știe întotdeauna în ce măsură se aflau de fapt sub influența lui Voloșin. Totuși, acest mare poet nu era un manipulator conștient. Dar vitalitatea contagioasă a inteligenței lui provoca în mod natural efecte comparabile cu undele pe care le produce o piatră aruncată în apă. Carisma pe care o emana nu se năștea dintr-o fire guvernată de forțe obscure, ci, dimpotrivă, dintr-o ființă bună și generoasă prin însăși natura ei.

Într-adevăr, de-a lungul anilor, portretul lui Voloșin capătă dimensiuni din ce în ce mai mari în lumina influenței sale asupra vieții reale din Sankt-Petersburgul acelei vremi, căci nu putem să negăm ambiția lui supremă de a fi „sculptorul unor personalități de anvergură".

De câte ori, la căderea serii, în apartamentul său, sub lumina galbenă a lămpii, printre vechile documente care ascundeau misivele lui Claudel, scrisorile lui Gorki,

dosarele groase ale lui Romain Rolland, cea care fusese prințesa Kudacev, văduva unui ofițer al armatei albe, înainte de a fi muza inspiratoare a autorului lui *Jean-Christophe*, nu mi-a confirmat ceea ce îi datora, adică aproape totul, lui Max Voloșin.

O altă mare doamnă, poeta Marina Țvetaieva, scria în eseul ei despre Voloșin: „El inspira, prin excesul său de viață, dragostea femeilor și prietenia bărbaților. Era în același timp un creator de ființe, de întâlniri și de destine. Ceea ce-l caracteriza mai presus de orice era *bucuria de a dărui*. Trei cuvinte i-au dominat viața: magie, mit, misticism."

De origine nobilă, Voloșin se născuse în mai 1870. După terminarea colegiului, a continuat cu studiile de drept la universitate de unde a fost exclus pentru că participase la o manifestație studențească. A oscilat mult timp între Sankt-Petersburg și Paris, iar în 1900 a colaborat la reviste simboliste, definindu-și arta ca „neo-realistă". În 1917 Voloșin a părăsit Sankt-Petersburgul pentru a se stabili definitiv pe proprietatea sa de la Koktebel din sudul Rusiei, care în acei ani zbuciumați a devenit turn de fildeș, refugiu și loc de întrunire pentru scriitorii aflați în pericol.

Voloșin se voia mai presus de orice fel de implicare în evenimentele tragice ale epocii, încercând să depășească viziunea apocaliptică asupra Rusiei printr-o întoarcere la injoncțiunile pure ale spiritului.

Maestru grădinar al feminității, Voloșin a știut să alcătuiască un buchet grandios. Își alegea cu atâta discernământ grațiile, încât unii au pretins chiar că locuința lui devenise înaltă școală de poeți și scriitori ruși. Într-adevăr, când în apartamentul său din Sankt-Petersburg, când pe proprietatea sa de la Koktebel, genialul erudit primea tinere a căror frumusețe fizică nu era singurul argument al acestor sejururi dedicate jocurilor spiritului.

Max Voloșin considera că frumusețea lor este o simplă podoabă care îmbracă ceea ce este esențial, și anume gradul de inteligență și intensitatea talentului. El cunoștea etapele succesive ale acestor „universități ale dragostei": lungi conversații pe tema operelor nemuritoare, desemnarea capodoperei care corespundea propriului lor caracter, lectură în public, după cină, a creațiilor personale, sfaturi individualizate despre alegerea drumului în viață, după un fin studiu psihologic prealabil, baluri mascate la miezul nopții, când puteau să dea frâu liber tuturor extravaganțelor care le caracterizau și tuturor nebuniilor interzise care le treceau prin minte. În timpul acestor banchete improvizate, unde gesturile cele mai spontane și inițiativele cele mai bizare se bucurau de aprobarea generală, maestrul Voloșin putea să le elibereze pe aceste frumoase discipole dezlănțuite de sub influența discursurilor lui, spunându-le scurt: „Fii tu însăți."

Bineînțeles că aceste nopți nebune, care erau descrise la Sankt-Petersburg în culorile cele mai sumbre, aveau să acrediteze ideea că Voloșin organiza bacanale. Trebuie să recunoaștem că maniera în care psalmodia versuri în toiul nopții, de pe cea mai înaltă terasă a casei sale, pe care o numea „Turnul Voloșin", avea de ce să-i înspăimânte pe trecătorii uluiți de strigătele nocturne, de cântecele și sarabandele în jurul focurilor. Prezența tinerelor femei cu chipuri pline de strălucire, îmbrăcate în inedite costume bărbătești cu pantaloni bufanți în stil oriental, în jurul unui magician care purta o cămașă lungă de damasc și niște pantaloni ciudați decupați între picioare pentru un motiv numai de el știut, nu putea decât să-i deruteze pe burghezii onorabili care veneau în timpul nopții să inspecteze această locuință considerată de ei bântuită. În curând a început să circule un zvon prin Sankt-Petersburg: Voloșin era un satrap însetat de sânge tânăr și un organizator de slujbe închinate

diavolului. Ceea ce era foarte departe de adevăr. Câte capodopere nu s-au născut în urma acestor sejururi în casa maestrului, câte adevărate artiste formate pe lângă el, câte cariere de creatori nu au pornit de aici?

Poeta Anna Ahmatova ne-a oferit o mărturie pe cât de prețioasă, pe atât de ironică despre metodele de seducție practicate de Max Voloșin: lua în derâdere modul lui de a le cuceri pe „domnișoarele de arhivă", cum le numea poeta, acele gâsculițe fascinate de zborul vulturului care le asurzea cu complimente și comparații flatante, cu artificii oratorice menite să le gâdile orgoliul tineresc. Ea a povestit cum a ascultat relatarea emoționată a uneia dintre viitoarele victime ale magicianului:

„Plină de exaltare, cu o voce sugrumată, îmi vorbește de Maximilian. El i-a spus uneia, am întrerupt-o eu: Sunteți muza acestui loc, iar alteia: Sunteți Safo. — Dar de unde știți? a strigat domnișoara, stupefiată de perspicacitatea mea. — Am inventat pe loc."

Într-adevăr lui Max îi plăcea să seducă. Era a doua sa vocație.

Și astfel Voloșin a devenit un fel de decan al unei universități libere de talente în formare, o pepinieră de prinți ai poeziei și un culegător de muze inspiratoare într-o grădină a deliciilor. Ca bărbat, magician, înțelept, el le subjuga pe femei. Și totuși, poate oare o ființă umană să aibă control absolut asupra semenilor săi?

Max Voloșin știa să creeze, tocmai aceasta era efervescența creației. Mai târziu, literatura rusă și lumea întreagă vor afla câte mari talente s-au născut sub influența baghetei sale magice, câte cariere artistice splendide sau fragile și-au luat zborul ajutate de el.

Ossip Mandelstam, poet genial, mort într-un lagăr stalinist, Marina Țvetaieva, zeiță a poetelor, care se va sinucide din disperare față de impasul comunist din 1941, Maria Duvivier, poetă franco-rusă, viitoare contesă Kudaceva și viitoare doamnă Romain Rolland, Ilia Erenburg,

poet al dezghețului, Sofia Parnok, o Safo a Rusiei, câte personalități nu sunt astăzi numite „fantomele lui Voloșin"!

Dar demonul vârstei mijlocii îl va lovi pe acest poet pe când se afla în plenitudinea celor patruzeci de ani ai săi. Asemenea unui demiurg, Voloșin voia să creeze făptura perfectă, poeta ideală, modelul absolut. În atelierul său secret va născoci atunci o formidabilă mistificare, o enormă minciună care va uimi întregul Sankt-Petersburg.

În această întreprindere supraomenească, creatorul își va realiza capodopera pe nisipurile mișcătoare ale unei identități neclare, ascunzându-și castelul de cărți în spatele unor paravane ele însele iluzorii. În paradisul prefăcătoriilor care devenise Sankt-Petersburgul la începutul secolului al XX-lea, magicianul se simțea fericit, mânuindu-și din culise marionetele între care cea mai frumoasă era o făptură delicioasă și fragilă.

Pe Elisabeta Dimitrievna, obscură profesoară de istorie, o tânără naivă, drăguță și un pic cam șchioapă, Max Voloșin a hotărât să o transforme în varianta feminină a lui Rastignac. Și acest Vautrin al literaturii ruse își va depăși așteptările. Mai întâi îi va alege un nou nume, Cerubina de Gabriac. Apoi demiurgul îi va propune dulcineei un pact cu diavolul: „Deveniți însăși materia creației mele și vă voi transforma în cea mai mare poetă rusă." O va modela, o va modifica, o va „sculpta" atât de bine încât, atunci când va intra în scenă îmbrăcată în noile veșminte ale minciunii și aparențelor înșelătoare ale imposturii, ea va intriga și va fascina opinia publică. Marina Țvetaieva care, după ce i-a refuzat lui Voloșin acest rol, a acceptat să bată gongul în onoarea noii vedete:

„Aristocrată, nu rusoaică, evident! Frumoasă, evident! Catolică, de la sine înțeles! Putred de bogată! Un lord Byron sub chip de femeie, ignorând chiar și șchiopătatul

discret. Ea întrupa atunci semnele exterioare ale fericirii, însoțită de puritate și dezinteresare; tot ceea ce va conduce inevitabil spre nefericire."

Luxul romantic al dezastrului interior, alături de prestigiul frumuseții și privilegiile averii făceau să triumfe ceea ce constituie substanța însăși a poeziei Sankt-Petersburgului: căutarea „nefericirii mai presus de orice".

În spiritul obsedat de publicitate al lui Voloșin, creația sa ilustra acest romantism a cărui aparență somptuoasă ascundea un suflet vlăguit și frânt.

Primul instrument utilizat de Voloșin pentru a-și consacra falsul personaj în chip de poetă adevărată a fost jurnalul *Apolo*, o publicație lunară editată la Sankt-Petersburg și citită în toată Rusia. La insistențele lui, pe o pagină întreagă, poeta necunoscută de origine franco-scoțiană adresa jurnalului o scrisoare magnifică într-un stil feminin suplu și nobil prin care își prezenta primele versuri. Vorbea de Ronsard, de o iubire copleșitoare la vârsta de treisprezece ani și mărturisea că printr-o premoniție adolescentină a știut că destinul i se va împlini la șaptesprezece ani. Frumusețea poeziei care adâncea și mai mult misterul personal a produs un efect extraordinar.

Întregul Sankt-Petersburg, curios să o cunoască, aștepta noile ei poeme. Impostura inițială a funcționat perfect cu atât mai mult cu cât, adresând jurnalului primele versuri, autorul necunoscut a adăugat și un buchet de flori uscate. Până și marea poetă rusă Marina Țvetaieva și-a alungat din suflet orice invidie și a salutat cu sinceritate noua apariție: „Erau în versurile sale atât imaginile Ahmatovei, cât și ceva din tușa mea personală, dar mai presus de ea și mai presus de mine și venind de la o femeie necunoscută."

Dar cum a început cu adevărat această frumoasă poveste captivantă și tristă?

Trebuie să ne întoarcem puțin în timp, în 1910, la Paris. Dimitrieva nu avea decât șaptesprezece ani. În atelierul unui pictor rus din cartierul Luxembourg, la Gurevici, a întâlnit un poet rus pe-atunci necunoscut, doar cu câțiva ani mai în vârstă decât ea, Nikolai Gumiliov.

Era mic de statură, dar pe chip i se citea o expresie foarte hotărâtă, pe care o confirma și prin gesturi. În colțul buzelor avea deja un accent de amărăciune și semnele prevestitoare ale nefericirii. A vorbit toată noaptea de Fecioara Maria și i-a cumpărat tinerei fete garoafe roz. Era încă celibatar, dar viitoarea lui soție, Anna Ahmatova, se afla și ea la Paris. Elisabeta Dimitrieva, cea pe care o va iubi Nikolai, va spune mai târziu despre el: „Nu l-am mai văzut de ceva vreme, însă expresia feței lui nu m-a părăsit niciodată, așa cum expresia de pe chipul meu i-a rămas și lui întipărită în minte."

În mod paradoxal, cel care le-a unit destinele a fost Max Voloșin. Tot în 1910, dar câteva luni mai târziu, el a organizat o mare conferință despre literatură la Academia de arte frumoase din Sankt-Petersburg.

„A fost seara vieții mele", scria Elisabeta. „Ne-am dus să luăm masa la restaurantul preferat al artiștilor și oamenilor de litere și am stat până în zori. L-am regăsit pe Gumiliov și amândoi am înțeles atunci că eram deja complici în ciuda puținelor cuvinte pe care le-am schimbat și cu toate că nu am atins decât trei subiecte: călătoria lui în Africa, leii și crocodilii." Și adaugă: „Mi-a cerut voie să mă conducă... Și amândoi am înțeles că este Întâlnirea, tânăra pasiune care sună precum cristalul."

Nikolai scria la rândul lui: „Privesc fără teamă ochii care ne înconjoară, căci am găsit o Prietenă cu P mare și am recunoscut-o imediat în mijlocul pădurii de semne." Elisabeta nota în continuare: „Apoi ne-am întâlnit aproape în fiecare seară pentru acele conversații interminabile, plimbări nocturne până în zorii zilei într-un

oraș roz și gri. Am înțeles că este un mare poet și nu voiam să-l fac să intre în cotidian. De aceea i-am refuzat cererile în căsătorie. Îmi spunea «Lili», nume ce-i evoca clinchetul subțire al unui clopoțel de argint. El avea o voință de fier, o nevoie de a domina pe care o exprima prin dragostea fizică. Iar eu mă încăpățânam să-l fac să sufere. Era gelos, îmi prindea degetele subțiri de parcă ar fi vrut să le rupă, pentru ca apoi să-mi plângă la picioare și să-mi sărute poalele rochiei albe. Era la Sankt-Petersburg."

Dar în luna mai cuplul s-a dus în sudul Rusiei: „Dumnezeu, destinul sau neșansa au făcut să ne întâlnim toți trei, Max Voloșin, Nikolai și cu mine. Marele Max era pentru mine o iubire inaccesibilă. Nikolai, care avea vârsta mea, era ca un adolescent, cu un elan primăvăratic. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că Max ar putea să-și arunce privirea asupra mea. Soarta a vrut ca din acel moment imaginea lui Max să mă urmărească pretutindeni. Tot ceea ce pentru o tânără fată părea un miracol s-a împlinit în sfârșit. Nu am ascuns nimic nici unuia dintre ei. Max mi-a spus cu o tristețe infinită: «Alege tu însăți, dar dacă îl vei alege pe Nikolai te voi disprețui.» Zarurile sunt aruncate, dar Nikolai va rămâne pe veci în amintirea mea cu acele garoafe roz și parfumate pe care mi le-a oferit. I-am cerut să plece. Și a plecat, crezând că e doar o simplă toană de-a mea, un capriciu pasager. Atunci am trăit cele mai fericite două luni din viața mea. De ce îl făceam să sufere pe Nikolai? De ce nu am rupt definitiv relația cu el? Nu, nu din dorința lacomă de a-i păstra pe amândoi și nici dintr-o sete nebună de seducție, ci pentru că eram pur și simplu stăpânită de două suflete, unul îl alesese pe Max, iar celălalt pe Nikolai."

Și astfel și-au început Voloșin și Dimitrieva mistificarea.

„De ce acești doi bărbați, Nikolai și Max, au intrat și au ieșit în același timp din viața mea? În cele din urmă,

Nikolai a încetat să accepte suferința. Iubirea s-a transformat curând în ură. Pe culoarele redacției jurnalului care îi publica versurile, m-a oprit ca să-mi spună: «Pentru ultima dată, vă cer mâna.» L-am refuzat tranșant. Atunci s-a îngălbenit la față și mi-a spus: «Acum mă veți cunoaște.»"

La scurt timp după aceea, Nikolai s-a dus la restaurantul La Tour, unul dintre cele mai cunoscute din capitală, și a început să spună în stânga și în dreapta vrute și nevrute pe seama tinerei femei.

Ura devorase iubirea.

La Sankt-Petersburg, Voloșin nu mai putea suporta injuriile lui Nikolai Gumiliov de care vorbea tot orașul. În decorul albastru cu galben al teatrului Mariinski a avut loc o scenă penibilă. Cu ocazia reprezentației cu *Faust* de Gounod, poeții și colaboratorii jurnalului *Apolo* se reuniseră în foaierul teatrului care păstra încă decorurile operei precedente, *Orfeu* de Gluck. Nikolai se afla lângă poetul Aleksandr Blok și romancierul Aleksei Tolstoi. Pe când Șaliapin intona o arie, Max luase deja hotărârea. Dar a așteptat ca Șaliapin să-și încheie admirabila prestație, ca apoi să-l pălmuiască pe Nikolai după regulile care precedă un duel. Un gest puternic, scurt și neașteptat. La vederea acestei scene poetul Annenski l-a citat pe Dostoievski: „Avea dreptate, sunetul unei palme seamănă cu un plesnet pe suprafața apei." Max Voloșin îi strigă atunci fostului său prieten: „Ați înțeles? — Da", răspunse cel provocat la duel.

A doua zi, duelul a fost organizat în apropierea locului unde se petrecuse întâlnirea fatală dintre Pușkin și d'Anthès, la periferia Sankt-Petersburgului. Legenda spune că s-a folosit chiar și același tip de pistolet, provenind din armureria Kurakin. Aleksei Tolstoi a numărat cei cincisprezece pași care trebuiau să-i separe pe adversari. Gumiliov a tras primul, iar glonțul a trecut

pe deasupra capului lui Voloșin, dar când i-a venit rândul lui Max să tragă, i s-a blocat pistoletul. Tolstoi le-a propus atunci să-și strângă mâna și să uite incidentul, lucru pe care l-au refuzat...

Maiakovski: întâlnirea fatidică

În anii 1910, duelurile și iubirea absolută făceau parte din efervescența Sankt-Petersburgului care se afla la apogeu. Se deschideau unele după altele expoziții de pictură în stilul Art nouveau, la *Monde de l'art, Toison d'or, Valet de carreau, Queue d'âne, Rose bleue.* Alături de pictori ruși, Somov, Larionov, Goncearova, expuneau și artiști francezi precum Bonnard și Vuillard. În expoziția de la *Toison d'or,* unde în sălile întunecoase, cu perdelele trase la ferestre, se răspândea ca într-o seră parfumul zambilelor împrăștiate pretutindeni, puteau fi admirate lucrările lui Matisse și Rodin. Tineretul capitalei urmărea această efervescență culturală marcată de dorința de ruptură cu trecutul simbolizată de „futuriști".

Acțiunile acestei mișcări nu se limitau la literatură sau la pictură, ele priveau atât moravurile, cât și iubirea. Totul trebuia să fie orientat spre „acțiunea concretă imediată, împotriva formelor alienante ale cotidianului stereotip".

Provocator, întotdeauna îmbrăcat în mod original, tânărul poet Maiakovski s-a aflat în fruntea mișcării futuriste. Îi plăcea să se afișeze însoțit de femei machiate excesiv, pentru a se face remarcat. Înalta societate literară din Turnul lui Ivanov nu se sfia să-l flageleze, considerându-l „agitator" și „huligan".

În toamna anului 1913 acest colos contestatar se alătura companiei vesele a studenților reuniți pentru o

serată într-un apartament burghez din centrul Sankt-Petersburgului. Era îmbrăcat în celebrul său pulover înflorat galben-aprins.

El îi va uimi din nou pe acești tineri care discutau politică, literatură și câteodată chestiuni sexuale în vogă. Printre ei se afla o liceană de șaisprezece ani cu un aer cuminte. La vederea acestui colos iconoclast, ea s-a simțit oarecum tulburată și, în timp ce îl asculta recitându-și poeziile, își frământa nervos colierul. Această tânără spilcuită era un fel de Lolita *avant la lettre*. Părea că descinde dintr-o gravură de modă, de la pălărie și paltonul lung până la cizme. Se numea Ella Kagan. Avea trăsături armonioase și niște ochi mari care vor fi mai târziu imortalizați de Aragon.

Deodată, colierul a cedat sub presiunea degetelor și toate perlele s-au răspândit pe podea. Nebănuind că acest incident îi va marca viața, Maiakovski s-a oprit din recitat și s-a așezat în genunchi pe covor ca să o ajute pe micuța Ella să strângă perlele. Fidel reputației de care se bucura, el a profitat de semiobscuritate și i-a atins mâna tinerei fete. Tulburată și mândră în același timp, ea nu și-a retras-o. Poetul i-a propus atunci să o conducă acasă și i-a telefonat de nenumărate ori până să obțină permisiunea de a merge în vizită la familia Kagan.

Părinții Ellei locuiau într-un apartament spațios și mai aveau o casă de vacanță la marginea orașului. Tatăl era avocat, iar mama muziciană. Aveau două fete. Lili, fiica cea mare, era mai frumoasă decât Ella. Ținuta semeață, frumoasele bucle roșcate căzute pe spate, ochii pătrunzători îi subjugau pe bărbați. Familia nu privea cu ochi buni această nouă legătură a mezinei.

Pentru el, era o nouă pasiune fulgerătoare, pentru ea era doar o nouă relație. Tânăra nu își punea întrebări și îl trata pe Maiakovski cu amabilitate moderată. Totuși, ea va scrie mai târziu:

„Îl iubeam pe Vladimir cu acea forță plină de prospețime a copilăriei care face posibilă concentrarea totală asupra unei singure ființe, în mod necondiționat, fără a cere nimic în schimb, fără a-i cunoaște nefericirea, înecată în imensa bucurie a unei prezențe, mulțumindu-mă cu o apariție fugitivă, cu sunetul unei voci... Fără gelozie, fără reproșuri, fără pretenții, fără rivalitate, având o singură durere: absența; o singură speranță: să-l văd, să-l aud! Timp de doi ani n-am avut nici un singur gând din care să lipsească Vladimir, n-am ieșit niciodată pe stradă fără să-mi închipui că l-aș putea întâlni, nu trăiam decât prin el. El m-a învățat totul despre dragoste. Chiar și despre dragostea fizică."

Vladimir și Ella se plimbau adesea împreună, prin acele locuri legendare ale Sankt-Petersburgului pe care le-am descris în capitolele precedente. În timpul verii, vizitau adesea parcul Țarskoe Selo sau mergeau (la dorința tinerei fete) pe urmele lui Dostoievski, pe străzile pustii din luna august a acelui an 1914. Politica se afla mereu în centrul discuției, căci fusese deja declarat războiul cu Germania.

Într-o seară, Ella l-a întrebat pe un ton misterios:

— Vă plac?

Maiakovski a privit albăstrelele pe care ea și le prinsese pe rochia nouă și a râs înduioșat.

— Dar aceste albăstrele vă plac? a adăugat ea.

— Semănați întru totul cu ele.

Ea a lăsat privirea în jos și a pufnit, legănându-și încet picioarele și ținând gura adolescentină întredeschisă. Maiakovski i-a scos ușor pălăria, i-a aplecat puțin capul pe spate și a sărutat-o. Ea va reveni de nenumărate ori în romanele sale asupra momentelor originale petrecute pe malurile Nevei, unde „plăcerea a înecat toate detaliile".

Ella va povesti mai târziu cum a avut revelația geniului poetului: „Târziu în noapte, în fața unei vile

oarecare din foburgul Petersburgului, Maiakovski mi-a recitat din poeziile sale... Eram sugrumată de emoție, de faptul că descoperisem ceva ce-mi fusese atât de mult timp alături, dar care îmi era complet necunoscut."

Bulversată, ea va spune: „M-a cuprins un sentiment de uimire și de profundă prietenie." Și nu va conteni să laude acest talent năvalnic. „Voiam să dovedesc", scria ea, „să demonstrez, cu toată înflăcărarea unei tinere de mai puțin de șaptesprezece ani care credea că poezia este marea pasiune a vieții ei, ceea ce era atât de evident pentru mine — geniul lui."

În 1915 tatăl Ellei s-a stins din viață. Această dispariție subită a apropiat-o și mai mult de „unchiul Vladimir". Ella i-a făcut atunci cunoștință lui Maiakovski cu Ossip și Lili Brik, cumnatul și sora ei, care aveau o mare influență în cercurile poetice. Aceștia locuiau în centrul Sankt-Petersburgului, pe strada Jukovski.

La 15 iulie 1915 — o dată dintre cele mai fericite, consemna Vladimir Maiakovski — poetul își făcea intrarea la familia Brik. Lili a rugat-o discret pe sora ei ca invitatul să nu recite; totuși, s-a văzut obligată să-i asculte versurile. Mândră de prietenul ei, mezina l-a încurajat să se exprime.

Stând în picioare, în mijlocul salonului, Maiakovski ținea un carnețel în mână. N-a aruncat decât o privire scurtă pe carnețel, recitând cu voce fermă poemul *Norul în pantaloni*. Și din când în când o privea insistent pe Lili. După ce a terminat de recitat, a scris pe coperta carnetului: „Pentru Lili Iurevna Brik."

Astfel, unul dintre cele mai mari poeme ale literaturii ruse a fost dedicat surorii Ellei.

Simțindu-se în largul său după demonstrație, poetul a cerut să i se aducă ceai. Profund tulburată de acest moment „de neuitat", sora cea mare s-a îndreptat tremurând spre samovarul care clocotea. Micuța Ella era triumfătoare. În ceea ce îl privește pe soțul lui Lili, nu

era nici el mai puțin emoționat, căci intuise imediat anvergura poetului.

Uitând de ochii Ellei, Maiakovski a căzut pradă farmecului inefabil al lui Lili. Descoperea la această tânără femeie tot ceea ce căutase dintotdeauna: o muză inspiratoare, sclipitoare și voluntară. Se plimbau adesea prin Sankt-Petersburg. Ca o somnambulă, ea mergea cu capul pe umărul lui. Neva era întunecată, iar arborii din grădina de vară fremătau sub cerul înstelat. Noapte senină, magică și calmă, iar printre umbrele infinite ale copacilor, petice de argint, asemănătoare unor lacuri.

Aceste plimbări i-au declanșat poetului un torent de sentimente.

Lili era frumoasă, foarte frumoasă, țarina încântătoare a Sionului, cum o va supranumi poetul. Avea ochi mari, căprui, trăsături armonioase și un păr bogat și roșcat prins în cosițe care îi ajungeau până la brâu. S-au îndrăgostit unul de altul la prima vedere.

În urma acestei întâlniri, Maiakovski va scrie o avalanșă de poeme și va începe o carte pe care însă nu o va termina. Urma să se intituleze *Surorile, romanul de pe malurile Nevei...*

Lili se născuse la 30 octombrie 1891. Toată copilăria i-a fost marcată de talentul mamei sale care era pianistă. Astfel, cele două surori au crescut pe muzica lui Debussy, Schumann și Ceaikovski.

La treisprezece ani, pe când era încă școlăriță, l-a întâlnit pe viitorul ei soț, Ossip, al cărui tată era bijutier. Remarcată de toată lumea, i-a atras atenția chiar și cutezătorului Rasputin, întâlnit din întâmplare într-un tren de provincie. Opt ani mai târziu, la 12 ianuarie 1912, rabinul o cununa cu Ossip. Erau pe atunci „tineri și bogați, le plăcea să poarte haine frumoase, să iasă în oraș și să meargă la teatru". (Lili va rămâne fidelă rochiilor bine croite și blănurilor scumpe până la sfârșitul vieții.)

O legătură mai degrabă de prietenie decât de dragoste o unea pe frumoasa roșcată cu soțul ei intelectual. Puțin cam plăpând, atins de un început de calviție, el scruta universul cu monoclul și lansa teorii despre iubirea la plural. Potrivit lui Ossip, „complicitatea și libertatea erau mai importante decât micile infidelități".

Astfel se năștea la Sankt-Petersburg o altă iubire emblematică a secolului al XX-lea. Maiakovski nu va mai putea trăi fără soții Brik, iar toată opera lui lirică o va avea din acel moment drept muză inspiratoare pe frumoasa Lili. Ea va explica mai târziu: „La un moment dat, nu s-a mai întors la el acasă, abandonându-și lenjeria, hainele și chiar și pe doamna inimii... M-a atacat, a fost o adevărată ofensivă..."

Maiakovski îl considera pe Brik drept mentorul său. Ossip nu s-a revoltat atunci când Lili l-a înștiințat despre legătura ei cu Maiakovski și a declarat cu o emoție încărcată de admirație:

— Te înțeleg perfect. Cum ai putea să-i refuzi ceva?

Ossip și-a dat repede seama că poetul pretindea reciprocitate în relațiile amoroase: „Maiakovski înțelegea astfel dragostea: dacă mă iubești, ești cu mine, pentru mine, mereu, pretutindeni și în orice împrejurare. În nici un caz nu poți fi împotriva mea, chiar dacă sunt nedrept sau crud. Orice nestatornicie sau schimbare reprezintă o trădare. Trebuie să mă iubești constant, ca o lege a naturii care nu cunoaște excepție."

Lili scria în *Memorii*: „Toate aceste zvonuri legate de iubirea în trei nu corespund de fapt realității. L-am iubit, îl iubesc și îl voi iubi mereu pe Ossip Brik, mai mult decât pe un frate, mai mult decât pe un soț, mai mult decât pe un fiu. N-am citit niciodată despre o astfel de iubire nici în poezie, nici în proză. Această iubire nu m-a împiedicat să-l iubesc pe Maiakovski, ci, dimpotrivă, dacă n-ar fi fost Ossip cu siguranță că n-aș fi pu-

tut să-l iubesc pe Maiakovski cu atâta putere, n-aș fi putut să-l iubesc dacă nu l-ar fi iubit Ossip însuși."

Lili va afirma ulterior că legătura ei cu Ossip Brik devenise exclusiv amicală începând cu 1915, deși spre sfârșitul vieții va mărturisi contrariul poetului rus Voznesenski: „Îmi plăcea să fac dragoste cu Ossip (ea a folosit un termen mult mai direct), și atunci îl închideam în bucătărie pe Maiakovski, care, dorind să ni se alăture, bătea cu pumnii în ușă plângând." Această confesiune l-a contrariat profund pe interlocutorul ei. Dar Maiakovski o iubea pe Lili așa cum era.

Maiakovski a conceput el însuși regulile acestei iubiri la plural; fiecare dintre ei trebuia să rămână fidel „în ceea ce era esențial" în ciuda infidelității trupești. În timpul zilei aveau program liber, dar serile și nopțile aparțineau „prietenilor".

Maiakovski nega orice instinct de proprietate în raporturile intime. Voia de asemenea să se elibereze de prejudecăți precum „gelozia" și să-și alcătuiască o morală care să treacă dincolo de cărările bătătorite și de regulile convenționale.

În orice caz, între 1915 și 1917, Lili și Maiakovski au trăit pe malurile Nevei o iubire pasională.

În acest răstimp, Sankt-Petersburg a devenit Petrograd. De fapt, în primii ani ai secolului al XX-lea adjectivul „Sankt" a dispărut treptat din numele orașului, pentru ca odată cu izbucnirea Primului Război Mondial sentimentele germanofobe să-l rusifice. Schimbând denumirea capitalei în plin război împotriva Germaniei, guvernul țarist a dorit să suprime orice referință la limba inamicului.

Ella a părăsit orașul lui Petru și s-a stabilit împreună cu mama sa la Moscova, unde a făcut studii de arhitectură și de matematică. Totuși, simțea în suflet „un mare gol" și revenea frecvent pe malurile Nevei.

În corespondența ei cu Maiakovski se întrevede suferința tinerei: „Regret nespus că acum nu mai aveți nevoie de mine. Dacă ați ști cât de rău îmi pare, m-am atașat atât de mult de dumneavoastră [...]."

Oscilând între tandrețea lirică și afecțiunea paternă, Maiakovski îi răspundea semnând invariabil: „Cel care te va iubi mereu. Unchiul Volodia."

În scrisorile cu accente de confesiune, Ella nota: „Mă simt foarte singură și nimeni nu mi-e drag. Cel puțin nu mă uita, tu care-mi ești apropiat. Te port veșnic în suflet și te iubesc... Aș accepta orice din partea ta, unchiule Volodia, numai că tu nu vrei!"

Să fi fost aceasta o încercare de a-l recuceri pe poet?

În cazul surorilor Kagan, ideea egalității sexelor era triumfătoare. În acea perioadă revoluționară, independența morală a femeii părea dobândită. Ella și Lili își afirmau dreptul de a-și pune întrebări legate de propria viață.

În ciuda acestei atitudini liberale, între cele două surori s-a instalat o stranie rivalitate, cu o urmă de complicitate: fiecare dorea să rămână în istoria literaturii ca muză inspiratoare a marelui poet.

Atunci când venea la Petrograd, Ella suferea cumplit din cauza insuportabilului rol secundar pe care i-l atribuise sora cea mare, adevărata stea adulată și curtată. „Nimeni nu mă iubește", scria ea. „M-am maturizat mult vara asta, s-a încheiat cel de-al șaisprezecelea meu an de viață, se spune că e cel mai fericit. Când privesc în jurul meu văd numai cupluri; doar eu fac excepție. Nimeni nu mă vrea..."

Obsesiile ei sinucigașe au început să-l neliniștească pe Maiakovski; i-a răspuns pe un ton sever și sarcastic: „Simt o irezistibilă dorință să te spânzur din cauza stării tale de spirit morbide."

Poetul a rugat-o să vină mai des la Petrograd, dar timp de mai multe luni tânăra a evitat să-l întâlnească. A sosit în cele din urmă la sfârșitul anului 1916. Aceas-

tă vizită la „Veneția Nordului" a fost destul de furtunoasă. Certurile dintre cele două surori s-au încheiat cu reproșuri adresate lui Maiakovski. Fiecare dintre ele îl acuza că nu-i acordă suficientă atenție. Depășit de situație, poetul i-a strigat Ellei plin de mânie:

„Duceți-vă la dracul, tu și sora ta!"

Pe când o conducea pe Ella la gară, era încă senin la Petrograd. Atmosfera era glacială. Cerul limpede căpăta nuanțe verzui, semn că se lăsa înserarea. Tânăra a plâns îndelung pe peron și în tren. Printre lacrimi, ea zărea dansând turlele clopotnițelor care își înălțau din când în când siluetele delicate.

Două luni mai târziu începea revoluția.

Maiakovski a petrecut anul 1917 la Petrograd împreună cu Lili și Ossip. A oscilat mult în privința participării la evenimente. „Trebuie să aderăm sau nu la revoluție?" Nici poetul și nici prietenii săi nu și-au pus această problemă, toți trei preferând să se arunce, cum spuneau ei, „în acest haos cosmic al Istoriei".

În schimb au apărut divergențe politice între Ella și familie. Spre deosebire de sora ei, Ella considera revoluția drept un „fenomen îngrozitor" și nu-și ascundea sentimentele antibolșevice.

În iarna anului 1918, ea a cunoscut un elegant ataș militar francez, André-Marie Triolet, cu care s-a căsătorit ca să fugă departe de Petrograd, în Tahiti (unde a rămas până în iulie 1920).

De-acum se va numi Elsa Triolet.

În această perioadă, Maiakovski a vrut să participe la transformările economice și politice pregătite de bolșevici. Avea ambiția de a „da o nouă formă condiției umane".

Maiakovski încerca să distrugă familia tradițională care, în vechea Rusie, era una dintre structurile de bază pe plan politic și religios. Revoluția proclamată avea drept scop și abolirea sclaviei domestice denunțată de

Marx și comparată de Engels cu lupta de clasă. Pentru ei, bărbatul juca în familie rolul burghezului, iar femeia pe cel al proletarului.

La Petrograd, Maiakovski avea de fapt mai multe aventuri paralele. Totuși, în această învălmășeală, el a construit în jurul lui Lili un soi de fortăreață comună, un adăpost pentru iubirea lor de neclintit: Lili era dispusă să accepte infidelitățile lui Maiakovski cu condiția ca rivalele ei să nu încerce să-i ia locul în calitate de muză. În mod paradoxal, Ella era cea care îi reproșa poetului faptul că avea aventuri. Dar el îi replica întotdeauna tăios: „N-am trădat-o niciodată pe Lili."

Ossip trăia alături de Lili ca un prieten mai vârstnic, plin de admirație și bunăvoință. Se simțea cât se poate de bine în această postură și-și asuma câteodată rolul de mediator sau de arbitru. Maiakovski îl aprecia foarte mult, așa cum va mărturisi mai târziu Elsa Triolet: „Ossip Brik, cu imensa lui cultură și dragostea lui pentru poezie, a fost un permanent stimulent pentru poet." Acest prinț consort avea totuși o amantă oficială, pe soția unui cineast, iar sub acest aspect nu avea de ce să-i invidieze pe Lili și pe Maiakovski.

În anii grei care au urmat revoluției, poetul și soții Brik au locuit într-o singură cameră înghețată, unde Maiakovski a scris aceste versuri prin care le-a imortalizat prietenia:

Douăsprezece
rânduri de apartamente,
la patru
acolo, înăuntru,
Lili,
Ossia,
eu
și câinele
Șcenik.

Am călătorit
mult
prin țările calde,
dar numai
în această cameră
am aflat ce înseamnă
căldura primitoare
a iubirilor,
a prieteniilor,
a unei familii.

Fantomele Petrogradului

1917 a fost anul cel mai cumplit din istoria zbuciumată a orașului lui Petru. Mulți dintre protagoniștii povestirii noastre s-au întâlnit pentru ultima dată pe malurile Nevei.

În februarie 1917, au avut loc revolte spontane în capitala Imperiului Rus. Armata trimisă pentru a le reprima a refuzat să se supună ordinelor și a trecut de partea revoluționarilor. Țarul a pierdut controlul asupra Petrogradului. La 15 martie, în încercarea de a salva dinastia, Nicolae II a abdicat în favoarea fratelui său, marele duce Mihail, dar acesta a renunțat la tron. Era sfârșitul dinastiei Romanovilor.

Lenin, refugiat în Elveția, s-a întors la Petrograd pentru a pregăti preluarea puterii de către bolșevici. În octombrie a triumfat insurecția armată pregătită de el cu atâta minuțiozitate. La deschiderea Congresului Sovietelor din întreaga Rusie, Lenin a devenit conducătorul guvernului sovietic.

A urmat cumplita iarnă din 1917–1918, când a domnit o confuzie generală. Tiruri sporadice, percheziții, ronduri de noapte. Străzi fără tramvaie, oameni cu poveri în spinare care aveau de parcurs zeci de verste în fiecare zi.

La început, o parte a intelectualilor din Petrograd a interpretat această uriașă răsturnare ca pe „o purificare

a umanității și o transfigurare a globului terestru, un incendiu universal care ar transforma ființa din temelii". Revoluția era privită și în termeni meteorologici, fiind comparată cu „un uragan gigantic, o furtună de zăpadă, un vârtej nestăvilit de forțe iraționale".

Acest maximalism romantic conferea dimensiuni cosmice evenimentelor din Octombrie. Dar curând au fost obligați să-și modifice perspectiva.

„Teroarea, capcanele, întoarcerea la chipurile sălbatice sau, mai bine spus, la pierderea chipurilor, la demonii eliberați, și sângele, sângele, sângele", relata poeta Anna Ahmatova pe care am întâlnit-o în zilele fericite ale „Turnului lui Ivanov" descrise într-un capitol precedent. Câteva luni mai târziu, poetul Nikolai Gumiliov (pe care l-am abandonat după duelul cu Voloșin) declara: „Rusia este un tramvai deraiat!"

În plină oroare a războiului civil, Voloșin a cunoscut și el suferințele pricinuite de despărțirea de Marina Țvetaieva, eleva sa preferată, care a fugit la Paris. Ea va deveni probabil una dintre cele mai mari poete ale secolului al XX-lea. Dimitrieva, alias Cerubina de Gabriac, iubita lui efemeră și instrumentul celei mai mari mistificări ale sale, va sfârși și ea departe de Petrogradul devenit Leningrad, izolată și uitată în pustiul Turkestanului, în amurgul terorii staliniste.

Ea va lăsa acest scurt testament. „Două lucruri pe lume erau sfinte pentru mine: poezia și iubirea. Am plătit scump răul pe care i l-am făcut lui Nikolai Gumiliov, căci am fost lipsită pe veci de iubire și de poezie; nu au rămas decât fantomele Sankt-Petersburgului."

În ceea ce îl privește pe Nikolai Gumiliov, el va fi o victimă a terorii roșii.

La începutul anului 1918, acest poet de treizeci și patru de ani locuia împreună cu noua lui soție, Olga, potrivit moravurilor epocii, în Casa Artelor din Petrograd, în ceea ce fusese luxoasa sală de baie a fostului

proprietar, o cameră imensă cu pereții decorați cu lebede și lotuși.

De origine nobilă și de formație neoclasică, acest tânăr plin de viață și de veselie, ras în cap și cu ochii înguști ca ai unui scrib din Egiptul antic, nu-și ascundea lipsa de interes față de ideologia marxist-leninistă care se impusese pe malurile Nevei începând cu octombrie 1917.

În timpul evenimentelor din februarie–martie 1918, a crezut, ca mulți universitari, în căderea iminentă a regimului bolșevic și a acceptat să redacteze în secret câteva texte contrarevoluționare.

La 3 august 1918, în plină noapte, cineva bătea la ușa soților Gumiliov. Olga, care avea încă un aer de fetiță cu gâtul ei lung și subțire și cu ochii de gazelă speriată, s-a dus să deschidă. Era poliția. De două ore, Ceka, poliția politică a Sovietelor, făcea arestări prin oraș. A doua zi, locuitorii Petrogradului citeau pe afișe că fusese descoperit un complot, că șaizeci și una de persoane, între care și șaisprezece femei, erau implicate și că poetul Gumiliov se număra printre aceste persoane. De altfel, el nu a încercat să nege acest fapt.

Prietenii lui s-au străduit atunci să-l salveze. Gorki i-a pledat cauza pe lângă șeful de temut al poliției lui Lenin. În zadar. „Oare putem să-i împușcăm pe ceilalți și să facem o excepție pentru el sub pretextul că e poet? Este imposibil", răspunse tranșant Jerjinski, nemilosul șef al poliției.

În zorii zilei de 16 august, la marginea unei păduri, Gumiliov cădea răpus de gloanțe, cu pălăria pe ochi, cu țigara în gură, devenind pentru opinia rusă simbolul martirilor antibolșevici, astfel încât, în momentul anunțării execuției lui pe străzile Petrogradului, trecătorii înspăimântați spuneau:

„Au îndrăznit să facă până și una ca asta. Să ucidă poezia!"

De la Sankt-Petersburg la Leningrad

Maxim Gorki, cel mai mare dintre scriitorii apropiați bolșevicilor, se oprise pe Nevski Prospekt la câțiva pași de locuința lui, ca să urmărească forfota copiilor. Ca niște furnici, luaseră cu asalt casa mare din lemn părăsită ce se afla în colțul străzii și fusese cu siguranță proprietatea unor emigranți care reușiseră să fugă la timp din calea revoluției. Rămăsese deja fără uși și fără ferestre. Acum puștii se ocupau de grinzi, în timp ce unul dintre ei stătea la pândă. Când apărea vreun milițian, se împrăștiau ca potârnichile, dar se întorceau imediat ce trecea pericolul.

În privirea lui Gorki licărea o undă de veselie și de înduioșare. Toată lumea îl cunoștea pe acest om cumsecade cu spatele încovoiat, nasul borcănat, pomeții proeminenți, mustața închisă la culoare, fruntea ridată și știau că pot conta pe bunăvoința lui complice.

Dacă acești copii smulgeau tocurile ușilor și ferestrelor, treptele scărilor și le cărau pe umerii lor plăpânzi, o făceau pentru că le era frig, ca de altfel tuturor locuitorilor Petrogradului (mulți încă îl mai numeau Petersburg) în acea iarnă dintre anii 1919 și 1920, iar combustibilul devenise din ce în ce mai rar. Dar ce nu era de negăsit pe malurile Nevei!

„Veneția Nordului" — pe care armata albă încă o mai amenința că o va cuceri în octombrie — era bântuită

doar de fantome care sufereau cumplit de frig și de foame. Ca să supraviețuiască, acești sărmani erau nevoiți să lupte cu energia pe care ți-o dă disperarea, să stea ore întregi la coadă pentru o mână de lemne și de cărbuni sau câțiva stropi de petrol — căci se întrerupsese curentul electric —, să-și pună pe foc și ultimele mobile sau să le vândă pentru câțiva cartofi înghețați. Erau fericiți atunci când magazinele mai aveau câte ceva de vânzare. Erau luni când nu se găsea decât zaharină, iar altele când nu găseai decât varză. Și a sosit și clipa când nu au mai rămas decât cojile de la cartofi.

Se zărea trecând, cocârjată sub povara unui sac, frumoasa actriță Liuba, de la Teatrul Poporului, soția poetului Aleksandr Blok, o privilegiată, căci tocmai se întorcea de la cooperativa teatrului unde își primise rația de sare, făină și petrol.

Nici vorbă să ia tramvaiul sau trăsura, ultimii cai fuseseră de mult mâncați. Sicriele se închiriau, căci era nevoie de ele pentru cei care urmau. În spitale cadavrele erau puse unele peste altele.

În școli, elevii și profesorii nu-și dădeau jos paltoanele și căciulile. Tragedia Rusiei se confunda cu dezastrul capitalei. În case nu mai era apă curentă, întrucât țevile crăpaseră din cauza gerului năprasnic. Oamenii nu se mai spălau. Cei mai curajoși își curățau pielea frecând-o cu cenușă încinsă. Cursurile de apă se umpleau de excremente. Numai păduchii prosperau. Rănile nu puteau fi tratate din cauza lipsei de medicamente și de alifii, iar cea mai mică zgârietură risca să se infecteze. Toți aveau mâinile bandajate cu cârpe murdare, li se spărgeau venele de la picioare...

Aleksei Gorki își reluă plimbarea prin acest oraș mort, prin această capitală detronată de Moscova, dar unde alesese să locuiască după ce s-a întors de la Capri în 1914.

Într-adevăr, după preluarea puterii de către bolșevici Lenin a hotărât, în 1918, să mute capitala de la Petrograd la Moscova.

Nimic nu putea ştirbi credinţa revoluţionară a scriitorului. Aceste magnifice palate pustii cu gratiile de bronz smulse, aceste case rămase în bătaia vântului, aceste magazine altădată luxoase, acum goale şi cu geamurile sparte, aceste făpturi numai piele şi os care se clătinau pe picioare în zăpada deasă, toate erau preţul ce trebuia plătit pentru a „vedea zorii fraternităţii" pe care îi profeţea el de ani de zile. Gorki ştia că este omul-călăuză al Petrogradului, autorul adulat al anilor 1900, care sprijinise revoluţia proletară, aici ca şi în străinătate, cel care le ceruse tuturor prietenilor săi scriitori, artişti, savanţi să nu dezerteze, să nu emigreze, atunci când s-au abătut asupra lor războiul civil, teroarea, blocada şi foametea, cel care trebuia să fie o punte de legătură între generaţia lui Dostoievski, Tolstoi, Cehov şi noul val.

Mai păstra încă ezitări, angoase. Trăise prea mult printre masele populare în cursul vieţii sale nomade ca să nu se teamă în adâncul fiinţei de brutalitatea acestora.

Faptul că destinul îi alesese pe ruşi, ieri încă pe jumătate sălbatici, pentru a înfăptui cea mai mare revoluţie din istorie, era o onoare de temut. I-a mărturisit acest lucru lui Romain Rolland: „Combatanţii cei mai slabi, cei mai puţin experimentaţi, fii ai unui popor înapoiat din punct de vedere economic şi cultural, vlăguiţi de un trecut care a fost mai crud decât cel al altor popoare, se află în fruntea naţiunilor în lupta finală pentru triumful dreptăţii. Oare vor şti ei să-şi îndeplinească misiunea?"

Gorki spera că vor şti. Aşa voia să creadă. Dar cu condiţia să colaboreze toate forţele intelectuale ale ţării. Iar bolşevicii de la putere să nu le pună piedici. Din păcate, războiul civil îi înăsprise pe Lenin şi pe tovarăşii lui. Închisorile se umpleau cu acei membri ai inteligenţiei pe care dorea să-i vadă Gorki raliaţi Revoluţiei. El a încercat să-i apere în 1918 în jurnalul *Viaţa nouă* pe care îl publica la Petrograd. Dar Lenin i-a interzis să continue editarea acestei publicaţii. Totuşi, liderul sovietic

îi era prieten și îi fusese oaspete de nenumărate ori la Capri. Iar Gorki, ale cărui opere erau traduse în lumea întreagă, ale cărui piese erau jucate în multe capitale și care câștiga sume importante din drepturile de autor, susținea cu generozitate de ani de zile cauza partidului bolșevic. Însă trecuse vremea indulgenței.

Este adevărat că Revoluția fusese biruitoare la Petrograd, dar ea încă nu domnea peste întreaga Rusie și mai putea fi încă învinsă de armatele albe.

Gorki era un visător idealist: mai bine să-i lase pe politicieni să-și continue lupta și să-i urmărească pe reacționari. Autorul romanului *Mama* nu se descuraja, chiar dacă ochii lui de culoarea stepei se umpleau adesea de lacrimi. Totuși, declarase într-o zi: „Îi urăsc pe cei slabi. Și mai ales pe acei intelectuali din Petrograd, acei artiști care nu știu deloc să se adapteze acestor vremuri grele"... Se glumea adesea pe seama emotivității lui excesive: „Plânge când ascultă *Internaționala*. Plânge când citește manuscrisele care i se dau, plânge la filmele pe care se duce să le vadă sau atunci când oamenii îi povestesc suferințele îndurate. Chiar propriile lucrări îi mai smulg lacrimi." Maiakovski va anunța în zeflemea într-un jurnal că este dispus să vândă la un preț bun o jiletcă proaspăt udată cu lacrimile lui Gorki!

Gorki locuia în centrul orașului, aproape de cheiul Nevei. Avea un apartament la etajul șase. Se urca pe scara de serviciu. Nicăieri, de altfel, nu se mai folosea scara de la intrarea principală. Toate intrările principale fuseseră închise. Poate pentru a rezista mai bine frigului. În apartamente, numai bucătăria era încălzită. La Gorki, privilegiu rar, în sufragerie trona o sobă alimentată cu cutii mari de lemn. Și era tot timpul multă lume la el acasă. Părinți, prieteni, dar adesea și necunoscuți veniți să-i ceară ajutor lui Gorki, a cărui generozitate era bine cunoscută. Lângă samovar veghea actuala soție a lui Aleksei, Maria Andrieva, o fostă actriță care

își părăsise soțul în urmă cu cincisprezece ani pentru a-l urma pe Gorki în exil și care domnea astăzi în Marele Teatru de la Petrograd. Erau în casa lor oameni care veniseră pentru o oră și rămăseseră opt zile, acceptând fără rușine să fie găzduiți de scriitor. Apoi erau cei de-ai casei, poetul Maiakovski, care venea uneori ca să joace cărți, nedespărțit de amicii săi, soții Brik, baritonul Șaliapin, cu statura lui impozantă, cu părul blond și privirea de vultur, și mulți alții. Chiar și Chagall a fost văzut venind să ceară sprijin pentru școala lui de arte frumoase din Vitebsk, unde vacile și măgarii lui care zburdau sub cerul liber nu erau tocmai pe placul autorităților locale. Gorki l-a ascultat și a promis că va interveni cu bunăvoința sa obișnuită. Dar în esență el nu prea înțelegea această pictură avangardistă, nu-i înțelegea pe constructiviștii precum Malevici cu pătratele lui negre pe un fundal alb. Chagall se declara decepționat: „Intrând în apartamentul lui Gorki, am zărit câteva tablouri atât de lipsite de gust, încât am crezut că am greșit ușa!"

Adesea lua parte la aceste reuniuni și fiul lui Gorki, Maxim Peșkov. El avea o sarcină grea, aceea de a aproviziona muncitorii din Petrograd, și mergea în sud pentru a găsi provizii, dar se întorcea uneori numai cu ovăz și cu capete de cai.

Obținerea hranei devenise obsesia tuturor locuitorilor de pe malurile Nevei. Iar pentru a mânca ei trebuiau să-și dovedească utilitatea socială față de un organism de stat, fie că erau mateloți pe Marea Baltică, savanți sau tinere lăuze. Cei mai abili primeau mai multe rații. Acesta era și cazul tânărului pictor și regizor George Annenkov: el preda la Școala de Arte Frumoase de la Petrograd, ceea ce-i dădea dreptul la o rație, organiza un centru cultural pentru milițieni, unde preda de-a valma dansul, artele plastice și literatura, și, prin urmare, mai primea o rație; la „Picătura de lapte

Rosa-Luxemburg", el le iniția pe dădace în istoria sculpturii, și astfel beneficia de încă o rație.

La imboldul lui Gorki, setea de a învăța pusese stăpânire pe toți; măturători și cizmari, toți visau să devină asemenea lui Pușkin; la teatru, cursurile de marxism adunau de la director și actori până la sufleori și mașiniști. Apăreau ca ciupercile după ploaie asociații pentru dezvoltarea științelor și propagarea artelor. Oamenii se zbăteau într-o sărăcie lucie, dar teatrele unde se juca în devălmășie Shakespeare, Molière, Claudel, Schiller erau pline. Din lipsă de hârtie, ziarele se citeau numai pe stradă, unde erau prinse pe pereți — nu lipite, căci nu se găsea lipici — cu aschii de lemn (căci și cuiele erau de negăsit). Poemele compuse de Blok, Ahmatova și alții erau tipărite pe hârtie de ambalaj.

Ajutor providențial al acestor sărmani intelectuali care nu știau să facă față vremurilor vitrege, Gorki obținuse să fie traduse în limba rusă toate capodoperele literaturii universale din secolul al XIX-lea. S-au deschis atunci birouri pentru realizarea acestui gigantic proiect. Ce noroc pe capul acestor nefericiți care ieșeau deodată din noapte, din camerele pustii unde își puseseră pe foc ultimele reviste și cărți pentru a avea puțină căldură!

De mai multe ori pe săptămână se adunau, așadar, în jurul lui Gorki, care împărțea sarcinile. Adesea nu aveau pe sub paltoane nici cămașă, nici veston, ci numai un bluzon croit dintr-o cuvertură veche. Mai apărea câte unul în pantaloni în carouri, biete relicve cumpărate pe vremea expoziției de la Paris din 1900. Poeta Anna Ahmatova își ascundea sărăcia sub un șal multicolor, iar lângă ea un istoric al artei Renașterii nu se despărțea niciodată de gumari, nici măcar atunci când dormea, de teamă să nu-i fie furați.

Printre acești flămânzi cu ochi febrili și cu părul prea lung, Aleksandr Blok, marele nostru poet din Sankt-Pe-

tersburg, și-a păstrat suprema eleganță din epoca Turnului lui Ivanov, reușind să nu murdărească un pulover alb cu gulerul răsucit. Erau nevoiți să bea ceea ce se chema ceai, adică o infuzie insipidă din morcovi uscați, fără zahăr, dar care cel puțin avea meritul de a fi caldă, când afară temperatura scădea până la -35°C. Și acești oameni de cultură își disputau privilegiul de a traduce și a adapta operele lui Dickens, Balzac, Tagore sau Bernard Shaw, putând astfel, în schimbul câtorva milioane de ruble (care nu mai valorau mare lucru), să-și cumpere un pic de tutun de pe piața neagră sau să încerce să amelioreze fiertura de orz sau de mei, fără unt, fără ulei, adesea și fără sare, care constituia mâncarea de bază, alături de 150 de grame de pâine umedă și plină de tărâțe, câțiva heringi și puțină slănină în cel mai fericit caz.

În elanul său generos de a ridica nivelul cultural al maselor, naivul Gorki și-a propus să pună în scenă istoria Umanității. Aleksandr Blok a creat astfel, în această serie de tablouri istorice, un „Ramses" menit să-i inițieze pe muncitori și pe mujici în fabulosul destin al Egiptului antic.

Gorki nu pregeta să se bată pentru acest ideal de educare, instruire, cultivare, salvare a moștenirii secolelor trecute, cu o fervoare care îl făcea pe Lev Troțki să bombănească: „Gorki a primit Revoluția cu îngrijorarea unui director de muzeu!"

Într-o zi, pe când își făcea plimbarea prin parcul Țarskoe Selo, unde frumoasele straturi de flori nu mai erau din păcate decât o amintire, a trecut pe lângă un cuplu în apropierea Pavilionului Palatului Ecaterinei. Ea, o tânără muncitoare, el, un soldat puțin cam cherchelit, dezlegat la pantofi, cu mantaua largă aruncată pe umeri. Dintr-odată soldatul a lovit-o pe tânără, care a luat-o la fugă plângând. Gorki nu s-a putut abține să nu se năpustească asupra soldatului care l-a întâmpinat cu o ploaie de înjurături și amenințându-l cu pumnul. Scriitorul

și-a încordat puterile și l-a lovit cu forța lui legendară. Apoi l-a privit preț de o clipă cu tristețe, în timp ce-și ridica pălăria de fetru cu boruri largi și-și ștergea fruntea:

— Și vrei să te bați! îi spuse el, așa cum dojenești un copil, când nici măcar nu știi să-ți protejezi dinții! Haideți, luați-vă prietenul, i se adresă el femeii. Cred că-și va aminti acum că există o justiție imanentă.

Justiția era o altă obsesie a lui Gorki. Toți știau că se folosea și că abuza de ea. La el acasă era un du-te vino permanent. Era rugat să intervină pentru deținuți, pentru rații, pentru o locuință, medicamente, lapte pentru sugari, proteze dentare pentru bătrâni. Era bine cunoscut faptul că se bucura de mare trecere pe lângă reprezentanții puterii. Iar Gorki nu refuza practic niciodată, chiar dacă Partidul începuse să fie agasat de revendicările sale veșnic reînnoite. Închipuiți-vă bucuria lui Gorki atunci când, în toamna anului 1920, descurcărețul Rodé, care înainte de revoluție avea restaurantul cel mai renumit din Sankt-Petersburg, i-a sugerat să creeze o Casă a Artelor ce putea să găzduiască scriitori și artiști. Această Casă a fost instalată într-un fost palat, una dintre capodoperele arhitecturii din timpul domniei împărătesei Elisabeta, o clădire enormă cu șase etaje, care se profila ca un vapor a cărui proră dădea spre cheiul Nevei, iar părțile laterale spre străzile Moika și Marea Marină (rebotezată strada Herzen). Când ultimul proprietar al acestei clădiri, celebrul negustor Eliseiev, organiza petreceri, tot orașul admira noaptea ferestrele luminate care semănau cu o corabie ce-și croia drum prin tenebre. I se va spune „Corabia nebună" după ce Casa Artelor își va stabili aici domiciliul. Căci își vor da frâu liber formele de expresie cele mai avangardiste, cele mai îndrăznețe, până în momentul în care realismul socialist își va impune lugubra dictatură. Încă de la inaugurare, ingeniosul și rotofeiul Rodé și-a demonstrat îndemânarea, oferind noilor locatari ceai de morcovi cu biscuiți

și caramele. În entuziasmul general, a fost imediat ales președintele prezidiului scriitorilor. Bineînțeles că nu se pricepea câtuși de puțin la literatură, dar literatura nu se face cu burta goală și cu membrele paralizate de frig! Iar Rodé se va dovedi cel mai bun administrator în acele vremuri vitrege. Începând de a doua zi, intelectualii noștri primeau lemne și cărbuni cu care să-și alimenteze „burghezele", cum se numeau pe atunci sobițele de fier, datorită activității lor modeste. Rațiile de hrană erau aduse în saci din pânză groasă. Un comitet de ajutor reciproc a fost creat de neobositul Gorki. De aici au obținut ei primii lor pantofi importați din Cehoslovacia. Dacă întâlneai pe străzile Petrogradului un om vesel încălțat cu pantofi lucioși de un galben aprins, puteai fi sigur că e poet (Gorki dorise ca ei să aibă prioritate).

În acest falanster pitoresc au venit scriitorii. Moravurile erau foarte liberale, dar nu ne mai aflam în epoca în care frumoasa ambasadoare sovietică Kolontai propovăduia „dragostea liberă" și spiritul de creație efervescent. Aici a rostit Aleksandr Blok cuvintele care îi vor fi fatale la serata în onoarea lui Pușkin. Cât de mult se schimbase vedeta saloanelor literare, acest cântăreț mistic al Revoluției! Toți tinerii îi știuseră pe de rost celebrele versuri în care Cristos purtând pe cap o coroană de trandafiri îi călăuzea, nevăzut și tăcut, prin viforniță, pe cei doisprezece luptători din gărzile roșii cu pușcile îndreptate spre tenebrele Petrogradului!

În primul rând era schimbat fizic. Mai păstra desigur acea demnitate rafinată, vestonul negru de gentleman peste puloverul alb imaculat, cizmele de pâslă. Însă endocardita de care suferea și privațiunile își lăsaseră adânc amprenta asupra lui. Ochii albaștri își pierduseră strălucirea, avea fața roșiatică, era complet cărunt și înfiorător de slab. Dar era mai cu seamă epuizat din punct de vedere moral, revoltat de noul absolutism

revoluționar. Cu profundă amărăciune, în seara aceea el a aruncat anatema asupra odioasei dictaturi a birocraților:

— Dintotdeauna, tună el cu vocea sa răsunătoare, funcționarii au fost drojdia societății. Dar să aibă grijă, căci putem să le dăm un alt nume, dacă și-au pus în gând să îndrepte cu forța poezia în direcția pe care și-o doresc ei! Căci pacea și libertatea sunt necesare poetului.

Și cu o luciditate tragică ce-i smulse lacrimi sensibilului Gorki, acest geniu de patruzeci de ani, care urma să moară șase luni mai târziu, conchise:

— Și iată că poetul moare, pentru că nu mai poate să respire. Pentru el viața și-a pierdut sensul.

Rămânea o singură soluție: să plece, să părăsească Petrogradul aflat în ruină și să emigreze, cât mai era încă timp. Să regăsească în străinătate căldura, civilizația, libertatea. Să ia unul dintre acele trenuri care erau repuse în circulație. Să plece, cuvântul revenea în toate conversațiile. Dar trebuia obținut un pașaport din partea autorităților. Iar acestea, suspicioase, îl acordau cu foarte mare greutate, după îndelungi investigații și nenumărate demersuri.

De luni de zile poeți și scriitori precum Blok, Bielâi și mulți alții solicitau în zadar acest prețios document. „Ce-mi mai rămâne de făcut în viață?" mărturisea Andrei Bielâi, autorul tragicului roman premonitoriu *Petersburg*, „nu pot să trăiesc departe de această Rusie și aici nu pot să respir".

Viaceslav Ivanov scria în legătură cu autorul acestui roman, pe care îl considera „stăpânit de groază": „Cultura contemporană trebuia să ajungă la o profundă epuizare pentru a atinge acel prag pe frontispiciul căruia stă scris «Groază». Evenimentele, urletul vântului care străbate întreg romanul, galbenul demonic al întâlnirilor unde mulțimea dansează în transă: totul vădește *posesiunea malefică*, întrucât protagoniștii acestui

roman sunt posedați. Misterioasa supremație a umbrelor în universul *Petersburgului* creează o arhitectură delirantă — palate, străzi, trecători și evenimente se descompun și se recompun potrivit principiului leitmotivelor magice: cursuri de apă în care colcăie bacili, oameni preschimbați în umbre, apus de soare metamorfozat în tarantulă. Străzile Sankt-Petersburgului posedă o proprietate indubitabilă — ele îi transformă pe trecători în umbre: cât privește umbrele, străzile petersburgheze le transformă în oameni."

Bielâi descrie un fel de vast supliciu al dezintegrării care a devenit realitatea Petrogradului în 1918. Așa cum spunea colega lui, Olga Forș, *Petersburg* face *bilanțul* literaturii ruse clasice, bilanțul temelor muzicale și al angoaselor concentrate în jurul misterului orașului lui Petru. *Petersburg* era ultimul gest, cântecul de lebădă al inteligenției ruse care-și presimțea destinul tragic.

Imediat după Revoluție, Bielâi fondase la Petrograd Asociația liberă de filozofie, care se reunea în apartamentul său din fața Palatului de Iarnă, el fiind sufletul dezbaterilor, cu o tichie neagră pe cap ascunzându-și din cochetărie calviția timpurie. Curând, independența lui față de doctrina marxistă strictă nu a mai fost tolerată de putere. Mai mulți membri ai asociației fuseseră arestați, apoi eliberați, dar grupul a fost atent supravegheat și, în cele din urmă, interzis la începutul anului 1921. Cel puțin viața lui Bielâi și a prietenilor săi nu era în pericol. Dar câți alții nu căzuseră sub loviturile Cekăi, care își întețise percheziițiile la domiciliu după eșecul „Comunei de la Kronstadt". Se pornise marea vânătoare a contrarevoluționarilor...

Cu patru zile înainte murise Aleksandr Blok, la vârsta de patruzeci de ani, din cauza bolii și a disperării. De mai multe luni mergea cu foarte mare greutate, sprijinit în baston și gâfâind. Culmea ironiei, era deja în

agonie când i-a sosit pașaportul pentru străinătate pe care îl solicitase cu atâta îndârjire...

Gorki, Bielâi, toți prietenii lui de pe „Corabia nebună" au condus la cimitirul Vasili-Ostrov sicriul deschis al marelui poet, urmat de o mulțime de 2 000 de persoane. „Purtam", scria poeta Anna Ahmatova, „soarele nostru stins în chinuri, Aleksandr, lebăda noastră pură."

Mai norocos, Andrei Bielâi a reușit să părăsească Rusia în noiembrie. „Lăsați-l să plece în străinătate", strigaseră tinerii, „altfel va muri și el asemenea lui Blok!" Și Lenin a cedat. Incapabil să trăiască departe de iubita lui Rusie, poetul se va întoarce pe malurile Nevei în 1923, dar va cădea în uitare.

Destinul poetului Sologub, animator al unui salon literar petersburghez din *la belle époque*, a fost și mai tragic. I s-a acordat pașaportul de două ori, pentru ca să-i fie apoi retras în ultimul moment. Soția sa, Anastasia, nu a rezistat psihic acestor lovituri ale sorții. Într-un acces de neuroastenie, când Gorki reușise în sfârșit să aranjeze totul pentru plecarea cuplului, ea s-a aruncat, în primăvara acelui an, în Neva. Sologub a refuzat să creadă că soția lui s-a sinucis până când trupul neînsuflețit, în taiorul roșu brodat cu negru, a fost găsit în toamnă. Apoi Sologub nu a mai fost același om. Nu a mai încercat nici măcar să fugă din țara care îi răpise totul, inclusiv singura iubire a vieții lui.

Dar, spre deosebire de Sologub și Ahmatova care nu voiau să plece, câți alții nu au profitat de prima ocazie care li s-a oferit! Și asta se întâmpla frecvent, întrucât regimul îi considera elemente irecuperabile și, prin urmare, nu făcea nimic ca să-i rețină în patrie. A fost cazul pictorilor Kandinsky și Malevici. Deja autoritățile închiseseră atelierele acestor „fabricanți de artă pentru capitaliștii decadenți". Chagall, simțindu-se inclus în aceeași

categorie, nu a așteptat să fie interzis și a luat la rândul lui calea exilului în aprilie 1922.

„Corabia nebună", care găzduise atâtea talente pline de avânt, nu mai era decât o clădire într-un oraș fără suflet, o întreagă generație de artiști crescută la Sankt-Petersburg a fost condamnată în numele lugubrului realism socialist, această nouă doctrină a lui Stalin, care viza supunerea totală a vieții intelectuale și artistice.

Această generație va trăi în orașul fantomă rebotezat Leningrad de către bolșevici.

Lui Gorki i se năruia un mare vis; se risipeau zorii luminoși pe care îi așteptase cu atâta înfrigurare și care trebuiau să împace spiritul revoluționar cu cel mai deschis umanism, sfânta și bătrâna Rusie cu Republica socialistă, Sankt-Petersburgul cu Leningradul. S-a folosit până la capăt de propria persoană, de imensul său prestigiu pentru a-și proteja confrații, oricărei familii spirituale ar fi aparținut ei. Dar devenea incomod. Liderii bolșevici Kamenev și Zinoviev nu-și ascundeau sentimentele ostile față de Gorki și, fără vechea prietenie care îl lega de Lenin, ar fi fost cu siguranță de mult redus la tăcere.

Sănătatea lui șubredă a părut a fi cel mai bun pretext pentru a-l îndepărta. Scuipa sânge, suferea de scorbut și nu putea fi vindecat doar cu infuzii din scoarță de stejar. „Nu puteți fi îngrijit aici, Aleksei", insista afectuos Lenin, „și nu veți mai rezista încă unei ierni." Gorki a cedat în cele din urmă și a luat din nou calea exilului în octombrie 1921, mai întâi în Germania și apoi în Italia. Cuprins de dorul de țară, s-a întors șapte ani mai târziu și, până la moartea sa, în 1936, s-a bucurat de recunoaștere oficială. Nu mai comenta deciziile Partidului și nici nu mai tuna și fulgera împotriva injustiției și a regimului polițienesc. A girat chiar cu numele său impostura stalinistă.

Însă adevăratul Gorki murise odată cu o mare speranță pierdută în 1921 la Petrograd...

Iubirea răpusă

În acei ani, Maiakovski, poetul Petrogradului revoluționar, și prietenii săi, soții Brik, au plecat la Moscova, apoi au început să călătorească în străinătate împreună sau separat. Începând cu anul 1920, Lili Brik s-a întâlnit de multe ori cu sora ei în Europa. Ella — devenită Elsa Triolet — își părăsise deja soțul și se stabilise la Paris. Cele două surori au făcut o vizită unchiului lor Bormann, care era proprietarul unei manufacturi în Londra. Cu această ocazie au frecventat barurile și cluburile de dans din capitala britanică. Lili era convinsă de faptul că trecuse perioada cea mai grea a revoluției. Lenin schimbase orientarea, optând pentru o nouă politică economică ce avea în vedere îmbunătățirea condițiilor de trai. Maiakovski se afla încă în grațiile regimului, care îi aprecia activitatea neobosită în sprijinul revoluției.

Însă flacăra iubirii lui pentru Lili începea să scadă în intensitate. Se părea că, departe de orașul lui Petru, ea nu putea să subziste. Maiakovski a înțeles acest adevăr dureros și a încercat să-și regăsească iubita pe malurile Nevei.

Poetul a scrutat cu o privire îngrijorată gara care se profila ca un punct luminos în obscuritatea albastră a iernii. A zărit-o pe Lili îmbrăcată într-un palton londonez impecabil, oferit fără îndoială de noul ei amant, un bancher — irezistibilă cu bereta ei de catifea roșie. Își

ținea mâinile într-un manșon de astrahan asortat cu paltonul. Înainta cu pași ușori și siguri, privindu-l cu ochii ei de o splendoare terifiantă, iradiind acel magnetism evocat de toți cei care au cunoscut-o. Au străbătut în tăcere cele trei coridoare cu covor roșu și s-au urcat în tren la invitația conductorului care le-a deschis respectuos portiera compartimentului.

Locomotiva a șuierat prelung și s-a pus lent în mișcare. Maiakovski a scos atunci un carnețel din buzunar, s-a ridicat în picioare și, ca și când s-ar fi adresat unui vast auditoriu, i-a citit iubitei capodopera liricii sale de dragoste, *Despre aceasta*. Vocea lui puternică acoperea zgomotul trenului. Recitalul era dedicat în exclusivitate muzei lui inspiratoare.

Cuprins de tremur, poetul a izbucnit în lacrimi și a închis carnețelul. În timp ce Lili îl mângâia pe creștetul capului, el o asalta cu întrebări. Confruntat cu imaginea amantului muzei lui, Vladimir s-a înfuriat la culme. El, care practicase toată viața iubirea la plural, era acum distrus de această infidelitate.

Poeții sunt rareori trubadurii iubirii fericite.

Anul 1924 a pus punct acestei pasiuni născute la Petrograd. Vladimir și Lili nu au avut nevoie de mari discursuri pentru a înțelege acest lucru. Lili a fost prima care i-a spus:

— Am impresia că nu mai ai sentimentele de odinioară; nu te mai chinui singur.

Se pare că trădarea lui Lili le afectase profund relația. Ca să-și uite amarul, poetul a călătorit de mai multe ori la Paris.

Sora lui Lili, Elsa, locuia la hotelul Istria, în Montparnasse, unde Fernand Léger îi găsise o cameră grație intervenției lui Maiakovski. Ea a primit vizita vechiului ei prieten ca pe o gură de aer proaspăt.

Maiakovski voia să știe tot despre „Orașul Lumină". Îi scria lui Lili cât de mult îi lipsește și cât de mult îi amintea vocea Elsei de glasul ei.

A mai avut încă un ghid, pe Ilia Erenburg, care se prezenta ca rus la Paris și ca francez la Leningrad. Acest romancier și ziarist se considera un misionar al culturii europene. Cunoștea pe toată lumea, pe Max Jacob, Diego Rivera, Picasso, Fernand Léger și, bineînțeles, pe Aragon, noua iubire a Elsei. Însoțit de Elsa și de Aragon, Maiakovski va descoperi febra jazzului în cluburile de noapte care erau la modă, va frecventa barurile, seratele rusești, cafeneaua Voltaire, unde își va declama mai târziu versurile, separeurile marilor restaurante unde artiștii și personalitățile își aduceau cuceririle.

Elsa i-a povestit viața sentimentală agitată. Avea deja peste treizeci de ani. Printre iubirile trecătoare l-a găsit în sfârșit pe bărbatul vieții ei. Însă tânăra exilată nu reușise încă să-și impună primele romane *Fragi de pădure, Tahiti* și *Camuflaj*. Ca și odinioară la Sankt-Petersburg, ea încerca să-i insufle încredere lui Maiakovski. În zadar. El va reveni în Rusia foarte deprimat.

La 15 aprilie 1930, întorcându-se la Berlin după o călătorie la Londra, soții Brik au găsit la hotel telegrama prin care era anunțată sinuciderea poetului. Au plecat imediat cu trenul spre Moscova.

În aceeași zi, la Paris, s-au auzit câteva bătăi în ușa Elsei. Aragon, rămas în pat, a fost speriat de strigătele soției care urla: „Mort, mort, mort..."

Maiakovski se împușcase, punând într-un fel punct final acestui capitol major din istoria sentimentală a orașului lui Petru.

Sinuciderea lui Maiakovski a coincis cu înăsprirea regimului stalinist.

Anii de plumb

După moartea lui Lenin în 1924, învingându-și adversarii politici, Stalin a devenit conducătorul suprem al URSS. A început prin organizarea unor funeralii grandioase predecesorului său, imitând ritualurile împăraților romani. Această ceremonie simboliza începutul unui nou cult: Lenin era zeul mort, iar Stalin devenea zeul viu, personificând puterea absolută a sistemului comunist.

Din 1928, societatea sovietică a început să-i fie total subordonată lui Stalin. Nici instituțiile legale ale URSS, nici programul Partidului și nici marile organizații sociale nu aveau o importanță reală. Singura lor funcție era aceea de a aproba, a transmite și a aplica hotărârile dictatorului. În calitate de secretar general al Partidului (principala rotiță a sistemului politic), el convoca după placul inimii instanțele conducătoare, Biroul Politic, Comitetul Central sau Congresul. Putea să-și aleagă singur oamenii în orice domeniu, să-i îndepărteze pe cei care îl eclipsau, să crească numărul ministerelor și să ia decizii fără să fie supuse nici unui control. Metoda lui de guvernare se baza pe izolare, neîncredere și dispreț total față de orice formă legală. Făcându-și rar apariția în public, trăind retras în vila lui de la Kunțevo, Stalin guverna cu ajutorul unui cerc restrâns de intimi cărora le acorda o încredere provizorie și în rândul cărora

întreţinea un climat de suspiciune şi rivalitate. Dar cotitura decisivă în crearea acestui sistem s-a petrecut pe malurile Nevei, în fosta capitală a ţarilor.

La 1 decembrie 1934, unul dintre cei „mai fideli prieteni" ai săi, Serghei Mironovici Kirov, a fost asasinat aici, împuşcat în ceafă la Institutul Smolnâi. Pe când zăpada acoperea Leningradul, iar sloiurile de gheaţă invadau Neva, începeau şi primele arestări. Părăsind Kremlinul şi încetând orice activitate, Stalin s-a deplasat la faţa locului şi s-a ocupat personal de anchetă, interogatorii, represiune, concedieri, deportări.

Kirov fusese membru al Comitetului Central, secretar al Biroului Politic şi principalul responsabil politic al Leningradului. Asasinul, Nikolaiev, era membru al comisiei de control a Partidului pentru regiunea Leningrad. Soţia lui era secretara principală a lui Kirov. Nu s-a dezvăluit mobilul crimei, toate interogatoriile derulându-se cu uşile închise, dar în oraş s-a răspândit ipoteza unei crime pasionale. Stalin, sosit la Leningrad chiar în seara respectivă, a dat, prin însăşi prezenţa lui, o cu totul altă dimensiune crimei, şi anume una politică, de care se va folosi împotriva adversarilor săi. Asasinarea lui Kirov a devenit imediat o afacere de stat şi a luat o turnură derutantă pentru comuniştii din toată lumea. În răstimpul celor cinci zile petrecute la Leningrad, dictatorul de la Kremlin a pregătit un enorm dosar pe care oamenii lui îl vor completa luni de zile. În optica sa, şi aceasta a devenit versiunea oficială, responsabilitatea atentatului revenea unui grup de opoziţie, chiar din sânul Partidului comunist, în care vor fi incluşi primii tovarăşi de luptă ai lui Lenin, Zinoviev şi Kamenov, care „lucrau pentru proscrisul Troţki", duşmanul ce trebuia răpus cu orice preţ. Dar acuzaţiile se vor răspândi precum un cancer, atingându-i mai târziu chiar pe colaboratorii direcţi ai lui Stalin din Biroul Politic, pe Buharin, spre exemplu. De-abia după moartea lui Stalin,

în celebrul său raport prezentat la cel de-al XX-lea congres al PCUS din 1956, Hrușciov îl va acuza în termeni voalați pe fostul șef de la Kremlin de faptul că a perpetuat asasinatul prin poliția politică, Kirov devenind rivalul lui Stalin întrucât își exprimase deschis opoziția față de politica sa de colectivizare forțată. În opinia lui Hrușciov, foarte multe detalii rămân necunoscute în cazul acestui asasinat... Potrivit mărturiei șefului poliției secrete, Iagoda, judecat și împușcat patru ani mai târziu, „poliția nu s-a opus tentativei de asasinat..." „Multe lucruri legate de asasinat rămân inexplicabile și înconjurate de mister", afirma Hrușciov în 1956: singurul martor al crimei, un membru al poliției politice, însărcinat cu protecția lui Kirov, a fost interogat pe 2 decembrie și a murit la scurt timp după aceea într-un „accident de mașină" din care ceilalți pasageri au ieșit nevătămați... Scrisoarea în care Nikolaiev explica motivele gestului său a dispărut din dosar... (Pentru a lămuri anumite circumstanțe „neliniștitoare" ale asasinării lui Kirov, câțiva istorici occidentali, între care și americanul R. Conquest, au reținut explicația lui Nichita Hrușciov și evocă responsabilitatea directă a lui Stalin în acest asasinat, prezentându-l pe Kirov ca pe un fel de opozant care ducea în fieful său din Leningrad o politică în dezacord cu Stalin.)

Accesul la procesele-verbale ale ședințelor Biroului Politic, la documentele fondului Kirov, la jurnalul intim al lui Nikolaiev, asasinul lui Kirov, a permis confirmarea faptului că asasinarea lui Kirov a fost un act terorist individual.

La acea dată însă Leningradul tremura. Domneau teama, delațiunea, teroarea polițienească.

Vendeta nu se aplica, precum odinioară, „dușmanilor de clasă", ci direct membrilor Partidului, siguri, fideli, birocrați aleși, sau celor care aveau nesansa de a-i cunoaște mai mult sau mai puțin: 100 de arestări au avut

loc în noaptea de 1 decembrie; 117 execuții prin împușcare câteva zile mai târziu; 100 000 de locuitori ai Leningradului au fost deportați în Siberia. Începuse epoca marilor epurări politice. În istorie, ea va purta un nume, „marile procese", și se va prelungi până în ajunul războiului, pentru a fi reluată imediat după obținerea victoriei.

Teroarea s-a extins. În noaptea de 22 spre 23 decembrie 1934, câteva camioane ciudate, care de regulă transportau pâine și lenjerie, au ieșit de la Lubianka, sinistra închisoare moscovită, aflată în fața statuii lui Dzerjinski din piața care îi poartă numele. Ticsite cu oameni ai poliției secrete, camioanele de marfă s-au oprit în fața unor imobile precise: fără zgomot, fără strigăte; dar cine ar fi îndrăznit să rîște să privească? Zinoviev, fost membru al Comitetului Central și al Biroului Politic, fost președinte al Kominternului, a fost primul aruncat în acea dubă a cărei existență nu o recunoștea încă nimeni de pe stradă, și din motive bine întemeiate. În închisoare l-a întâlnit pe Kamenev, fost membru al Comitetului Central și al Biroului Politic, vicepreședinte al Consiliului comisarilor poporului. Revoluționarii primelor zile erau numiți „vechii bolșevici".

În timp ce Stalin se întorcea de la Leningrad, împreună cu rămășițele pământești ale lui Kirov, căruia Moscova îi rezerva funeralii grandioase în Piața Roșie, presa sovietică nu a suflat un singur cuvânt despre arestarea „vechilor bolșevici". Popularitatea lor era încă prea mare. Trebuia ca opinia publică să fie pregătită. Presa era sub cenzura strictă pe care o reintrodusese Stalin; organele guvernamentale se aflau în subordinea directă a Partidului și Comitetului Central, el însuși condus de birocrații aleși de Stalin; în fine, poliția era o enormă administrație obișnuită de ani de zile cu supunerea oarbă. Din toate informațiile pe care le putem culege astăzi la Moscova despre această perioadă, este esențial să știm

că Stalin nu acționa singur, căci stalinismul își intrase deja în drepturi depline, cu un întreg sistem politico-polițienesc; să înțelegem de asemenea că mirarea pe care arestarea „vechilor bolșevici" ar fi putut să o provoace în mod legitim în rândurile militanților era — ar fi preferabil să spunem că nu putea să nu fie — suprimată de aparatul unui sistem totalitar. Acest sistem totalitar nu-și dovedise deja eficiența în fața „dușmanilor de clasă" ai Revoluției? Nu provocase el reacții, în sânul Partidului, contra utilizării violenței? Tocmai de aceea, astăzi, sistemul se întorcea împotriva comuniștilor care își exprimaseră îndoieli privind oportunitatea politicii lui Stalin. Și cum foștii tovarăși ai lui Lenin, aruncați în închisori, nu puteau fi acuzați că sunt „dușmani de clasă", ei au fost pur și simplu botezați cu un nou calificativ: „dușmani ai poporului".

De la Leningrad la Sankt-Petersburg

„În timp ce țara, cu capitala revenită la Moscova, se întorcea la condiția ei uterină, claustrofobă și xenofobă, Petersburgul, care nu avea unde să se retragă, a rămas imobil, ca și când și-ar fi păstrat poziția pe care o avea în secolul al XIX-lea."

Orașul nu mai era capitală, desigur. Dar mitul petersburghez va cunoaște totuși o revigorare. Travestit într-un centru regional, Leningradul a devenit azilul spiritual al intelectualilor sovietici. Toată conștiința elitistă a orașului se agăța din nou de rădăcinile sale, de trecutul său istoric, aspirând la un destin sublim.

Această nouă percepție a fost întărită de asediul Leningradului. Blocada, unul dintre cele mai tragice episoade ale celui de-Al Doilea Război Mondial și ale cărei orori au fost de nedescris, s-a prelungit din septembrie 1941 până în ianuarie 1944 și a făcut aproape 800 000 de victime, în special din cauza frigului și a foametei. Asediul a readus la suprafață slăbiciunile congenitale ale Sankt-Petersburgului: a fost suficient ca germanii să cucerească fortăreața Schlüsselburg — „cheia" — pentru ca orașul să fie strâns în menghină. Locuitorii Leningradului au dat dovadă de un curaj extraordinar pe toată durata asediului. Situația lor era aceea a unui imens ghetou izolat de restul lumii, în care se simțeau complet abandonați. Asistam la cea „de-a doua asasinare" a orașului.

Tu, care nu mi-ai devenit mormânt,
Oraș de granit, oraș infernal și preaiubit,
Ești ca un stâlp mut și de neclintit.
Nu ne vom lua nicicând rămas-bun,
Suntem nedespărțiți,
Umbra-mi se-ntinde pe zidurile tale,
Mă oglindesc în apele tale,
Sunetul pașilor mei, de-a lungul sălilor Ermitajului,
Prin care hoinăream eu și iubitul meu. [...]
Iar orașul meu rămâne batjocorit...
Grele sunt stelele tale funerare
Pe ochii veșnic deschiși. [...]
Cu buzele strânse, Rusia
Se îndrepta în acest timp către Orient.

Acest poem al Annei Ahmatova este dedicat în întregime locuitorilor Leningradului care au pierit în timpul asediului: „Îmi amintesc și le aud glasurile în timp ce citesc poemul cu voce tare, iar corul secret justifică în ochii mei această operă."

Leningradul a devenit un oraș al umbrelor. Dar asediul le-a întărit locuitorilor sentimentul unicității lor. Hitler dăduse ordin ca orașul să fie ras de pe fața pământului, fie pentru că fusese leagănul Revoluției, fie poate pentru că era un simbol insolent al „geniului slav" și nu avea de ce să invidieze Berlinul în privința operei arhitecturale. Oraș martir, victimă a naziștilor, Leningradul avea de asemenea sentimentul că este în dizgrație și că îndură asprimea regimului stalinist mai mult decât orice alt oraș. Suferințele din timpul războiului au creat o legătură de sânge care l-au apropiat și mai mult de rădăcinile sale. Locuitorii făcuseră totul pentru a-și salva orașul. În ciuda măsurilor de precauție (statui îngropate, colecții evacuate în timpul nesfârșitelor atacuri ale artileriei germane), pagubele au fost considerabile. Armata germană ocupase reședințele impe-

riale din afara orașului; atunci când le-au părăsit, au ars toate marile palate, au aruncat în aer Marea Cascadă de la Peterhof și au jefuit colecțiile. Imediat după eliberare, orașul a început o activitate de restaurare care, prin anvergura ei, era poate fără precedent în istorie. Într-adevăr, nu era vorba numai despre restaurarea ruinelor pe care le lăsaseră germanii în urma lor. S-a încercat reconstituirea palatelor în forma lor inițială, folosindu-se tehnici vechi. Restaurarea reședințelor imperiale, mai ales, a revelat importanța deosebită a patrimoniului orașului. Reconstituindu-și grandoarea trecută, orașul s-a refugiat într-o atitudine plină de orgoliu și de afecțiune pentru o istorie dramatică marcată de epoca sovietică. Și astfel Leningradul s-a preschimbat în muzeu. Dacă odinioară era descris doar prin comparație cu alte orașe — „Veneția Nordului", „noul Amsterdam", „Palmira Nordului" —, brusc, după Revoluție și căderea Imperiului, Petersburg/Petrograd/Leningrad s-a încărcat de istorie. Dar totul s-a schimbat în 1991. În iunie, în ajunul destrămării URSS, locuitorii Leningradului au hotărât prin referendum ca orașul să-și reia fostul nume, Sankt-Petersburg. Acest vot a fost perceput nu numai ca o negare a comunismului, ci și ca o nouă orientare spre Europa, marcată de o nostalgie a trecutului. Iosif Brodski, ultimul apologet al misterelor petersburgheze, scria despre acest oraș, devenit atât leagănul, cât și ruina Revoluției:

„Tăcut, neclintit, orașul privea cum trec anotimpurile... Este un oraș în care singurătatea e mai profundă decât oriunde în altă parte, căci orașul însuși este solitar. În mod straniu, este adânc înrădăcinată ideea că originile orașului nu au nimic în comun cu prezentul și cu atât mai puțin cu viitorul. Cu cât aceste fațade aparțin mai mult secolului al XX-lea, cu atât ele par mai trufașe, ignorând semeț vremurile noi și toate preocupările acestora."

Când ai pierdut tot, memoria păstrează în grădinile ei secrete nostalgia unor vremuri apuse.

Sankt-Petersburgul vrea să-și redobândească frumusețea din timpul țarilor, dar nostalgia pe care o resimte are un cu totul alt parfum. Ea nu ascunde suferința unei țări, ci regretul unei fraternități astăzi pierdute.

Fiecare imobil înconjurat de arbori, fie că se află pe malurile Nevei sau pe cele ale Senei, trezește copilul din mine de pe vremea apartamentelor comunitare unde i-am cunoscut pe prietenii care s-au aflat la originea poveștii ce urmează.

Altădată, fiecare curte vibra de strigătele copiilor. Câteva, *babușka* îi supravegheau pe cei mici, iar cei mari, după ce ieșeau de la școală, veneau să se joace până se întorceau părinții acasă. Nu ezitau să scoată mesele afară, sticlele și zacusca, atunci când sărbătoreau reușita la un examen a vreunuia dintre ei, absolvirea sau logodna altuia. Plângeau împreună la moartea vreunui vecin sau încercau să aplaneze vreo dispută iscată între familii. Dacă adulții, împărțindu-și adesea puținele provizii de care dispuneau, schimbau ordinea lumii în bucătărie, torturați de amenințările regimului suspendate deasupra capului precum sabia lui Damocle, copiii își făureau totuși visuri de libertate în acele curți unde se simțeau regi. Mai întâlneai câteodată și golani sau adolescenți în căutarea unor aventuri extreme. Doi dintre ei mi-au fost prieteni. Unul se numea Anatol, poreclit „Careul". Lucru curios pentru un vagabond, voia să devină poet. Nu a reușit însă, a căzut în patima băuturii și a murit foarte tânăr. Celălalt, Sașa, era poreclit Pipissa (cocoșel). A avut parte de o moarte îngrozitoare. Trimis în lagăr în Siberia, a evadat împreună cu alți doi prizonieri care l-au mâncat pe drum. Era o practică frecventă: dacă evadai singur, riscai să mori de foame în stepele nesfârșite.

Trăiam o epocă în care, sub aparențe pudibonde, se ascundea o realitate crudă. Tinerii se sărutau pe sub porți, și pretutindeni, dar se mai întâmpla ca fetele să fie violate. Aveam poate unsprezece sau doisprezece ani când Sașa mi-a povestit cum el împreună cu alți trei băieți au violat o fată de vârsta lui pe care o chema Marina.

Această mică lume a vagabonzilor cuprindea pe atunci universul paralel al „hoților avizați", cum erau numiți „nașii". Ei alcătuiau un univers complet izolat de societatea sovietică, cu propriile legi, propriii judecători și propriile țeluri. Mulți ani mai târziu, în Elveția, am întâlnit-o din întâmplare pe Marina la o recepție somptuoasă. Devenise o femeie superbă în care nu o mai puteam recunoaște pe adolescenta de paisprezece ani ce fusese violată în curtea blocului nostru. Marina nu le spusese nimic părinților și trăise timp de mai multe luni cu frica în sân. Atunci când o fată lipsită de apărare cădea pe mâna acestor golani, ea devenea jucăria lor și nu mai putea scăpa. Din fericire, Marina era foarte frumoasă și a devenit prietena unui tânăr regizor — ulterior ajuns celebru — căruia i-a împărtășit secretul ei. Acesta i-a cerut șefului „hoților avizați" din cartierul respectiv dreptul de a o proteja pe Marina, probabil în schimbul unei sume de bani. De atunci ea a fost respectată de toate bandele din împrejurimi și a putut să-și termine cu succes studiile. Astăzi este măritată cu un miliardar american, dar trecutul o ajunge din urmă. Mi-a povestit că oferea consultanță de afaceri unui tânăr pe care l-a întâlnit în cursul unei călătorii pe malurile Nevei. Acesta nu era altul decât nepotul șefului bandei de hoți care îi asigurase odinioară protecția...

Nopțile Sankt-Petersburgului de astăzi au ceva din aerul Berlinului anilor 1930. Mai multe generații descoperă dintr-odată plăceri îndelung interzise. Concursurile de strip-tease organizate într-o ambianță de decadență romană sunt o dovadă în acest sens, cum

ar fi „târgul de sclave" de pe Nevski Prospekt, unde se duc după miezul nopții oameni de afaceri putred de bogați și străini eleganți aflați în trecere. Ceea ce ei numesc parada celor mai frumoase fete din lume se desfășoară într-o atmosferă electrică. Căci, cu ochii lor verzi, cu pometii asiatici, în pielea goală pe sub hainele de blană, ele simbolizează pentru vizitatorii străini tot farmecul și atracția Imperiului dezlănțuit. Totuși, numeroși sunt aceia care nu acceptă această stare de fapt și vor să redea țării demnitatea de altădată și să vadă Sankt-Petersburgul țâșnind ca fulgerul cu ceațurile sale, cu apusurile rusești care îl înconjoară precum flăcările unei cromosfere, cu nopțile albe, cu puzderia de lacuri, decor biciuit de vânturile înghețate dinspre Neva.

Dacă într-o seară ploioasă de toamnă pașii vă vor conduce spre periferia orașului lui Petru, veți avea impresia că veți regăsi mirosul mlaștinilor, acea natură melancolică sub ploaia fină și fără sfârșit care estompează contururile oamenilor și ale arbuștilor cu frunze ruginii și sclipiri metalice. Și, într-un halo fosforescent, veți descoperi Sankt-Petersburgul renăscut.

Anexa I

TREI PLIMBĂRI LA SANKT-PETERSBURG

PE URMELE LUI PETRU CEL MARE

Fortăreața Petropavlovsk construită în 1703 din lut și lemn și apărată de un bastion în stilul celor proiectate de inginerul francez Vauban.

Poarta Sfântul Petru, principala intrare a fortăreței, înălțată în 1717 de către arhitectul Domenico Trezzini și decorată cu un vultur bicefal, simbolul țarilor.

Catedrala Sfinții Petru și Pavel, construită tot de către Trezzini în stil european cu un naos baroc. Aici se află mormintele multor țari, între care și cel aparținând lui Petru cel Mare.

Bastionul Trubețkoi (închisoare politică), unde a fost închis și torturat Aleksei, fiul lui Petru cel Mare.

Casa Corabiei găzduia odinioară șalupa olandeză la bordul căreia Petru a făcut primele sale experiențe în domeniul navigației la Moscova. (Ambarcațiunea se află în prezent expusă la Muzeul Marinei.)

Casa Comandanților găzduiește o expoziție despre istoria fortăreței.

Căsuța din lemn a lui Petru, de unde țarul supraveghea construirea fortăreței.

Insula Vasilievski, cea mai mare dintre toate, situată la intrarea în deltă. Petru cel Mare dorea să o transforme în centrul administrativ al noii sale capitale. (Planul lui Jean-Baptiste Leblond prevedea înconjurarea insulei cu o rețea de canale, dar proiectul nu a putut fi dus

la bun sfârșit, căci insula este izolată în timpul înghețului, dezghețului și în perioada inundațiilor.)

Strelka (fleșa), în extremitatea estică a insulei, oferă cea mai frumoasă panoramă a orașului.

Amiralitatea are în vârf o fleșă de aur care culminează la înălțimea de 72 m cu o giruetă în formă de caravelă, emblema orașului. Aici și-a instalat Petru cel Mare șantierul naval în 1704.

Palatul Mencikov, primul edificiu rezidențial de pe insulă. În grădina palatului se înalță un obelisc în cinstea victoriilor obținute împotriva turcilor.

Kunstkamera cuprinde cabinetul de curiozități al lui Petru cel Mare: instrumente de astronomie, hărți, minerale și cărți rare, precum și animale împăiate.

Grădinile de Vară au fost proiectate de Petru cel Mare în 1704 după modelul francez. Aici el a plantat esențe rare și a adus statui romane de inspirație greacă, între care *Venus din Taurida*, descoperită la Roma în timpul unor săpături arheologice și care se află în prezent la Ermitaj.

Palatul de Vară, construit de Trezzini, la confluența dintre Neva și Fontanka.

Nevski Prospekt, drum deschis prin pădure în 1710, poartă numele mânăstirii spre care ducea. Lung de 4,5 km, acest bulevard este străjuit de clădiri cu înălțime egală și fațade uniformizate.

Lavra Aleksandr-Nevski a fost întemeiată în 1712 de Petru cel Mare pe locul unde Aleksandr Nevski i-a învins pe suedezi în 1240. Construcția a fost terminată sub domnia Ecaterinei II. Asemenea mânăstirii Sfânta Treime-Sfântul Serghei de la Sergheiev-Possad, mânăstirii Pecerska din Kiev și mânăstirii Poceaivska-Uspensk, mânăstirea Aleksandr Nevski a primit în 1797 titlul de lavră, rezervat principalelor mânăstiri ortodoxe.

Bulevardul Mendeleev (în spatele Academiei de Științe) este străjuit de cele douăsprezece corpuri de clă-

diri identice aparținând celor **Douăsprezece Colegii.** Construite de către Trezzini între anii 1722 și 1742 pentru a găzdui ministere, colegiile au fost cedate universității din Sankt-Petersburg în 1835.

Petrodvoreț (fostul Peterhof). În 1705 Petru cel Mare și-a construit o mică reședință de vară din lemn pe malul golfului Finlandei. După ce a vizitat palatul de la Versailles în 1717, l-a însărcinat pe francezul Leblond să amenajeze grădinile domeniului. Palatul a fost inaugurat la 15 august 1723. Împărăteasa Elisabeta l-a însărcinat pe Rastrelli cu extinderea palatului în 1745.

Micul palat Monplaisir, unde îi plăcea țarului să locuiască, a fost înălțat în 1714 pe malul mării.

Pavilionul Ermitaj, construit de cealaltă parte a canalului în 1725, era destinat dineurilor private.

Palatul Marlâi, aflat puțin mai departe spre vest și construit în 1723, era rezervat oaspeților de seamă.

Lomonosov (fostul Oranienbaum) se află la 12 km la est de Peterhof, în fața insulei Kronstadt. A fost înălțat la ordinul lui Mencikov în perioada când Petru cel Mare construia palatul Monplaisir.

PE URMELE ÎMPĂRĂTESELOR

Palatul de Iarnă găzduiește **Muzeul Ermitaj.** Un prim Palat de Iarnă a fost înălțat în 1712 de către Trezzini, însă a fost distrus în urma unui incendiu în 1726. Palatul actual a fost construit de Bartolomeo Rastrelli între anii 1754–1762 pentru împărăteasa Elisabeta. (Arhitectul italian a dat frâu liber gustului său pentru baroc înainte de a cădea în dizgrație în timpul domniei Ecaterinei II, care a făcut apel la Vallin de La Mothe, Rinaldi și Velten pentru decorațiunile interioare.)

Colecțiile **Ermitajului** datează din epoca lui Petru cel Mare, însă Ecaterina II a fost cea care a avut inițiativa

fondării muzeului, unul dintre cele mai importante din lume. Nu mai puțin de cinci clădiri adăpostesc colecțiile acestui impresionant muzeu.

Mânăstirea Smolnâi a fost începută, la inițiativa Elisabetei, de către Rastrelli în 1748. În 1764, Ecaterina II a întemeiat aici o instituție destinată educației tinerelor fete aparținând nobilimii. Ansamblul este dominat de splendida **Catedrală a Învierii**.

Palatul Pușkin (Țarskoe Selo). În 1710, Ecaterina I a oferit acest domeniu, aflat la aproximativ douăzeci de kilometri de Sankt-Petersburg, soțului ei, Petru cel Mare. În 1741, Elisabeta i-a încredințat lui Mihail Zemțov lucrările de extindere a palatului. Aspectul actual al **Marelui Palat Ecaterina** se datorează intervenției lui Rastrelli în 1752. Bijuterie a barocului rastrellian, apreciat în mod deosebit de Elisabeta. (Ecaterina II l-a însărcinat pe scoțianul Charles Cameron să adauge unele elemente în stil clasic.) În aripa estică se află **Ermitajul**, un pavilion cu ziduri albastre și al cărui acoperiș era odinioară poleit cu aur, ca și bulbii **capelei** palatului. În parc se află numeroase alte pavilioane.

Pavlovsk. Aflat la 4 km sud de Țarskoe Selo, domeniul a fost oferit de Ecaterina II fiului ei Pavel în 1777. Început de către Cameron în 1782, palatul a fost terminat de italianul Brenna. Pavel I și soția lui, Maria Feodorovna, au continuat opera de înfrumusețare a domeniului. Parcul de 600 de hectare cuprinde numeroase pavilioane și lacuri artificiale.

Academia de Științe (construită între anii 1783–1789 de către Quarenghi). A fost condusă de prințesa Daşkova, confidenta Ecaterinei II, mare erudită și prietenă cu Voltaire și Diderot.

Statuia ecvestră a lui Petru cel Mare realizată de Falconet la comanda Ecaterinei II se înalță în Piața Decembriștilor. Pe soclul din granit roșu în formă de val se poate citi următoarea inscripție în latină și în rusă: *Lui*

Petru I, Ecaterina II. Puşkin va închina un imn acestei statui într-unul dintre cele mai cunoscute poeme ale sale, *Călăreţul de aramă*.

Palatul de Marmură, oferit de Ecaterina II lui Grigori Orlov, a fost construit de Rinaldi în 1768. Funcţionând sub denumirea de Muzeul Lenin între anii 1937 şi 1991, palatul este astăzi transformat în anexă a Muzeului rus. Aici sunt expuse portrete din secolul al XVIII-lea până în secolul al XX-lea.

Palatul Taurida, construit de Stassov, a fost oferit de Ecaterina II lui Potemkin, devenit principe al Tauridei după victoria din Crimeea. După ce a fost transformat de Pavel I în grajduri şi apoi în cazarmă, a găzduit Duma între 1905 şi 1917, apoi Sovietul deputaţilor muncitori şi soldaţi.

În biserica Sfânta Ecaterina, ridicată în 1783 de Vallin de La Mothe, se află mormântul lui Stanislas Poniatowski, ultimul rege al Poloniei, care a fost amantul Ecaterinei II.

Academia Vaganova (aflată nu departe de piaţa Ostrovski), întemeiată în 1738 cu scopul de a forma balerinii trupei curţii imperiale, continuă să exercite o mare influenţă în lumea întreagă. Începând cu Marius Petipa, maestrul de balet al teatrului Mariinski, şcoala a consacrat balerini şi coregrafi precum Balanchine, Pavlova, Nijinski, Barişnikov sau Nureev.

DE LA PUŞKIN LA SECOLUL DE ARGINT

Coloana lui Alexandru (47 m) aflată în Piaţa Palatului este închinată victoriei lui Alexandru I împotriva lui Napoleon. A fost realizată de francezul Montferrand în 1834. Coloanele în semicerc ale fostului stat-major al armatei au fost concepute de Carlo Rossi şi datează din 1819.

Piața Decembriștilor, fostă piață a Senatului, își datorează numele rebeliunii din 14 decembrie 1825 a ofițerilor liberali. Nu departe de această piață se află **Manejul,** comparabil cu un templu grec și care se datorează lui Quarenghi.

Catedrala Sfântul Isaac, a treia biserică barocă prin dimensiune, după San Pietro din Roma și St. Paul's de la Londra, a fost construită între anii 1819 și 1858 de Montferrand, Rossi, Stasov, Melnikov și frații Mihailov. Deschisă din când în când oficierii serviciului divin, a devenit muzeu în 1931. Celor patruzeci și trei de tipuri de marmură și de piatră folosite pentru realizarea coloanelor exterioare li se adaugă lazuritul iconostasului, malachitul coloanelor interioare și aurul cupolei.

Podul Albastru, cu o lățime de 97 m, traversează Moika și conduce spre **Palatul Maria,** care completează ansamblul arhitectural al pieței.

Teatrul Mariinski (fost Kirov), fondat în 1783, a jucat un rol major în istoria baletului rus. Marius Petipa a fost aici maestru de balet între anii 1869 și 1903. Olga Preobrajenskaia, Anna Pavlova, Tamara Karsavina, Nijinski au dansat aici.

Biserica Sfântul Nicolae al Marinarilor, cu ziduri bleu-ciel și cupole aurite, a fost construită între anii 1753 și 1862. Ea poartă hramul sfântului protector al marinarilor care locuiau în acest cartier.

Casa-muzeu Pușkin, pe cheiul râului Moika la numărul 12, unde a trăit și a murit poetul.

Palatul Iusupov, pe cheiul râului Moika la numărul 94, a fost construit în anii 1760 de către Vallin de La Mothe. Găzduiește un teatru italian. Aici a fost asasinat Rasputin în 1916.

Castelul Inginerilor, aflat pe celălalt mal al râului Moika, a fost proiectat de Bajenov și Brenna. Pavel I îl construise pentru a fi în siguranță. Cu toate acestea, el a fost asasinat aici la patruzeci de zile după inaugurarea cas-

telului în 1800. În 1822 s-a mutat în această fortăreață școala militară pe care a urmat-o și Dostoievski.

Piața Artelor, unde se înalță **statuia lui Pușkin** (datând din 1957), a fost concepută de Rossi.

Muzeul rus al țarului Alexandru III, instalat de Nicolae II în fostul palat Mihail, a fost construit de Rossi. El urmărește evoluția artei ruse din secolul al X-lea până în zilele noastre.

Biserica Învierii lui Cristos a fost concepută în 1883 de Alfred Parland. Alexandru III a construit-o chiar pe locul unde a fost asasinat tatăl său, Alexandru II.

Catedrala Maicii Domnului de la Kazan a fost ridicată între 1801 și 1811 de Voronihin, după modelul Catedralei San Pietro din Roma.

Palatul Anicikov (început de Zemțov și terminat de Rastrelli în 1751, oferit în dar lui Potemkin de către Ecaterina II) a devenit în 1817 reședința moștenitorilor tronului, unde au fost invitați adesea Natalia și Aleksandr Pușkin. În epoca sovietică a fost transformat în palat al pionierilor.

Palatul conților Șeremetiev (1730–1755), aflat pe cheiul râului Fontanka la numărul 34, a fost frecventat de numeroși artiști și savanți, între care și Berlioz. În aripa sudică a palatului se află **muzeul Ahmatova**, în apartamentul pe care l-a ocupat poeta (1889–1966).

Muzeul Dostoievski, în apartamentul în care autorul a scris *Frații Karamazov* și unde a murit în 1881.

Magazinul alimentar Eliseiev, aflat pe Nevski Prospekt, datează din 1907. Este decorat în stilul Art nouveau.

Anexa II

CRONOLOGIE

1703	Întemeierea Sankt-Petersburgului
1709	*27 iunie:* victoria Rusiei la Poltava împotriva Suediei
1711	*mai-iunie:* campania din Prusia a lui Petru I
1711–1713	Războiul ruso-turc
1712	Capitala este mutată la Sankt-Petersburg.
1721	Înlocuirea patriarhatului cu Sfântul Sinod Pacea cu Suedia
1722	Crearea „Listei de ranguri" (ierarhie a claselor civile și militare)
1724	Fondarea Academiei de Științe a Rusiei
1725–1727	Domnia Ecaterinei I
1727–1730	Domnia lui Petru II
1730–1740	Domnia Annei Ivanovna
1735–1739	Războiul ruso-turc
1741–1761	Domnia Elisabetei Petrovna
1741–1743	Războiul ruso-suedez
1757	*6 noiembrie:* fondarea Academiei de Arte Frumoase din Sankt-Petersburg
1757–1762	Participarea Rusiei la Războiul de șapte ani
1761–1762	Domnia lui Petru III
1762–1796	Domnia Ecaterinei II
1764	Crearea Muzeului Ermitaj

1767–1768	Întrunirea Comisiei legislative
1768–1774	Războiul ruso-turc
1772	Prima împărțire a Poloniei
1773–1775	Răscoala condusă de Pugaciov
1783	Alipirea Crimeii la Rusia
1787–1791	Războiul ruso-turc
1792	*29 decembrie:* Pacea de la Iași cu Turcia
1796–1801	Domnia lui Pavel I
1799	Campaniile lui Suvorov în Italia și Elveția Crearea Companiei ruso-americane de comerț
1801–1825	Domnia lui Alexandru I
1805	Victoriile lui Napoleon I împotriva coaliției austro-ruse *2 decembrie:* Austerlitz
1806–1812	Războiul ruso-turc
1807	*7– februarie:* Eylau Tratatul de la Tilsit între Napoleon și Alexandru I
1812	Campania din Rusia a lui Napoleon I *7 septembrie:* bătălia de la Borodino *14 septembrie:* intrarea lui Napoleon în Moscova *27–29 noiembrie:* bătălia de la Berezina
1813	*16–19 octombrie:* Napoleon pierde bătălia de la Leipzig.
1814	*31 martie:* trupele Aliaților intră în Paris. *6 aprilie:* prima abdicare a lui Napoleon *3 mai:* întoarcerea lui Ludovic XVIII
1814–1815	Congresul de la Viena
1815	*20 martie:* Napoleon se întoarce la Paris. *18 iunie:* Waterloo *22 iunie:* a doua abdicare a lui Napoleon *26 septembrie:* Sfânta Alianță
1819	Fondarea Universității din Sankt-Petersburg

1825–1855	Domnia lui Nicolae I
1825	*26 decembrie:* insurecția decembriștilor la Sankt-Petersburg
1826	*iulie:* execuția conducătorilor mișcării decembriste; crearea secției a III-a a jandarmeriei (poliția politică)
1837	Moare Aleksandr Pușkin. Inaugurarea primei linii de cale ferată în Rusia
1854–1855	Războiul Crimeii
1855–1881	Domnia lui Alexandru II
1861	*februarie:* abolirea iobăgiei
1864	Reforma administrativă, crearea consiliilor locale (*zemstvos*), reforma juridică
1865–1885	Cucerirea Asiei Centrale de către Rusia
1873	Alianța celor trei împărați (Wilhelm I, Franz-Joseph, Alexandru II)
1873–1875	„Mișcarea populară" a intelectualilor populiști
1876	*6 decembrie:* prima manifestație politică de stradă la Sankt-Petersburg în fața catedralei Kazan
1876–1879	Activitatea organizației revoluționare „Pământ și libertate"
1880	*5 februarie:* atentatul comis de S. Halturin împotriva lui Alexandru II (explozia unei bombe la Palatul de Iarnă)
1881	*1 martie:* asasinarea lui Alexandru II de către populiști
1881–1894	Domnia lui Alexandru III
1887	*1 martie:* tentativă de asasinat împotriva lui Alexandru III la Sankt-Petersburg; este implicat și Aleksandr Ulianov, fratele mai mare al lui Vladimir Ulianov (viitorul Lenin).
1891–1893	Alianța franco-rusă

1894–1917	Domnia lui Nicolae II
1894	Tragice mișcări populare în timpul ceremoniei de încoronare a lui Nicolae II la Moscova (catastrofa de la Hodinka)
1896	Vizita oficială a lui Nicolae II în Franța
1905	Războiul ruso-japonez *ianuarie:* prima revoluție rusă *20–21 ianuarie:* grevă generală la Sankt-Petersburg *22 ianuarie:* „Duminica roșie", poliția și armata trag asupra mulțimii care manifesta pașnic în fața Palatului de Iarnă. *27 iunie–8 iulie:* revolta de pe crucișătorul *Potemkin* în portul Odessa *5 septembrie:* Tratatul de pace de la Portsmouth între Rusia și Japonia *20 octombrie:* grevă generală în Rusia *26 octombrie:* prima întrunire a sovietului de la Sankt-Petersburg *30 octombrie:* manifest emis de țarul Nicolae II prin care se promiteau libertăți politice și crearea unei Dume de Stat legislative.
1917	*15 martie:* abdicarea lui Nicolae II *17 martie:* formarea unui guvern provizoriu *iunie:* ofensiva rusă pe frontul de sud care se soldează cu un eșec. *24 iulie:* Kerenski devine președintele Consiliului. *septembrie:* atentat contrarevoluționar al generalului Kornilov, dejucat de Garda Roșie *14 septembrie:* proclamarea Republicii; Kerenski în fruntea unui directorat

7 noiembrie: lovitura de stat din octombrie sub conducerea bolşevicilor
9 noiembrie: formarea Consiliului Comisarilor Poporului, prezidat de Lenin; decrete privind „Pacea" şi „Pământul"

1918 *18 ianuarie:* întrunirea Adunării Constituante alese la Petrograd
19 ianuarie: dizolvarea Constituantei
28 ianuarie: formarea Armatei Roşii
14 februarie: adoptarea calendarului gregorian
18 februarie: ofensiva austro-germană împotriva Rusiei sovietice
3 martie: încheierea unei păci separate cu Germania (Tratatul de la Brest-Litovsk)
martie–aprilie: corp expediţionar antibolşevic al Aliaţilor la Murmansk
10–11 martie: mutarea capitalei de la Petrograd la Moscova
aprilie: corp expediţionar japonez şi englez la Vladivostok
25 mai: acţiune contrarevoluţionară a corpului expediţionar ceh
8 iunie: cucerirea Samarei de către trupele albe sprijinite de Aliaţi, constituirea unui guvern contrarevoluţionar
28 iunie: formarea în Siberia a unui guvern provizoriu contrarevoluţionar
4–10 iulie: al V-lea congres panrus al Sovietelor adoptă prima Constituţie sovietică.
2 august: debarcarea anglo-americano-franceză la Arhanghelsk
4 august: ocuparea oraşului Baku de către englezi
30 august: atentat împotriva lui Lenin

1924 Moare Lenin.

1924–1953	Stalin conduce Uniunea Sovietică.
1953–1964	Hrușciov conduce Uniunea Sovietică.
1964–1982	Brejnev conduce Uniunea Sovietică.
1979	*decembrie:* intervenția armatei sovietice în Afganistan
1985	*martie:* Gorbaciov, ales secretar general al Partidului Comunist, lansează Perestroika.
1988–1989	Retragerea trupelor sovietice din Afganistan
1989	Alegeri cu candidați multipli în URSS
1990	Instaurarea unui regim prezidențial în URSS
1991	*martie:* Gorbaciov este ales președinte al Uniunii. *iunie:* Elțân este ales președinte al Federației Ruse. Locuitorii Leningradului hotărăsc să redea orașului lor numele de Sankt-Petersburg. *19–21 august:* tentativă de puci împotriva președintelui Gorbaciov *decembrie:* dezmembrarea URSS
1996	*iunie:* realegerea lui Elțân la președinția Federației Ruse
2000	*martie:* Putin este ales președinte al Federației Ruse.

BIBLIOGRAFIE

Algarotti, F., *Viaggi di Russia*, Einaudi, Torino, 1942.

Attenhoffer, Heinrich-Ludwig von, *Medizinische Topographie der Haupt-und Residenz-stadt St. Petersburg*, Orell, Füssli und Compagnie, Zürich, 1817.

Bell, John, *Travels from St-Petersburgh in Russia to various Parts of Asia*, William Crecch, Edinburgh, 1783, vol. 1.

Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri, *Observations sur la Russie*, in *Œuvres complètes*, Méquignon-Marvis, Paris, 1818.

Berelowitch W., Medvedkova, O., *Histoire de Saint-Pétersbourg*, Fayard, Paris, 1996.

Bremner, R., *Excursions in the interior of Russia*, Londra, 1839, vol. 1.

Carr, J., *Travels round the Baltic*, Philadelphia, 1805.

Casanova de Seingalt, Jean-Jacques, *Mémoires*, Gallimard, Paris, 1958–1960, vol. 1.

Chantreau, P. N., *Voyage philosophique en Russie*, Paris, 1788–1789.

Comeyras, Victor, *Tableau général de la Russie moderne et situation politique de cet empire au commencement du XIXe siècle, par V. C.*, Treuttel et Wurtz, Goujon fils, Paris-Strasbourg, 1802.

Cook, John, *Voyages and travels through the Russian Empire, Tartary and part of the Kingdom of Persia*, Edinburgh, 1770, vol. 1.

Coxe, W., *Voyage en Pologne, Russie, Suède, etc.*, Barde, Manget et Cie, Geneva, de Buisson, Paris, 1786, vol. 1.

De Grève, Claude, *Le Voyage en Russie. Anthologie des voyageurs français aux XVIIIe et XIXe siècles*, Robert Laffont, Bouquins, Paris, 1990.

Faure, R., *Souvenirs du Nord*, Paris, 1821.
Granville, K.B., *Guide to St. Petersburgh*, Londra, 1835, vol. I-H.
Green, O., *An original journal from London to St. Petersburgh by way of Sweden*, Londra, 1813.
Guide des voyageurs en Europe, vol. M, *Allemagne, Danemark, Norvège, Suède, Russie*, a 3-a ediție, Weimar, 1805.
Jerrmann, E., *Unpolitische Bilder aus St. Petersburg*, Berlin, 1851.
Lescallier, Daniel, *Voyage en Angleterre, en Russie et en Suède, fait en 1775*, Firmin-Didot, Paris, 1799.
May, Jean Baptiste, *St.-Pétersbourg et la Russie en 1829*, Paris, 1830, vol. 1-11.
Molinari, M. G. de, *Lettres sur la Russie*, Paris, 1877.
Aubry de La Motraye, *Voyages en Anglois et en François en diverses provinces et places de la Prusse ducale et royale, de la Russie, de la Pologne, etc.*, Haga, 1732.
Müller, D. Chrétien, *Tableau de Pétersbourg ou lettres sur la Russie écrites en 1810, 1811 et 1812*, traducere din germană, Treuttel et Wurtz, Paris, Florien Kupfelberg, Mainz, 1814.
Regnault, M. A., *Esquisses historiques sur Moscou et Saint-Pétersbourg*, Paris, 1857.
Reimers, Heinrich, *Sankt-Petersburg wahrend der vier ersten Jahre der glorreichen Regierung seiner kaiserlichen Majestät Paul des Ersten*, Sankt-Petersburg, 1805.
The Russian Worker Life and Labor under the Tsarist Regime, Victoria Bonnell, University of California Press, 1983.
Ségur, Louis-Philippe de, *Mémoires, ou Souvenirs et anecdotes*, Eymery, Paris, 1824–1826, vol. I–M.
Seven Briton in Imperial Russia, 1698–1812, ed. Peter Putnam, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1952.
Storch, Heinrich, *Gemälde von St. Petersburg*, Johann-Friedrich Hartknoch, Riga, 1793, vol. 1-11.
Strahlenberg, baron von, *Description historique de l'Empire russe*, traducere din germană, Desaint et Saillant, Amsterdam-Paris, 1757, vol. 1.
Svignine, Paul, *Description des objets remarquables de Saint-Pétersbourg et de ses environs*, Sankt-Petersburg, 1816.
Vernet, Horace, *Lettres intimes de Horace Vernet pendant son voyage en Russie*, Paris, 1856.

MULȚUMIRI

Aș dori să-mi exprim sincera recunoștință Isabellei de Tredern, care m-a ajutat încă o dată la realizarea acestei lucrări.

Mulțumirile mele se îndreaptă și spre editorul meu, Jean-Paul Bertrand, și colaboratorii săi, care mi-au acordat deplina lor încredere și bunăvoință.

Țin să mulțumesc în mod deosebit funcționarilor de stat din Federația Rusă care mi-au permis să utilizez fondurile de arhivă.

CUPRINS

Preludiu 5
Un ţar fără pereche 11
Construirea unui port 17
Călătoriile modelează tinereţea 21
Întemeierea oraşului Sankt-Petersburg 25
Blestemul Eudoxiei 31
Petru cel Mare la Paris 35
Declinul titanului 43
Visurile de după coşmaruri 45
Capitala împărăteselor 49
Ecaterina cea Mare sau arta de a iubi 61
Puşkin sau voluptatea ninsorilor 93
Întâlnire cu destinul 109
Misterul unui duel legendar 117
Călătorii francezi pe malurile Nevei 135
Custine sau călătoria
  într-o „Laponie cosmetizată" 141
Balzac sau nopţile Sankt-Petersburgului 149
De pe Neva pe Sena 155
Dostoievski sau nefericirea de a locui
  la Sankt-Petersburg 167
Secolul de argint 185
Turnurile de fildeş ale Sankt-Petersburgului 197

Maiakovski: întâlnirea fatidică 213
Fantomele Petrogradului 225
De la Sankt-Petersburg la Leningrad 229
Iubirea răpusă 243
Anii de plumb 247
De la Leningrad la Sankt-Petersburg 253

Anexa I. Trei plimbări la Sankt-Petersburg 259
Anexa II. Cronologie 267

Bibliografie 273

Mulțumiri 275

La preţul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO92 RNCB 5010 0000 0171 0001,
B.C.R. Filiala sector 1, Bucureşti

Redactor
MONA ANTOHI

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

Corector
GEORGIANA BECHERU

Apărut 2005
BUCUREŞTI - ROMÂNIA

Lucrare executată la S.P. „BUCUREŞTII NOI"

Înălțat în urmă cu trei secole
din ordinul lui Petru cel Mare, despot luminat,
crud și vizionar, Sankt-Petersburgul,
„Veneția Nordului", s-a ivit din mlaștinile
Nevei. Ascensiunea viitorului Leningrad
e rezultatul ambițiilor, al pasiunilor și nebuniei.
Citind romanul lui Fedorovski, înțelegem mai
bine „sufletul rus" și istoria ultimelor secole
ale Imperiului țarilor; biografia orașului
e însuflețită de personaje celebre,
de la Petru I însuși la Ecaterina cea Mare,
Potemkin, Gogol, Pușkin, Turgheniev,
Dostoievski, Gorki.

ISBN 973-50-101
5 948353 007596